KÜLTÜR
SERİSİ

MÜLKİYETİN TARİHİ

FELICIEN CHALLAYE

ÇEVİREN :
TURGUT AYTUĞ

2 nci baskı

MÜLKİYETİN TARİHİ

FÉLICIEN CHALLAYE

Mülkiyetin Tarihi

ÇEVİREN :
TURGUT AYTUĞ

REMZİ KİTABEVİ
ANKARA CADDESİ, 93 / İSTANBUL

İKİNCİ BASKI

YÜKSELEN MATBAASI
. İSTANBUL—1969 .

BAŞLANGIÇ

Evimizin kirasını ödeyebiliyor, biraz et, bir elbise, bir kitap ve bir tiyatro bileti satın alabiliyorsak bu, para sahibi olduğumuzdan dolayıdır. Mülkiyet maddî hatta manevî hayatın esas şartıdır. Ve meselenin bütün önemi de buradan geliyor. Mülkiyet fikrini, nazariyatçıların servet kelimesine verdikleri anlamı göz önünde bulundurarak düşünmek lâzımdır. Bir ihtiyacı karşılayan her şey servettir. Bir kadeh şarap da, bir kalem, bir otomobil veya bir tablo galerisi gibi servettir.

Mülkiyet derken bir şeyi serbestçe kullanmak veya belirli bir servete sahip olmak hakkı akla gelir; bir Roma Hukuk formülüne göre, mülkiyet hakkı bir şeyi iyi veya kötü kullanmak yetkisidir. Sahip olunan şey, tüketilebileceği gibi, saklanabilir, başkasına verilebilir, başka bir şeyle değiştirilebilir, hatta tahrip bile edilebilir.

Ferdin hayatında önemli bir rol oynayan mülkiyet aynı zamanda toplumsal bir olaydır.

Mülkiyet her şeyden önce ekonomik bir gerçektir. Servetle ilgili her şey ekonomiyle ilgilidir. Ekonomi hayatı, servetin üretimi, el değiştirmesi, dağılım ve tüketiminden ibarettir. Mülkiyet bazı kimseleri servetin doğrudan doğruya üretimine katılmak-

tan alıkoyar. Ancak servetin dağılımını sağlar ve tüketimine yardım eder.

Mülkiyet aynı zamanda hukukî bir olaydır. Bazı nazariyecilere göre eğer mülkiyet hayvanlar âleminde, tabiatta var olmasaydı ferdî mülkiyet hukuku devlet müdahalesi olsa da meydana gelemezdi. Fakat her ne olursa olsun, mülkiyet her tarafta kanunlara uydurulmuş durumda olup kamu gücünün koruyuculuğu altına konmuştur. Mülkiyet hakkının çiğnenmesi, yasa organlarınca önlenmiştir.

Bunun için, mülkiyet zorunlu olarak siyasal bir gerçek halini almaktadır. Partilerin veya politikacıların çalışmaları, her zaman değilse bile, çoğu zaman bazı zenginliklerin savunulması veya yeniden elde edilmesini, bazı mülkiyetlerin muhafazasını veya el değiştirmesini amaç edinir.

Mülkiyet ayrıca sosyoloji ve felsefe nazariyelerinin de konusudur. Buna taraftar olanlara karşı olanlar da vardır. Fakat tezle antitez bazen çok parlak sentezlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Bu güç ve karışık mesele üzerinde ancak basit, fakat tarafsız ve objektif bir etüd yapacağız.

Böyle bir kitabın okuyucusu yazardan, duygusal nedenlerle benimsediklerini açığa vurmasını değil, düşüncelerin ve meselelerin açık seçik bir şekilde açıklanmasını bekler.

Hareket noktası olarak mülkiyetin ilkel toplumlardaki durumunu alacağız. Ondan sonra (etüdümü-

ze, yerimizin darlığı yüzünden, dünyadaki bütün memleketleri alamayacağımız için) meselenin bizi ilgilendiren yönlerini incelemekle yetineceğiz.

Yalnız mülkiyeti, bugünkü medeniyetin temeli olan, eski Yunan'da, Roma'da ve İsrail Oğulları ülkesinde inceleyeceğiz.

Bundan sonra Ortaçağdan beri Orta Avrupa'da ve özellikle Fransa'da bu kurulun evrimini izleyeceğiz.

Âdet olduğu üzere bir yerden başka bir yere taşınamayan eşya —toprak (arazi mülkiyeti)— üzerindeki taşınmaz mülkiyeti ile bir yerden, diğer bir yere kıymetinden bir şey kaybetmeden taşınabilen eşya —möbleler, elbiseler, silâhlar, aletler, hayvan, esir, sonra para, esham ve tahviller— üzerindeki taşınabilirler mülkiyetini birbirinden ayırt edeceğiz. Taşınmaz ve taşınabilir mülkiyete verilen nitelikler ve belirtiler şu kısa mülkiyet tarihi içinde bazı devirlerin özelliklerini gösterecektir.

Belki bu etüt, mülkiyete sıkı bir şekilde bağlı bulunan önemli bazı meselelerin incelenmesinde birçok okuyucuların daha az bencil bir zihniyetle, fakat daha esaslı bir düşünce ve muhakeme ile hareket etmelerine hizmet edecektir.

I

İLKEL TOPLUMLARDA MÜLKİYET

İlkeller. — Mülkiyetin tarihini incelemeye başlarken bu kurulun ilkel toplumlardaki durumunu hareket noktası olarak almak mantığa uygun görünebilir.

Bu ilkel terimi, çok aşağı, çok geri kalmış olup bugünkü toplumlarımızla yanyana yaşayan insan grupları için kullanılır.

Kesin delillerle ispat edilmiş olmamakla birlikte ilkel toplumların —Avüstralya'nın kara derilileri ve iki Amerika'nın kırmızıları— fertleriyle atalarımız arasında bir benzerlik olduğuna şüphe yoktur. Meselâ Güney Fransa ile Kuzey İspanya'da mağaralarda bulunan heykelleri, boyalı ve boyasız resimleri yorumla uğraşan tarihten önceki zamanlar uzmanları bu bölgede oturanlarınkiyle bugünkü ilkellerin dinleri arasında bir benzerlik bulunduğunu ortaya koymuş ve «totemizm» ile «animizm»in her iki toplumda da hâkim olduğunu meydana çıkarmışlardır. (Ben bu meseleyi, *Büyük Dinlerin Küçük Tarihi*, adlı eserimde incelemiştim (Paris, Presses Universitaires, 1940). Belirli bir sürede bütün toplumsal kurulların biri ötekine bağlıdır, ve özellikle bu bağlılık din noktasından daha kuvvetlidir.

İşte bugünkü insan gruplarından bir kısmı hakkında kullanılan ilkel terimi de bu böyle açıklanabilmektedir.

Mistik ortaklaşa mülkiyet. — Fransa'da ilkeller hakkında esaslı bir inceleme yapan düşünür, ünlü Lucien Lévy Bruhl (1857-1939) dür. Mülkiyet meselesiyle özellikle *Les Fonctions mentales Dans Les Sociétés inférieures* «İlkel toplumlarda ruhsal görevler» Paris, Alcan, 1910); ve *L'Âme primitive* «İlkel ruh» (Paris, Alcan, 1927) ismindeki iki eserinde meşgul olmuştur ki biz sırası geldikçe bu iki eserden parçalar alacağız.

Lévy Bruhl'e göre *ilkel düşünüş* tamamıyle *prélogique* (mantık öncesi) ve mistiktir. Bu düşünüş tarzı çelişmeyi reddetmez, duygular üzerindeki görünmeyen, fakat gerçek olan etkilere inanır. Bu düşünüş *«La loi de participation»* un, ortaklık kanununun sürekli etkisi altındadır ki Lévy Bruhl bunu şöyle açıklar: «İlkel düşünüşün kolektif görünüşlerinde, eşya, varlıklar ve olaylar, bizim anlayamadığımız bir tarzda, aynı zamanda hem kendileri ve hem de kendilerinden başka şeyler olabilirler. Yine anlaşılması daha kolay olmayan bir tarzda, oldukları yerde kaldıkları halde kendi dışlarında oluyormuş hissini veren kuvvetler, yararlıklar, nitelikler, mistik hareketler alır veya verirler» (Fonctions mentales, 77).

İlkel, kendini toplumsal grubuna —klan, kabile,— veya hayvan ve bitki cinsinden kutsal tanıdığı

şeye (bu kendisinin totemidir) mistik bir yolda bağlı hisseder. Meselâ, Bororo'lar (Brezilya'nın kuzeyinde oturan kabileler) Arara veya kırmızı papağan olmakla övünürler.

İster kollektif, ister ferdî olsun mülkiyet ortaklığın bir şeklidir. Fakat söz konusu olan daima, bir taraftan fert veya grup, öte taraftan nesne veya şahıs arasındaki «*mistik bağ*» dır.

Lévy Bruhl şöyle diyor: «Sahip oluş, mülkiyet ve kullanmanın ortaklıktan hiç farkı yoktur. Mülkiyet sahip olunan şeyle sahip olan arasında mistik bir bağ ve ortaklıktan ibarettir. Mülkiyetin özü sahip olan kişiyle sahip oluşta âdeta ortak olan eşya arasında kurulmuş mistik bir bağdır (Fonctions mentales, 384-388).

En eski dinsel geleneklerle garanti edilen mülkiyetin «kutsal» sayıldığı ve «açıklamaya çalıştığımız kolektif durumu hâkim oldukça saldırıdan korunmuş kalacağı» kolayca anlaşılmaktadır.

Grubun mülkü toprak. — İlkel toplumlarda, ferdî mülkiyet ancak pek az eşyaya uygulanır; mülkiyetin çoğu, kollektif bir haldedir. Özellikle toprak üzerindeki mülkiyet böyledir. «Toprak —kelimenin en geniş anlamıyle— ölülerin ve canlıların bütünüyle birlikte tamamıyle toplumsal grubundur» (Ame Primitive, 122).

Çünkü gerçek toplumsal varlık gruptur, birey ancak onun bir unsurudur, o varlığını gruba borç-

ludur. Bu grup, yalnız yaşayanları değil, özellikle ölüleri de içine alır.

Avustralya'da kabilenin toprağı sınırsızdır, bu topraklardan bir kısmında yeniden dirilmeleri beklenen ataların aziz ruhu yatar. «Toplumsal grupla toprak arasındaki bu ortaklık o kadar kuvvetlidir ki, toprağın mal edinilemez olması dahi hatıra gelmez».

Fransa'nın Afrika sömürgeleri yerlilerinden Bakongo'lar, kendi ataları, Bakulu'ların ormanlara, göllere, nehirlere, içlerinde bulunan hayvanlar ve balıklarla birlikte sahip olduklarına inanırlar. «Güneşin bol ışığı altında yaşayan klan üyeleri tarım yapabilecekleri gibi ürün toplayabilir ve avlanabilirler; onlar atalardan gelen topraklardan faydalanmak hakkına sahiptirler, ama bu toprakların gerçek mülkiyeti yine ölülere aittir. Toprakla onu işgal eden klan birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Ve bunların bütünü Bakulu'ların yönetimi altındadır».

İlkeller tarafından benimsenen bu prensipten şu sonuç çıkar ki, toprak ve onun parçaları hiç bir surette bir başkasına devredilemez. Lévy Bruhl, bu anlayışın sömürgelerde beyazlarla yerliler arasındaki ilişkilerde önemli bir yer tuttuğuna işaret etmekte ve şöyle demektedir: «Zenciler toprağın gerçekten satılabileceğini hiç bir zaman düşünemezler. Fakat beyazlar da bu kadar basit bir işlemin yerliler için neden anlaşılmaz bir şey olduğunu anlamazlar. Ve işte bütün bu anlaşmazlıklar, gürültüler, iki tarafın

gösterdiği şiddet, zorla elden almalar ve nihayet toprağın eski sahiplerinin toptan öldürülmeleri bundan ileri gelir. Bu anlaşmazlık ortaya çıktı mı önce beyazlar yerlilerin boyun eğmekten vaz geçemeyecekleri mistik sorumluluklardan habersiz bir durumda, bundan kendilerinin zarara uğrayacaklarını zannederler. Sonradan, bu ilkel ruhunu tanımayışa kötü niyet ve kuvvetin kötü kullanılışı eklenir. Beyazların yerlilerle olan ilişkilerine ait tarihin bu bölümü biteviye olduğu kadar insanı isyan ettiren bir manzara göstermektedir (*L'Âme primitive*, pp. 122-124

Ortaklaşa mülkiyetin konusu sade toprak değildir, bazen ve hatta çok kere taşınabilir bazı eşya da ortaklaşa mülkiyetin konusuna girer. Avustralya'da, silâhlar ve sandallar klanın savunması veya çıkarı için kullanılır. Salomon adalarında, bir Avrupalının yanında çalıştıktan sonra dönen kimsenin kazancı grubun bütün üyeleri arasında bölünür. Çünkü «Fert kendinin değil grubun malıdır. Bir yere bağlandığı zaman onun kişiliğinde çalışmaya giden gruptur. Ve onunla birlikte grup da yükümlülük altına girmiştir. Bunun için ücret de gruba ait olacaktır. O halde fert kabilesine döndüğü zaman kazancı grup arasında bölünecektir. Onun, kendi kazancı üzerinde kişisel bir mülkiyet iddia etmek aklına bile gelmez, tıpkı kendi grubundan başka birinin işlediği suç yüzünden kollektif sorumluluk kendisini mahkûm ettiği zaman suçsuz olduğunu ileri sürmek aklına bile gelmediği gibi».

Bir bağlılık şeklinde kişisel mülkiyet. — İlkel toplumlarda kollektif mülkiyetin üstünlüğü bazı eşyaya fertlerin sahip olmasına engel olmaz. Fertler tarafından bizzat kullanılan veya yapılan eşya bu kabildendir. Lévy Bruhl «Bu eşya onun şahsından ayırt edilemez: Onun bir parçası hatta kendisidir» diyor ve Yeni-Gine yerlileri üzerindeki incelemeleri ile şöhret alan Doktor Thurnwald'ın bir gözlemini zikrediyor: «Mülkiyete bireysel demekten ziyade kişisel demek daha doğru olurdu. İş ve onun geliri, en geniş anlamı ile iş sahibine ait olup onun ayrılmaz bir parçasını meydana getirir.» Bakongo gözlemcilerinden P. P. Van Wink, bağlılık deyimi yerine «Şahsiyetin genişlemesi» deyimini kullanmaktadır (*L'Âme primitive,* 141-142).

Bu terimler bize ilkellerin belirli bir anlayışını hatırlatıyor. Lévy Bruhl onlar için, «Fert, kişiliğinin sınırlarında bitmez, ilkel anlayış, vücutla birlikte, onda var olan ve ondan meydana gelen şeyleri de buna sokar: Saçlar, tüyler, tırnaklar, gözyaşları, sidik, dışkılar, meni ve ter gibi. Gizli ve sihirli bir kuvvet vücudun ayrılmaz bir parçası olan bu maddeler üzerine de tesir eder. Vücudun dışarıya attığı bu şeyler, ferdin ayakları, elleri, kalbi ve başı gibi, aynı şekilde, ferde aittir. Bütün bunlar kelimenin en geniş anlamıyle ona aittirler.» İşte ona bağlı olan şeyler bunlardır (*L'Âme primitive,* 133-134).

Kişisel mülkiyet var oldukça, ferdin bir genişlemesi olarak kabul edilebilecek olan bütün eşyaya

kadar sirayet eder. Bundan çıkan ilk sonuç şudur: Mülkiyet kişi gibi «kutsal«dır, dış bir kuvvet tarafından himayeye ihtiyacı yoktur. Bazı ilkel toplumlarda geleneğe saygı yeter. Bir eşya üzerindeki mülkiyeti ifade için ona dış bir işaret —balmumundan bir işaret, ve bir yün ipi— koymak yeterdi. Bu takdirde, o eşyaya artık kimse dokunamazdı. Yeni Zelanda'da sandal yapmak isteyen bir kimse bir ağacın etrafını biraz otla çevirdi mi o ağaç artık *tabu* (yani yasaklanmış), el sürülmez hale girerdi.

Bu anlayıştan çıkan ikinci bir sonuç da ferdin bütün şahsî eşyasının ölümüyle birlikte kendisi gibi ortadan silinmesiydi. Ölümünde bu eşyalar ya gömülür, ya da yakılırdı. Hatta bazen oturduğu kulübe ve meyva ağaçları da yok edilirdi. Bu usul bütün ilkel toplumlarda vardır. Fayda bakımından saçma bir şey olmakla birlikte bunun uygulanmasına yine devam edilirdi. Çünkü bu eşyalar kaldıkça günün birinde ölünün gelip kendi eşyasını istemesinden ve misilleme hareketlerini kalkışmasından korkulurdu.

Ferdin malları, yani kendine ait olan şeyler arasında karısı da vardır. Evlenme mistik anlamıyle erkeğin kadını kendine mal edinmesinden ibarettir. İlkel toplumların birçoğunda, evlenmeden önce cinsî arzularının tatmininde en geniş hürriyete sahip olan kadın, evlendikten sonra grubundan başka grupların öteki bütün üyeleri için el sürülmez —*Tabu*— olur. Bazen kocasına pek pahalıya mal olan kadın,

yalnız kocasının malı olduğu için değil, aynı zamanda kocasını aldatması bir nevi hırsızlık sayıldığı için yalnız ona aittir. Her ne kadar ikisi arasında bir ortaklık varsa da kadın daima kocasına tabidir, fakat kadının bütün hareketleri ona etki yapar. Meselâ, avlanmaya veya harbe gittiği zaman başarısı, hatta hayatı kadının tedbirsizliği veya görülmeyen bir hareketi yüzünden tehlikeye girebilir. Kadını evinden gönderdiğ gün aradaki mistik bağ kopmuştur. Fakat ondan ayrılmadan ölecek olursa ortaklık bütün sonuçlarıyle birlikte devam eder».

Bu tabiî sonuçlardan biri dul kalan kadının da ölmesidir; bu ölüm ya, kendi kendini öldürmesiyle yahut kocasının ölümünde kurban edilmesiyle olur. Bu usul ilkel toplumlarda çok uzun zaman yaşadığı gibi, bazı ileri toplumlarda da —Hindistan'da, Çin'de —bu geleneğe uyulmuştur. Dul kadınlar sağ bırakılırsa çok ağır yasaklara katlanırlar. «Genel olarak, ölünün devamlı olarak deneti altında yaşamalarına izin verilir, yasın gerektirdiği dinî hükümlere *tabu*'lara karşı en küçük saygısızlık kadının kocasının ruhunu yaralayabilir.

İrsî mülkiyet. — Bazı kere ölünün eşyaları, çocuklarının çıkarları gözetilerek, yok edilmeden saklanabilir. Groenland'ın eskimolarında ölü, kayak ve av aletleriyle birlikte gömüldüğü halde, çadırı miras olarak oğluna bırakılır. Bolivya yerlilerinden bir kısmında babanın veya ananın eşyalarından bazıları evlâdına kalır, «fakat bunları kullanmak is-

terse ölenlerin iznini almak zorundadır. Meselâ bir baltayı kullanmak istediği zaman hemen biraz sonra getireceğim der».

Böylece geniş bir kolektif mülkiyetle bazı kişisel mülkiyetlerin yanı sıra ırsi mülkiyetin de bazı toplumlarda yaşadığını görmekteyiz.

Bütün bu toplumlarda göze çarpan şey, mülkiyetin kutsal oluşudur. Kolektif mülkiyet kutsaldır. Çünkü o, ölülerin malıdır ve bu ölüler yaşayanlarla birlikte yaşamaya devam eder. Kişisel mülkiyet de kişiliğin devamınca kutsal kalır.

II

ESKİ YUNAN'DA MÜLKİYET

İlkel toplumlarda mülkiyeti kutsallaştıran dinî inançlar, her şeyden önce maddî ihtiyaçları karşılayan bu müessesenin kendisini açıklamasa da hiç olmazsa medenî denilen toplumlarda daha başlangıçta ne şekiller aldığını bize anlatır. Meşhur Fransız tarihçisi Fustel de Coulanges (1830-1889) ın özellikle *«La Cité Antique»* (1864, 21'inci baskı, Paris Hachette, 1910) adındaki eseri ile, ölümünden sonra yayınlanan *«Nouvelles recherchs sur quelques problémes d'histoire»* (Paris, Hachette, 1891) adlı eserinin *Yunanlılarda mülkiyet hakkı* bölümündeki eski Yunan'a ve Roma'ya uyguladığı tez budur. Fustel de Coulanges'ın bu fikrine *La propriété Fonciére en Gréce jusqu'a la conquête Romain* (Paris, Hachette, 1895) eseriyle Paul Guiraud da katılmaktadır.

Aile ile mülkiyet birbirine içten bir bağ ile bağlanmıştır. Her iki müessese dine de bağlanmıştır. Çünkü her ikisi de dinlerin ruhlar üzerinde hâkim olduğu devirden başlar.

Yunanlıların ilk devirlerinde soyun ölüleri yaşamakta devam ederdi, onlar artık Tanrısal varlıklar haline gelmişlerdi. Bu tanrılara bir sunak lâzımdır.

Fustel de Coulanges'a göre sunak (kutsal ocak) «toprak üzerine kurulacaktır, ve bir defa kurulduktan sonra yeri bir daha değişmeyecektir... *Ocak* hangi toprağın üstünde kurulmuşsa o toprağın *mülkiyeti* ocağa aittir. O toprak artık ocağın mülküdür... Aile ocağa bağlıdır, ocak ise toprağa bağlıdır, bunun için toprakla aile arasında sıkı bir bağ vardır. Ailenin sürekli barınağı bu toprak olacaktır. Bu artık bütün ailenin malı olmuştur. Ailenin bütün üyeleri burada doğacak ve burada öleceklerdir» (*Cité antique,* 64).

Eski çağlarda kutsal tanınan başka bir şey de ataların mezarıdır. Ölüleri doyurmak ve onların ruhunu mutlu kılmak için yapılan ölü lokması başlıca tören olup ölülerin gömülü oldukları yerde yapılır. Eski zamanlarda bir mezar tahrip edilmediği gibi onun yeri de değiştirilmezdi. «İşte bir toprak parçası ki din adına her aile için devamlı bir mülkiyetin konusu haline gelmiştir; o aile bu toprağın mülkiyetini oraya ölülerini gömmekle elde etmiş ve bu suretle kendisini oraya ebedî olarak bağlamıştır» (*Cité antique, 68).* Eski usule göre ölüler aileye ait tarlalardan birine gömülür. Bununla da o toprak ferağ edilemez hale gelir. Böylece aile ile toprak arasında ayrılmaz bir ortaklık doğmuştur, mülkiyet artık süre aşımına uğramaz bir nitelik almıştır.

Evle sungu yerini, tarla ile mezarı içine alan toprakların sınır taşları kutsal eşyadandır: «Sınırların da Tanrısı vardır.»

Göç, yerleşme veya fetih dolayısıyle yeni bir

site kurulduğu vakit özel mülk olarak *toprak dağıtımı* yapılır. Başka yazarların tezlerini kökünden reddeden Fustel de Coulanges'a göre —kökten bir devrim hali bir yana— bu dağıtım bir defa içindir ve ebediyen yürürlüktedir. Bu dağıtım tanrıların isteğini gösteren kur'a yolu ile yaplır. Kur'a tanrıların buyruğudur: Onların dediklerinin dışında hareket edilemez. Kur'anın faydası her aile ile her toprak hissesi arasında ayrılmaz bir bağ meydana getirmesiydi.»

Din inançları bize şunu gösteriyor ki, bu eski devirlerde «toprak şahsa değil aileye aittir: Hatta yalnız ailenin yaşayanlarını değil, ölülerine, doğacaklarına, yani Eflatun'un deyimiyle geçmişlere ve geleceklere de aittir. Yaşayanların elinde o nihayet bir emanettir. Bu kişisel bir mülkiyet değil, bir *aile mülkiyetidir*».

Bunun miras hukukunda çeşitli sonuçları olmuştur. Erkek evlât atalara saygı sağlamakla yükümlü olduğundan bütün eşyanın mirasçısı olur. Prensip bakımından kız mirasçı değildir, çünkü günün birinde evlenmekle kocasının dinini kabul edeceğinden, ailenin dinini o zaman devam ettiremez. Eğer ölünün birkaç erkek evlâdı varsa, o zaman, ailenin ocağının mirasçısı büyük evlâttır. «Eskilerdeki miras hakkında gerçek bir fikir edinmek için bir elden diğer ele geçen bir servet düşünmemelidir. Çünkü servet bağlı olduğu ocak ve mezar gibi hareketsizdir; mirasla geçen insandır. Aile kuşakları gelip geçtikçe

vakti saatı gelince ocağın dinsel görevlerini yerine getirmek ve mülke bakmak için başka insanlar işbaşına geçer».

Kölelik ve serflik. — Eski Yunan'da ve başka bazı memleketlerde mülkiyet hakkının temelli niteliklerinden birini bu hakkın sadece eşya üzerinde değil, insanlar üzerinde de geçerli olması teşkil eder. Mülkiyetin konusuna giren kimseler kölelerdir. Köle babadan oğula, ölenden mirasçıya kalır. Fustel de Coulanges diyor ki: «bizde olduğu gibi eskilerde de taşınabilir mülkiyet ve taşınmaz mülkiyet diye iki türlü mülkiyet vardır. Köle bunlardan birinin veya ötekinin konusuna girerdi. Şahsa bağlı köleler vardır ki bunlar bir efendiden ötekine veya bir elden başka bir ele geçebilir, bir mal gibi aktarılabilirdi. Öte yandan, toprak gibi ve ona bağlı, yeri değişmez köleler vardı. Eskiden buna *(Servage de la glébe)* toprak serfliği denirdi, bu köleler bütün sülâleleri boyunca toprağa bağlı kalır, ondan ayrılmazlardı; bu sisteme yalnız ortaçağda değil eski Yunanlılarda da rastlanmaktadır. Atina'da *Thétes*'ler, İspanya'da *Hilot*'lar bu durumda idiler.

Aile mülkiyetinin kaldırılması. — Hıristiyanlıktan önce daha VI. yüzyılda dinî gelenekler yavaş yavaş kuvvetlerini kaybetmişlerdir. Düşünceler, ocak kutsallığı yerine «daha güzel ve daha büyük» tanrılara kendini bağlamıştır. Aile eski sıkı durumunu kaybetmiştir, baba ocağı kolayca terk edilebilmektedir.

Ticaretin gelişmesi, kıymetli madenlere, gümüşe verilen önem toprak mülkiyeti hakkındaki eski anlayışı sarsmıştır. «Gümüş alışverişte kullanılmaya başladı, ve hareketleriyle yavaş yavaş toprağı kendine çekti, toprak mülkiyeti eskiden olduğu gibi kalamadı.»

Toprak mülkiyeti kutsallık niteliğini kaybediyor, o artık değişmez ve zorlanmaz olmaktan çıkmıştır, aile mülkiyetinin aleyhine olarak ferdî mülkiyet gelişiyor. Ferdî mülkiyet önce elbise ve mücevherler gibi taşınabilir eşyadan başlamış, sonra hayvanlar ve daha sonra da toprağın satılması ve üzerine ipotek konulması mümkün olmuştu. Eski aile mülkiyetine en büyük darbe vasiyetnamenin kabulüyle vurulmuştur. Çünkü böylece mülk evlâttan başkasına da bırakılabilmektedir.

Guiraud eski Yunan'daki arazi mülkiyetinin gelişmesini şöyle özetliyor: «Hareket noktası aile rejimiydi; dönüş noktası da bazı dinî inançlarla karışık *ferdiyetçi sistem olmuştur*» (109).

Ticaretin gelişmesi ve mülkiyetin değişmesi. — Bütün Yunan sitelerinde iktisadî ilerleyiş mübadele edilebilecek eşyanın miktarını artırmış ve böylece ticaretin gelişmesine yol açmıştır. Taşınmaz servete göre taşınabilir servet daha önem kazanmıştır.

Realist Alman nazariyecisi Engels (1820-1895) *Ailenin, şahsî mülkiyetin ve devletin esası (l'Origine de la famille, de la propriété et de l'Etat,* Paris, Carré, 1893) adlı kitabında dikkati çeken bir iki for-

mülle bu değişmenin başlıca özelliklerini kısaca izah eder. Ticaret, «iki üretimci arasında zorunlu bir vasıta haline geliyor ve her ikisini de sömürüyor.» Bu yüzden «Parazit bir sınıf» «büyük servetleri» tekeli altına almaya başlıyor; üretimci olmayan, üretimciyi ve onun ürettiği malları elinde tutmayı sağlayacak bir vasıta olarak madenî para kullanıyor. Metaların metaı olan ve başka bütün metaları gizli olarak kendi nefsinde saklayan ve istenilen eşya ile istenildiği zaman değiştirilebilen büyülü vasıta bulunmuştur; artık üretim dünyasının gerçek efendisi odur, fakat acaba onun ilk sahibi kimdi? Tüccar». Engels devam ederek paraya karşılık eşya satın alınabilmesîni ödünç verme ve onunla birlikte faizle tefecilik takip eder, diyor. Artık toprak, bundan sonra satılabilir ve rehin edilebilir bir mal haline gelmiştir. Esasen «Ferdî» toprak mülkiyetinin doğmasıyle birlikte ipotek de meydana çıkmıştır...»

Engels bu değişikliklerin sonuçlarını şöyle anlatıyor: «Ticaretin genişlemesiyle birlikte para, tefecilik, toprak mülkiyeti, ipotek ve belirli yerlerde toplanma yoluyle servetin küçük bir sınıfın eline geçmesi gelişiyor ve bu gelişme kitlelerin fakirleşmesi, fakirlerin çoğalması sonucunu veriyor.» (266 - 269).

Bu değişme, tüccar Atina'da o kadar kuvvetli oldu ki, Atina «Elenik bir İngiltere» denebilecek bir hale geldi. Solon'a (M.Ö. 640-558) göre birçok yazar-

lar zenginlerin doymak bilmezliğini lânetle andılar.

Fakirler ve zenginler mücadelesi. — Yukarda söylenen sebeplerden dolayı ataerkil devrin sona ermesiyle birlikte sınıflar arasında büyük farklar doğmaya başlıyor. Yunan demokrasilerindeki siyasî eşitlik iktisadî eşitsizliğin doğmasına engel olamıyor. Sitelerin birçoğunda fakirler zenginlerin yararlandıkları ve kendilerinin yoksun oldukları mallardan bir kısmını —Devletin üzerine baskı yaparak— elde etmenin çarelerini arıyorlar. Bu fakir zümre çoğu zaman borçların kaldırılmasını, zenginlerin mallarından bir kısmının alınarak kendilerine verilmesini ve hatta bazı zenginlerin memleket dışına sürülerek servetin hazineye bırakılmasını istemekte ve isteklerini çoğu zaman kabul ettirmektedirler.

Bazen artan yoksullukla beraber ihtilâl başlıyor. Fustel de Coulanges bu iç savaşların karakteristik taraflarını şöylece özetliyor. «Ne vakit bir iç savaş başlarsa zenginlerin bir tarafta, fakirlerin karşı tarafta yer almış olduklarını görürüz. Bir Yunan tarihçisi (Polybios, XI, 21), *her iç savaşın serveti bir elden başka ele geçirmek* için yapıldığını söylüyor. Siteler daima iki ihtilâl içinde yürüyorlardı. Biri zenginleri yağma etmek, öteki servet sahiplerini servetlerine sahip kılmak için yapılıyordu. Bu durum Peloponnes (M.Ö. 431-400) savaşlarından Yunanistan'ın Romalılar tarafından zaptına kadar (M.Ö. 146) devam etmiştir. *(Cité Antique,* 401)).

Filozof Aristo'ya göre (kendisinden ileride bahsedilecektir) siyasî partiler şereften ziyade menfaat için mücadele etmektedirler. İsa'nın doğumundan önce V. yüzyıldan II. yüzyıla kadar maddî çıkarların kabarması, bencil ihtirasların çarpışması demokrasiyi bozuyor. Fustel de Coulanges'in dediği gibi: «Zenginlerin demokrasisi şiddetçi bir oligarşi, fakirlerin demokrasisi ise müstebit bir idare idi.» Müstebitler zenginlerle savaşacaklarını söylemekte ve fakirlerin güvenini kazanarak iş başına gelmekte idiler. Böylece ya «hürriyet için veya istibdat için mücadele ediliyordu. Fakat bu iki kelime altında savaşan fakirlikle zenginlik idi. Hürriyet iktidarı ellerinde bulunduran, servetlerini savunmak için savaşan servet sahiplerini, istibdat ise tamamıyle aksini ifade ederdi.»

Karışıklıklar, ıstıraplar ve mülkiyet mücadelesi yüzünden harap vaziyete düşmüş sitelerin hali bazı kafaları bu ayrılış ruhunun bulunmadığı yeni, âhenkli bir site tasarlamaya götürüyor. Bu tezlerin en ünlüsü Eflâtun tarafından ileri sürülmüştür.

Eflatun'un komünizmi. — Avrupa'nın düşünce tarihinde iz bırakan mülkiyetin ilk sosyalist tenkidi derin bir filozof ve halis bir aristokrat olan Eflâtun (M.Ö. 427-384) tarafından yapılmıştır.

Atina'da, kendi doğduğu şehirde, birbiri ardından gelen rejimlerden, Sokrates'i ölüme mahkûm eden bir demokrasinin çirkinliklerinden, Otuz Tira-

nın devamlı baskısından iğrenmiş olan Eflâtun teşkilâtlandırılmış, âhenkli yeni bir toplum ideali tasarlıyor. Bu konudaki görüşlerini *Devlet (1)* adlı eserinde ortaya koyuyor:

Devletin temeli ferdin kendine yetersizliği, başkalarına olan ihtiyacı üzerine kurulmuştur. Gerçekten de ferdin beslenmek, giyinmek, korunmak ve idare edilmek için başkalarına ihtiyacı vardır. Fakat herkes doğarken aynı meziyetlerle dünyaya gelmez. Bunun için toplumun fertleri arasında *iş bölümü* söz konusu olduğu zaman insanlar arasındaki tabiî ayrılıkları da göz önünde bulundurmak lâzımdır.

Bu yeni toplum üç sınıftan meydana gelmektedir. Köylülerle zanaatçılar, savaşçılar ve hâkimler.

Bunların birincisi ikincisine ve ikincisi üçüncüsüne uymak zorundadır. İdeal devlet bir *aristokrasi*'dir: Çünkü böyle bir devlette egemenlik daima iyi ellere bırakılır.

Bu hiérarchique (aşama sıralı) toplum ferdî mülkiyetin doğuracağı bir çıkar çarpışması yüzünden dağılmamalıdır. Bu toplum *komünist* bir toplum olmalıdır.

Fakat acaba bu komünizm köylüler ve zanaatçılar sınıfına da uygulanabilecek midir? Öteki sınıfların geçinmelerini sağlayacak şekilde devlete yar-

(1) Bu eserin 1. ve 2. kitapları Ankara D.T. ve Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Enstitüsü öğrencileri tarafından dilimize çevrilmiş ve Remzi Kitabevi tarafından basılmıştır.

dımda bulunmak şartıyle Eflâtun çiftçilere miras yoluyle mülkiyet hakkını vermese bile, mal ve mülklerini diledikleri gibi kullanmakta serbest bırakır görünmektedir.

Savaşçılara gelince, onların düşmana karşı şiddetli hareket etmelerini ama hemşerilerini hiç bir zaman incitmemelerini söyler. Bu sonuç ise ancak belirli bir eğitim sistemi ve komünist bir düzenle elde edebilir.

Bu konudaki metin *Devlet*'in III. kitabının sonundadır: «Ben her şeyden önce onlardan hiç birinin kesin bir gereklilik olmaksızın, tek başlarına herhangi bir şeye sahip olmalarını istemiyorum, bundan başka ben, onların, herkesin giremeyeceği, bir eve veya dükkâna sahip olmalarını da kabul etmiyorum... Ortaklaşa sofralarda yemek yesinler, gerçek savaşçılar gibi ortaklaşa bir ordugâhta yaşasınlar... Hemşeriler arasında altın veya gümüşe sahip olmak, onları kendi mülkiyetleri altında tutmak, elbiselerini onlarla süslemek, gümüş veya altın kadehten içmek yalnız onlar için yasaklanmıştır.» Onları besleyecek, yaşama vasıtalarını sağlayacak olanlar öteki vatandaşlardır. Savaşçılar altın veya gümüşe sahip olurlarsa yavaş yavaş parayı sevmeye başlayacak, birbirlerini çekemeyecek, aralarında kin ve nefret doğacak, devletin savunucusu olmaktan çıkarak onun düşmanı ve yıkıcısı olacaklardır.

Savaşçıların iyileri belirli bir yaştan sonra hâ-

kim mevkiine yükseltilecek ve böylece üçüncü sınıfı meydana getireceklerdir.

Eflâtun mal birliği içine kadın ve çocukları da alıyordu. Birleşmeleri hâkimler tayin ederek insan soyunun ıslahını gözeteceklerdir. Çocuklar ortaklaşa beşikte büyütülecek, annelerinin değil, sütninelerinin sütü ile beslenecek ve nihayet hep bir arada yetiştirileceklerdir.

Malların, kadınların ve çocukların ortaklaşa oluşu herkesin sevinçte ve kederde de ortak olmalarını gerektirecekti. Böylece devletin birliği sağlanmış olacaktır. «Devlet için en büyük fenalık onu parçalayan şey değil midir?... En büyük iyilik de ayrı parçalarını bağlayan ve onun birliğini yapan şey değil midir?...»

Eflatun'un komünizmi ta ilkçağdan beri şiddetli eleştirilerin konusu olmuştur. İleride Aristo'nun eleştirmelerinden de bahsedeceğiz. Komedi yazarı Aristophanes (M.Ö. V. yüzyıl) *Kadınlar Meclisi* adındaki eserinde bize, Praxagora'nın tam bir komünizm kurmaya uğraştığını, bundan doğan gülünç olayları gösterir. Meselâ bütün mallarını topluma vermek zorunda bırakılan bir vatandaşın, kanunlara boyun eğen saflarla alay ederek mallarını teslimden nasıl kaçındığını, anlatır; tabiî bu, onu hiç bir zaman ortaklaşa yemeklerde bulunmaktan ve yeni toplum düzenini kendi yararına kullanmaktan alıkoymaz.

Eflatun hayatının sonlarına doğru idealinin zamanının insanlığına göre çok üstün olduğunu anlamıştı. Yapılan tecrübeleri hesaba katarak son eseri

olan *Kanunlar*'da, edindiği tecrübeleri gözönünde tutarak felsefî anlayışını insanlığın aşağı seviyesine uydurmak istiyor. Bazı sınırlamalarla ferdî mülkiyeti kabul ediyordu. Yemeklerin ortaklaşa olmasını istiyor. Evlenmeyi kabul ediyor ama drahomayı yasaklıyor, çocukların birlikçe yetiştirilmelerini ileri sürüyor.

Aristo tarafından mülkiyetin savunulması. — Eflatun'un görüşlerine en çok karşı çıkan onun en değerli öğrencisi Aristo (M.E. 384-322) dur. Aristo hocasının bu tekçi ve komünist fikrini tenkit etmektedir. Eflatun devletten ideal bir birlik meydana getiriyor ve bu birlikte fertlerin mutluluğuna aldırış etmiyor. Fakat devlet bir birlik değil, bir koleksiyondur, kendisini meydana getirenlerin mutlulukları dışında kalan bir mutluluğun devlet için değeri yoktur. Bu mutluluğun unsurlarından biri *ferdî mülkiyettir*. Eğer köylüler toprağa sahip olmasalardı bu mutluluğu tadamayacaklardı, şayet sitede toprağa sahip olma hakkı yalnız onlarda olsaydı o vakit gerçek vatandaş niteliğini almış olacaklardı. Ferdî mülkiyet bir üstünlük, büyük bir avantaj, ve yaratıcı işin biricik itici kuvvetidir.

Aristo'nun övdüğü mülkiyet taşınmaz mülkiyettir. O taşınabilir mülkiyete pek büyük bir önem vermez. Sermayenin *faiz* getirebileceği tezini de kökünden reddeder. Faizle ödünç verme bir nevi tefeciliktir. Faiz anlamına gelen Yunanca kelime şairane olarak kullanıldığı zaman *yavru* anlamına gelir. Bir

tarla bereketli, bir hayvan verimli olabilir. Fakat para sunî bir şey olduğundan diğer bir şeyi doğuramaz: Bunun için onun kısır olarak kalması lâzımdır. *(Politika, 1, 16)*.

Buna karşılık Aristo zamanın en önemli müesseselerinden biri olan *kölelerin* mal sayılmasını, bazı insanlar üzerindeki mülkiyet hakkını kabul ve bunu izah eder.

Politika adındaki eserinde *(1, 2)* ve daha başka bazı eserlerinde soğukkanlılıkla şöyle yazıyor: «Köle bir mülktür... Mülklerin en başta geleni, en gereklisidir.» O gerekli bir «alet»tir. Nasıl ki «alet cansız bir köle» ise, köle «canlı bir alet»tir. Cansız aletin harekete getirilmesi için canlı aletin işe karışması lâzımdır. Özgür insanları her türlü maddî işten kurtarmak için kölelik zorunludur. Zaten o kadar aşağı insanlar vardır ki ancak öteki insanların aklına uyacak kadar akılları vardır, onlar yaratılışları gereğince ancak esir olabilirler. Prensip olarak, barbarlar köle olmak ve itaat etmek için yaratılmışlardır, Yunanlılar da hür yaşamak, kumanda etmek için.

Politika adlı kitabının dikkate değer bir yerinde Aristo kendi kendine köleliğin hangi şartlar içinde ortadan kalkabileceğini sormaktadır. Bu soruya şöyle cevap veriyor: «Eğer her alet kendisinden istenen işi yapabilir, veya verilecek emri önceden hissederek o emri kendi kendine derhal yerine getirebilir... eğer tezgâh kendi kendine bez dokuya-

bilir, veya mızrap gitarın tellerinden kendi kendine nağmeler çıkartabilirse, bu takdirde mimarın işçiye, efendinin de köleye ihtiyacı kalmayacaktır». Bazı kimseler bu sözlerde, iyi kullanıldığı takdirde işçileri kurtaracak olan modern makineleşmenin önceden dâhice bir şekilde haber verilmiş olduğunu görmektedirler...

Genel olarak, mülkiyet davasına gelince Eflâtun ile Aristo'nun tezleri arasındaki bu çarpışma Avrupa fikir hayatından hiç silinmeyecek olan tartışmalara yol açıyor: Bundan böyle insanlar ferdî mülkiyetin toplumda bir dağılma, karışıklık ve yoksulluk mu yarattığını, yahut da aksine olarak ortaklaşa hayatın devamı için zorunlu olan verimli çalışmanın bir şartı mı olduğunu kendi kendilerine sorup duracaklardır.

III

ESKİ ROMA'DA MÜLKİYET

Aile mülkiyetinin dinsel temelleri. — Fustel de Coulanges *«La Cité Antique»* adlı eserinde eski Yunanlılar hakkındaki tezi Romalıların ilk çağlarına da uygular. Eskiden bütün ruhlara hâkim olan dinle aile ve mülkiyet arasında sıkı bir bağ kurar.

Gerçekten de Romalıların dinleri hakkında yapılan son araştırmalar böyle bir bağın bulunduğunu ispat etmiştir. Çok eski zamanlarda, mülkleri birbirinden ayırt eden bir sınır tanrısının *(Terminus)*, bir kapı tanrısının *(Janus)*, bir ocak tanrısının *(Vesta)* varlığına inanılırdı.

Kutsal ruhlar *(iyiler)* diye anılan ölüler ilk zamanlarda evin altına gömülür ve onların, ocağı her türlü felâketten korumakta oldukları zannolunurdu. Toprakla evi koruyan ev tanrılarına (*Lar*'lara), kilerleri koruyan tanrılara (*Pinat*'lara) inanılırdı. Ev terk edildiği zaman *Lar*'lar başkalarına bırakılır, fakat *Pinat*'lar beraber götürülürdü. Fakat eski Yunanda olduğu gibi, Roma'da da köleler (toprağın bir parçası sayıldıklarından) beraber götürülmezlerdi. Çok halkçı olan *Lar*'lar aynı zamanda köleleri de korurlardı.

Roma'da eski Yunan'da olduğu gibi, ataerkil

rejim yavaş yavaş silindi ve yerini ferdî mülkiyete bıraktı. Fakat ferdî mülkiyetle beraber servetin özellikle arazinin bölünüşünde şiddetli bir eşitsizlik meydana çıkıyor.

Büyük malikâneler. — Roma'da, ilk zamanlarda toprak en büyük servetti. Bu hal uzun zaman böyle sürüp gitmiş ve toprağa büyük bir değer verilmiştir. Zengin ile fakir arasında paylaşılamayan ve sürekli çatışmaların konusu olan topraktı. Fakat, bu çatışmalarda kazançlı çıkan çok kere zenginlerdi.

Topraklarını genişletmek amacıyle civardaki küçük arazi sahiplerine, iyilikle veya zorla topraklarını bıraktırıyorlardı. Bazı devirlerde yabancı rekabeti toprak ürünlerinin gelirini o derece düşürdü ki, tarım artık gelir vermez hale geldi: Bu durumda küçük çiftçiler topraklarını elden çıkarmak için kendi istekleriyle onları devretmeye razı oldular.

Öte yandan devlet, kamu malı olan, özellikle zaptedilmiş topraklardan bir kısmını çok az bir bedel karşılığında ilk ele geçirenlere bırakıyordu. Zenginler bu toprakları paylaştılar. Önceleri, bazen, bu arazinin yalnız yararlanma hakkına sahiptiler, fakat milâttan önce ikinci yüzyılın sonlarına doğru bu kullanma hakkını gerçek mülkiyet hakkı haline getirmeyi başarmışlardır.

İşte böylece Roma'daki mülkiyetin en karakteristik yönlerinden biri olan büyük malikâneler *(Latifundia)* meydana geldi. Paul Guiraud, Cicero'dan bir metin vererek şöyle diyor *(De Offici, 11, 21, 73)*:

«Böylece toprakların az sayıdaki ellerde toplanışı o kadar ileri götürüldü ki bir hâkim Forum meydanında alenî olarak, Atina'da, nüfusun daha az olmasına rağmen, on beş bin mülk sahibi bulunduğu halde, Roma'da ancak iki bin mülk sahibi olduğunu söyleyebiliyordu».

Başka bir servet şekli Roma'da Yunan'dakine göre çok hızlı bir şekilde gelişti: Bu özellikle *paranın* çoğalmasıyle başgösteren taşınabilir *servettir.*

Taşınabilir servetlerin çoğalması. — Ticaretin ilkel halinde, trampa, yani malın malla değiştirilmesi, kıymetli madenler, meselâ bakır külçeleri veya devlet tarafından basılan paralarla yapılmasından daha önce uygulanırdı. Milâttan önce üçüncü yüzyılın ortalarına doğru Romalılara çok mükemmel bir mübadele vasıtası sağlayan paraların birleştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Bundan sonra *bankerler* günden güne artan önemli bir rol oynamaya başlıyorlar. Onlar bütün banka muamelelerini yapmaktadırlar. Meselâ Roma paralarını ecnebi parasıyle değiştiriyor, mevduat kabul ediyor ve müşterilerine banka mektubu veriyorlar. En kârlı muameleleri faizle ödünç vermedir. Kanunun tayin ettiği en çok faiz haddi % 12'dir, fakat uygulamada bu nispet daima aşılmıştır. Öyle ki bazı hallerde bu haddin % 48'e kadar çıkarıldığı görülmüştür.

Ödünç vermeler bazen siyasetin ileride kendilerine temin edeceği kazanca güvenen haris kimselere,

bazen belediyelere, bazen yabancı hükümdarlara bile yapılırdı.

Diğer bir gelir kaynağı da devletin taahhüt işleri idi. Devlet vergi toplamak, resmî binalar, yollar yaptırmak ve ordunun ihtiyacını karşılamak için gerek tek başına, gerek eshamlı bir şirket halinde bir grup teşkil ederek iş gören bankerlere baş vurmakta idi. Tarihçi Léon Homo'ya göre ikinci Kartaca harbi (Milâttan önce 218-201) yeni bir sınıf kapitalist zümrenin doğmasına sebep olan büyük ve geniş ölçüde askerî taahhütlere yol açıyor. Bu askerî taahhütler yüzünden zenginleşen sınıfın rolü sonraki elli sene içinde günden güne artmış ve Gracchus'lar zamanında yerini kuvvetlendirmiştir».

Milâttan önce I. yüzyılda Crassus'un (M.Ö. 115-53) serveti 35 milyon altın frangı buluyordu.

Taşınabilir servetlerin artması Roma emperyalizminin elde ettiği ilerlemelerle kolaylaşmıştır.

Roma emperyalizmi. — Romalılar yavaş yavaş İtalya'yı, Akdeniz yöresini ve o vakit bilinen dünyanın önemli bir kısmını kendi egemenlikleri altına almışlardı. Çok defa tarihçiler bu gelişmenin ileriyi gören senatörler tarafından hazırlanan planların iyi uygulanmasından mı, yoksa bazı tesadüf ve fırsatlardan mı ileri geldiğini kendi kendilerine sormuşlardır.

Yalnız ortada kesin olan ve itiraz kabul etmez bir gerçek varsa o da yeni zaptedilen toprakların sömürülmesinde karşılaşılan güçlüklerdir. Léon Homo

ilkel İtalya ve Roma emperyalizminin başlangıcı (Paris, la Renaissance du livre, 1925) adlı eserinde şöyle yazıyor: «Roma emperyalizminin zaferi de diğer bütün emperyalizmler gibi genel köleliğin artmasına paralel olarak şiddetli bir ilerleme göstermiştir» (316).

Yazar bu yolda uygulanan birçok korkunç usûllerden söz eder (316-320). Sömürgecilik özellikle bankerlerle kendilerini genel vali tayin ettiren politikacıların işine yarıyor. Roma emperyalizmi hakkındaki bir etüdünde *(Etude économiques sur l'antiquité,* Paris, Hachette, 1905, 241-283). Paul Guiraud pek namussuz olmayan genel valilerin bile kendi durumlarından yararlanarak ne kadar «Büyük kazançlar» elde ettiklerini söylemektedir. «Cicero pek zengin olmayan Sicilya'da ancak bir yıl kalmış ve herhangi bir kanunsuz harekette bulunmamış olmasına rağmen 480.000 frankla (altın frank) dönmüştür». Yazar devam ederek, «Namuslu idareciler bu kadar çok bir kârla yetiniyorlardı. Fakat çoğu ellerine ancak bir defa geçebilecek olan bu fırsattan mümkün olduğu kadar yararlanmaktan geri durmuyorlar, bunun için elden gelen her vasıtaya baş vuruyorlardı... Cicero, Verres'in Sicilya'lılardan haksız yere 9 milyon almış olmasından cesaret buluyordu. Caesar, 62 senesinde İspanya'yı idare etmeye gittiği zaman 5 buçuk milyon borcu vardır. Bir sene sonra döndüğü zaman alacaklılarının peşinden koşmalarına lüzum kalmamıştı» (264-265).

Koloniler yalnız politikacılar tarafından değil,

aynı zamanda iş adamları tarafından sömürülmekte ve yağma edilmekte idi. J. Toutain, *L'Economie Antique* (Paris Renaissance du livre, 1927) adlı eserinde buna işaret ederek şöyle diyor: «Roma kapitalizminin temelleri yenilmiş milletlerin mirasında, askerî seferler esnasında elde edilen ganimetlerde, muzaffer site namına alınan vergilerde, iş adamları tarafından hudutsuz ve korkusuz bir şekilde alınan haraçlarda ve bankaların yaptıkları kârlı muamelelerde vesairede aranılmalıdır. Roma'nın kapitalist rejimi Hıristiyanlıktan önceki yüzyıllarda devam eden harplerden doğmuştur, çünkü birbirinin ardısıra zaferler birçok servetlerin ya devlet elinde, ya da belirli kimselerde toplanmasına vasıtalı olarak veya doğrudan doğruya yardım etmiştir (320).

Halbuki beri tarafta halk tabakasının kolonilerin bu sömürülüşüne katılmasına imkân verilmemiştir... Fakirlerle zenginlerin servetleri arasında büyük farklar vardır, zenginler, asillerle, halk tabakasından (*Pleb*'lerden) talihleri uygun giden bazılarıydı. Eski Roma tarihini dolduran iç savaşlar buradan çıkıyor.

Fakirlerle zenginler mücadelesi. — Yunan sitelerinde olduğu gibi, Roma'da da fakirler içinde bulundukları yoksulluktan kurtulmak istiyor ve servetin el değiştirmesinin çarelerini arıyorlar. Kölelerin de katıldığı bu, yüzyıllar süren mücadelelerin önemlilerinden birkaçını hatırlamak kabildir.

Beşinci yüzyılın sonunda, Milattan önce 494 yılında devamlı savaşlar yüzünden bütün servetlerini

kaybetmiş ve gırtlaklarına kadar borca batmış olan *Pleb*'ler, Aventin'e çekiliyor ve tekrar geri dönmeleri için şart olarak siyasî nitelikte garantiler ve borçların kaldırılmasını istiyorlar.

Milâttan önce II. yüzyılda iyi kalpli aristokratlar, Gracchus'lar, fakirlerin toprak sahibi olmalarını sağlamak amacıyle tarım kanunlarının yapılmasını istiyorlar. Tibérius Gracchus halk tabakasının yoksulluğunu gayet açık bir ifade ile tasvir ediyor: «Vahşî hayvanların inleri var, fakat İtalya için savaşanlar sonunda sefalete mahkûmdurlar. Evsiz, barksız olarak memleketin her tarafında karıları ve çocuklarıyle birlikte başı boş dolaşmaktadırlar. Kendilerini savaşa teşvik için ataları ve ocakları için dövüştüklerini söyleyen kumandanlar onları aldatıyorlar. İçlerinden acaba hangisi barınacak bir ev veya atalarının yattığı bir mezara sahiptir? Onlar yalnız başkalarının lükse ulaşmasını sağlamak için çarpışmakta ve ölmektedirler. Onlara dünyanın hâkimi deniyor, fakat hiç birinin mülk olarak bir karış toprağı bile yoktur.»

Tiberius Gracchus Milâttan önce 133 yılında halk tabakasının durumunu iyileştirmek isteyen kardeşi Caius da Milâttan önce 121 yılında öldürüldü.

Milâttan önce birinci yüzyılda, enerjik Spartacus tarafından idare edilen bir köleler isyanı iki sene (M.Ö. 73-71) bütün Roma'yı yerinden oynattı. Savaş Crassus'un savaşı kazanmasıyle ve Spartacus'un ölümüyle sona eriyor. Romalılar esir düşmüş

olan 3.000 Roma vatandaşını serbest bırakıyor ve isyan edenlerden 6.000 kişiyi çarmıha geriyorlar.

On sene sonra, Catilina isminde fakir düşmüş bir aristokrat halk yığınlarının çıkarlarını savunuyor. Fakat derhal mağlup oluyor (M.E. 61). Büyük düşmanı olan yazar Cicero zengin tabakanın servetini elinden almak isteyenler, başlıca vazifelerinden biri mülkiyetin savunması olan, devletin temelini zayıflatmak istiyorlar, diyor.

Roma hukukuna göre mülkiyet. — Evvelce izah ettiğimiz iktisadî ve siyasî olayların geçtiği yüzyıllarda gerek ilmî ve gerek tatbikî alanda büyük bir çaba sarf ediliyor: Roma hukukunun kuruluşu.

Tedbirliler (Prudence) adı verilen hâkimler ve hukuk bilginleri tarafından ortaklaşa yapılan bu eser Milâttan önce beşinci yüzyıldan Milâttan sonra beşinci yüzyıla kadar geçen bütün zamanı zenginliklerle doldurmakta ve Roma hukuku «doğuştan hukukçu» ve «yaratıcı» olan bu büyük milletin medeniyete en kıymetli hediyesi gibi sayılmaktadır. Ünlü Alman hukukçusu R. von Iherin'in *«Roma Hukukunun Ruhu»* (Fransızca tercümesi, Paris, Marescq, 1880) adlı eserinde de söylediği gibi «esasta olduğu gibi şekilde de bütün modern hukukun temeli Roma hukukundadır. Roma hukuku, Hıristiyanlık, edebiyat ve Yunan Roma sanatı gibi medeniyetin unsuru halini almıştır».

Roma hukukunun esaslarından birini teşkil eden mülkiyet hakkı şimdiye kadar elde edemediği bir

açıklık kazanıyor. Romalılar mülkiyet hakkında üç esaslı niteliğin birleştiği kanısındadırlar. Bunlar kullanma hakkı *(usus)*, intifa hakkı *(fructus)* ve mutlak mülkiyet hakkı *(abusus)* dür. Mülkiyet hakkı mutlak —kamu yararı düşüncesiyle kanun tarafından konulanlar hariç, hiç bir sınırlandırmaya tabi değildir— ve daimidir: Kendi hakkından ancak malik vazgeçebilir, mülkünü başkasına yalnız o devredebilir ve herhangi bir yargı hakkı müstesna, mülkünü ancak kendisi tahrip edebilir.

Açıklanan bu mülkiyet hakkından yalnız Romalı vatandaşlar yararlanır ve bu hukuk ancak İtalya'da bulunan taşınabilir ve taşınmaz eşyaya uygulanabilir. Fakat Romalılar egemenliklerini genişlettikçe, Roma'nın ve İtalya'nın sınırları dışına kadar yayıldıkça bu hukuktan bazı kayıt ve şartlar altında yabancıların yararlanmalarının ve bu hukukun bütün imparatorluk topraklarındaki mallara uygulanmasının zorunlu olduğunu anlamışlardı.

Böylece mülkiyet hakkı tamamıyle millî olmak özelliğini kaybediyor ve uluslararası bir karakter alıyor. Bundan sonra, yüzyıllar boyunca artık bütün dünyaya yayılacaktır.

IV

İSRAİL'DE MÜLKİYET

Ortaklaşa toprak mülkiyeti ve eşitlikçi İbranî geleneği. — Kenan iline yerleşmeden önce Musevîler, Musa'dan önceki İbranîler adını taşımaktadırlar.

Musa'dan önceki İbranîler, hayvan yetiştiren, çadır altında yaşayan göçebe Samî'lerdi. Bunlar kabilelere ayrılmış ve her kabile de çeşitli aileden meydana gelen klanlara bölünmüştü.

Eski İsrail'in en iyi tarihçisi Adolph Lods *İlk zamanlarından VIII'inci yüzyıl ortalarına kadar İsrail'e* (Paris Renaissance du livre, 1930), adlı eserinde ortaklaşa bir mulkiyetin hangi şartlar altında yaşamış olduğunu izah ediyor: «Hayvan yetiştirme devamlı güçlüklere sebep olmakta idi, çünkü geniş çöllerin otları çabuk kurumakta ve otlak yerleri belirli su kenarlarında kalmaktaydı. Fakat normal zamanlarda bu göçebeler belirli bir alandan öteye geçmezlerdi. Her göçebe grubunun belirli bir alanı vardı ve oralarda hayvan otlatmak hakkı yalnız kendilerine aitti. Şüphesiz bu bir nevi ortaklaşa toprak mülkiyetidir. Her göçebe grubunun arazisi, civardan geçen, kendisinin de yararlandığı ırmaklarla birbirinden ayrılırdı. İbranî geleneği babalarının zamanına ait hikâyelerde kaynakların keşfine büyük bir

yer ayırmakta ve kuyuların açılması, kabile için çok kıymetli sayılan malların elde edilmesi için yapılan bütün mücadele ve anlaşmaları asla unutmamaktadır. Kabile, topraklarını ancak kuraklık bütün kaynakları kuruttuğu zaman, —meselâ Mısır'a gitmek üzere— terk eder» (232-233).

Toprak ortaklaşa mülkiyete tabî olduğu halde sürüler ferdî mülkiyet veya aile mülkiyeti halinde idi. Kabilenin gıda maddelerini (yağ ve sütten çıkarılan diğer maddeler) elbisesini (deri ve yün), hatta barınacak yerlerini (çadır ve bazı elbiseler gibi keçi kılından yapılan) bu sürüler sağlarlardı. Kutsal kitap bir kimsenin servetini malik olduğu sürülerle ölçerdi.

Servetler arasındaki fark, hiç bir zaman göçebe âdetlerinin bütün basitliği ile birbirine benzemesine engel olamazdı. Lods bunu şu şekilde izah ediyor: «Göçebelerde en fakir, en zenginle eşittir, hepsi aynı basit yemeği yer, aynı elbiseyi giyer ve aynı şekildeki çadırlarda oturur. Servet ne üstünlük ve ne de egemenlik verir. O ancak biraz daha fazla konuksever olmayı sağlar; çünkü günün birinde en zenginlerinden birinin, meselâ Yakup'un, bütün sürüleri düşman tarafından kaldırılabilir, ve yine günün birinde bir talan sonunda bir fakir servete boğulabilir.» (460-461).

İbraniler Kenan iline yani Filistin'e yerleştikten sonra —belki de Milâttan önce XIV. yüzyılda durum değişiyor.

Kenan iline yerleştikten sonra İbranilerde mülkiyet rejimi. — Tanrı'nın İbrahim'e, sonra da Musaya vaadettiği ve onların da miras olarak bıraktıkları kutsal ülkeye yani Kenan iline yerleştikten sonra İbranîler artık göçebeliği bırakıp toprağa bağlı fellahlar oluyorlar. Kendilerini tarıma veriyor ve özellikle meyve ağaçları yetiştirmekle uğraşıyorlardı.

Bedevîlerin inandıkları, kutsal tanıdıkları birçok varlıkları, ruhları, *elohim*'leri vardı. Musa Sina dağındaki *Elohim*'i, yani *Yahova*'yı bütün kabilelere kabul ettiriyor, bütün milletin efendisi ve savunucusu artık odur. Onlardan evvel Kenan ilinde oturanlar toprağın sahibi, tarlaların koruyucusu olan yerli tanrılara, *Baal*'lara inanırlardı. Musevîler ya devamlı olarak veya zaman zaman oturdukları memleketin kutsal şeylerinin, halkın koruyucusu olan tanrıların hayranı olurlardı. Yavaş yavaş iş *Yahova*'nın *Baal*'ları yenmesiyle sonuçlanıyor. Ve *Yahova* onların bütün kudretini kendinde topluyor. (Ben bu değişikliği Büyük Dinlerin Küçük Tarihi isimli eserimin 158-160 ıncı sayfalarında izah ettim.)

Eski efsaneler yeni mülkiyet rejimini *Yahova*'ya bağlarlar.

Fustel de Coulanges «insanlığın bütün eski çağlarına özgü olan ve özel mülkiyet müessesesine kutsallığı sokan fikrin İbranîlerde de yaşamış olduğunu» söyler. İbranîler Kenan iline gelir gelmez Allah toprağın mülkiyetini ister: «Bu toprak benimdir» *(Levililer, XXV, 23)*.

Sonra Tanrı kendi topraklarını insanlar arasında bölüştürür. «Bu diyarı mülk olarak alacaksınız ve orada oturacaksınız; çünkü onu mülk edinmeniz için size verdim. Ve memleketi aşiretlerinize göre kur'a ile bölüşeceksiniz... Bir adama kur'ada neresi düşerse o yer onun olacaktır» (*Sayılar,* XXXIV, 53-54).

Fustel de Coulange'a göre mülkiyetin miras yoluyle geçmesi, sürekli ve saldırıya karşı korunmuş olması lâzımdır. Mutlak ve kesin satışın da yasaklanması gerekirdi, yalnız geçici bir zaman için satış yapılabilirdi. Fakat her genel af yılında, yani her elli sene sonunda aile tekrar kendi mallarına sahip olmalıdır (*Levililer,* XXV).

Lods bu eski metinleri ve bunların dayandığı eski gelenekleri başka bir anlamda yorumluyor. O daha ziyade Musa'dan önceki İbranîlerde bir çeşit tarımsal komünizmin yaşamış olduğuna inanır. Onların Filistin'e yerleştikten sonra da bu eski rejimi devam ettirmek ve malı her elli senede bir yine eski sahibine geri vermek «ütopyasına» kapılmış olmaları düşünülebilir.

Fakat her ne olursa olsun, tarihî devirlerde ferdî mülkiyet tamamıyle yerleşmiştir. Gerçek vatandaşlar yalnız toprak sahibi olanlardır. Babalarından kalan bağları ele geçirmek için zavallı Naboth ve oğullarının Kral Ahab tarafından öldürülmesi derin bir heyecan uyandırıyor ve peygamber Elişa hükümdarı cezalandırmak için *Yahova*'nın onu ve bütün sülâlesini yok edeceğini söylüyor (*I. Krallar,* XXI, *II. Krallar,* IX, 25-26).

Şartlar arasındaki eşitsizlik. — Ferdî mülkiyetle birlikte şartlar arasındaki eşitsizlik de artıyor. Lods bu olayı şöyle izah ediyor: «Memlekette hüküm süren asayiş sayesinde en becerikli çiftçiler kazançlarından bir kısmını ellerinde tuttular ve topraklarını genişlettiler. Toprak ve kazanç ustalıkla kullanılırsa büyük servet elde edilebilirdi. Öte yandan, krallığın kuruluşundan beri harplerdeki yağmalardan veya hükümdarların kayırmasından faydalanarak zenginleşen askerî bir aristokrasi meydana gelmişti. Eskiler ve krallığın memurları için devlet işiyle uğraşmak ayrı bir kazanç kaynağı idi. Çünkü Doğuda iş sahibinin memur huzuruna eli boş gitmemesi âdet hükmüne girmişti».

Özellikle Süleyman'dan sonra (Milâttan önce X. yüzyılda) ilkel yaşayış bütün basitliği ile ortadan kalkıyor. Büyüklerin sarayları yazlık köşkleri vardır, onlar artık et yiyor, her gün şarap içiyor ve sedirler üstüne uzanarak musiki dinliyorlar. Kibar kadınlar birçok tuvalet eşyasına, boyalara, kokulara sahiptirler. Peygamber bunları yedi âyette sayıp dökü yor (*İşaya*, III, 16-24).

Bu lüksü devam ettirmek için zenginler fakirleri gittikçe daha fazla ezmeye başladılar. Ellerinde her türlü vasıta vardı, çünkü eşraftan olduklarından yargıç da onlardı. Her türlü savunmadan yoksun zavallı fakirlerin, dulların ve yetimlerin ellerinde ne varsa hepsini alıyorlar, çok ve yüksek faizle borç para veriyor, sonra borcunu ödeyemeyen borçluların topraklarını ellerinden alıyor, kendilerini ve

çocuklarını da köle gibi satıyorlardı. Küçük mülkiyet yavaş yavaş siliniyor. «İşte böylece günden güne çoğalan bir köylü işçi sınıfının karşısında küçük bir eşraf zümresi meydana geliyordu» (Lods, aynı eser, s. 461).

Büyük mülkiyet rejimine karşı direnme. — Fakat bu rejime, onun kötüye kullanmalarına ve gerektirdiği yeni hayata karşı şikâyetler çoğalıyor.

Bu muhalefet kanun yolundan bazı tedbirlerle yatıştırılmak isteniyor. Milâttan önce IX. yüzyılda birçok tedbirleri içine alan ve Tevrat'ın çıkış kitabına eklenen bir medenî kanun kaleme alınmıştır. Borç yüzünden köle edinilen kimse şayet Musevî ise altı sene hizmetten sonra serbest bırakılacaktır. Alacaklı fazla şiddet göstermeyecektir. Meselâ borçlunun geceleyin soğuğa karşı örtüneceği paltosunu elinden alamayacaktı. Yedi yılda bir toprakları ekilmeyecek ve dinlendirilen bu toprakların gelirleri fakirlere bırakılacaktır (*Çıkış*, XX-XXIII).

Bazıları çöllerin Tanrı'sı olan *Yahova*'nın hoşuna giden göçebe hayatına tekrar dönülmesini istiyor. Fakat böyle bir teklifin kabulüne imkân yoktu.

En kutsal şekilleriyle dahi *Yahova* taraftarlarının *Baal* taraftarlarına muhalefeti, basit fakir sınıfla haksız zengin sınıf arasındaki mücadele manzarasını göstermiştir.

Ekonomik ve sosyal rejimin peygamberler tarafından eleştirilmesi. — Büyük mülkiyet rejiminin üstünlüğüne dayanan ekonomik ve sosyal rejime karşı

en mükemmel eleştiriler İsrail Peygamberleri tarafından yapılmıştır.

Bu yüksek vicdanlı kimseler *Yahova*'ya tercüman olduklarına inanırlardı. Tek Tanrı fikri onların çevresinde doğuyor ve o ana kadar yalnız Musevi dünyasının Tanrısı olan *Yahova* başlıca niteliği mutlak adalet olan, evrensel bir Tanrı aşamasına yükseliyor. Tanrısal adalet adına peygamberler zenginlerin ve kuvvetlilerin haksızlıklarını eleştiriyorlar.

İsrail Peygamberleri, Renan'ın *İsrail Milletinin Tarihi* (Paris, Calman Lévy, 13. edition 1893, t. 1, p. 111) eserinde dediği gibi bugün bizim sosyalist ve anarşist dediğimiz kimseler kadar ateşlidirler. Sosyal adalet konusunda son derece taassup göstermişlerdir.

IX. yüzyılda Peygamber Elias tarafından kral Ahab'ın —*Yahova*'nın takdis ettiği hükümdar olduğu halde— Naboth ve oğullarını öldürdüğü için lânetlediğini yukarıda söylemiştik.

Milâttan önce 800 senelerine doğru çoban Amos *Yahova*'nın her şeyden önce insanlardan adaletli olmalarını istediğini söylüyor: «Hak bir kaynak gibi fışkırmalı, adalet hiç kurumayan bir nehir gibi akmalıdır!».

Amos, fildişi divanlara uzanıp yatan, en iyi mukaddes yağları sürünen ve fakirlerin sürülerinden alınan en iyi kuzu ve danalarla beslenen zenginleri yermektedir. Peygamber çok önemli bir davayı açık bir formül halinde ifade ediyor: Bir tarafın lüksü öte tarafın yoksulluğundan geliyor. «Çünkü fakire ağır muamele ediyor, onun buğdayının bir kısmını

elinden alıyor ve taştan evler yaptırıyorsunuz». Zenginler «fakirleri yiyen» ve «zayıfları kemiren» kimselerdir.

Renan, «Dünya ilk halk savunucusunun sesini burada duymuştur» diyor (*Aynı eser*, c. II, s. 25).

Milâttan önce 750 senelerine doğru «Bedevî Peygamber» Hoşea da sosyal adaletsizlik üzerine aynı şeyleri söylemektedir. Az sonra da Mika bu yolda konuşuyor.

Milâttan önce VIII. yüzyılın ikinci yarısında Birinci İşaya zamanın sosyal hayatını çok açıktan açığa tenkit ediyor: «Fakirlere hiç yer kalmasın diye eve ev, tarlaya tarla katarak yalnız başlarına memleketin efendisi olmak isteyenlerin vah haline!» Nedamet etmedikleri takdirde Tanrı bu zararlı kimseleri cezalandıracak ve bir gün mutlak adalete dayanan barış ve düzen içinde bir toplum meydana getirecektir.

Sosyal haksızlıklara karşı bu kınamalara, hücumlara ve ilerisi için açığa vurulan umutlara Milâttan önce VII. yüzyılda Yeremya ve VI. yüzyılda Hezekiel gibi peygamberlerde de rastlanmaktadır.

Yine bu VI. yüzyılda Renan'ın Bilinmeyen Büyük Adam diye nitelendirdiği ikinci İşaya gayet açık ve sürükleyici bir ifadeyle İsrail Tanrısının, tapınağı bütün dünya ve dini her şeyden önce yeryüzünde adaletin gerçekleşmesi olan, bütün insanlığın Tanrısı haline gelmesini istiyor ve yalnız adaletin hüküm süreceği yeni bir toplumun doğacağını haber veriyor: «İşte ben yeni gökler ve yeni yer-

yüzü yaratmaktayım... Artık ağlamalar ve feryatlar işitilmeyecektir... Başkaları keyif etsin diye yapı yapılmayacak, başkaları yesin diye bir şey ekilmeyecektir... Benim kavmim kendi emeklerinin meyvelerini yiyeceklerdir» (*İşaya*, LXV, 17 ve devamı).

Birkaç yüzyıl sonra aynı mutlak adalet ideali tekrar canlanacaktır: Komünizm.

Esenî'lerde komünizm. — Esenîler Milâttan önce II. yüzyılda kurulan bir Musevî tarikatıdır.

Esenîler her türlü şahsî mülkiyetten el çekmişlerdi. İçlerinden hiç birinin ne evi ne de tarlası vardı. Hep bir arada oturmakta ve kapıları yabancı memleketlerden gelen arkadaşlara açık bulundurulmakta idi. Ortaklaşa ambarlarda muhafaza edilen elbiseler, yiyecek maddeleri ve gerekli başka eşyalar herkesin malıydı.

Eseniler yalnız kendi geçimlerini sağlayacak kadar çalışıyorlardı. Tarım ve balıkçılıkla uğraşırlardı, fakat kazanç hırsı uyandıran ve yakınlarına zarar veren ticaretten kaçınılırdı... Silâh ve savaşa yarayacak başka eşya yapan zanaatçıları yoktu. Kölelik söz konusu değildi. Herkes özgür ve eşitti. Ortaklaşa servetin idaresi için memurlar seçilir ve bunlar çabalarını ortaklaşa çıkarlar uğruna harcarlardı.

Esenileri biz özellikle Milâttan sonra I. yüzyılda yaşamış olan ve onları büyük bir hayranlıkla tasvir eden iki Musevi yazarı vasıtasıyle tanıyoruz: Bunlar filozof Philon'la, tarihçi Josephus'tur.

Bu tarihçi ortaya garip bir fikir atmaktadır:

O ilk toplumun kuruluşunu ve özel toprak mülkiyetinin doğuşunu bir katile, kardeşini öldüren Kabil'e bağlıyor. Bunun için malların ortaklaşa hale konmasını da erdemin en yüksek bir ifadesi gibi anlatmaktadır.

İsa ve zenginlerle servetin yerilmesi. — Renan'a göre «son peygamber olan İsa, İsrail'in eserini Hıristiyanlıkla tamamlıyor... Peygamberler kesin olarak üstün geliyorlar... Hıristiyanlık Yahudiliğin gelişmiş bir şekli, onun zaferi ve özüdür» (*Aynı eser,* c. V, s. 415).

İsrail peygamberleri gibi İsa da *İnciller*'de zenginleri, serveti ve servet hırsını yeriyor. Meselâ *İncil*'in bir yerinde şöyle diyor: «Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez... Aynı zamanda hem Tanrıya, hem de Mamon'a kulluk edemezsiniz» (*Matta'ya göre İncil,* VI, 24). (Mamon, Fenike ve Suriye mitolojisinde Zenginlikler Tanrısı idi).

İsa daima sempatisini kazanmış ve bütün emirlerini yerine getirmiş olan zengin delikanlıya şöyle diyor: «Git, elinde ne varsa hepsini sat ve bu parayı fakirlere dağıt... Ondan sonra gel ve benim izimden yürü». Delikanlı çekiniyor «çünkü malı mülkü çoktu». Ve İsa devam ediyor: «Zenginlerin Tanrı ülkesine girmeleri ne güç... Bir devenin iğnenin deliğinden geçmesi, bir zenginin Tanrı ülkesine girmesinden daha kolaydır» (*Matta,* VI, 24; *Markus,* X, 17-25; *Luka,* XVIII, 21-35).

Tanrı ülkesi, yeryüzünde Tanrıyı seven ve bir-

birleriyle sevişen insanların toplumudur. «İşte, Tanrının ülkesi kendi aranızdadır.» (*Luka*, XVII, 21) Bu toplumda ne zenginlik, ne fakirlik ve ne de harp olacaktır.

İsa'nın şu sözüyle yoksulluğun ebedî olduğunu bildirdiği söylenir: «Çünkü fakirler daima sizin yanınızda olacaklardır» (*Matta*, XXVI, 11; *Markus*, XIV, 7; *Yohanna*, XII, 8). Fakat bu, geleceğe değil, o güne aittir, ve İsa'nın bu ihtarının tek nedeni, yoksullara harcanabilecek parayı, pahalı bir kokulu yağa verip onu da İsa'nın başına dökmesi yüzünden Magdala'lı Mariya'nın kınanmasını önlemek olduğu açıktı. Bunun için ortada karamsar bir kehanet değil, sadece bir vicdan duygusu vardır.

İnciller bizde kutsal üstatlarının etrafında toplananların bu dünyaya nasipsiz olarak gelenler olduğunu söyler. Ve ilk kiliseyi de bunlar meydana getirmişlerdir.

İlk Hıristiyanlarda komünizm. — Renan *Havariler* (Paris, Calman Lévy, 25'inci baskı, 1923) isimli kitabında diyor ki: «Bir fakirler hareketi idi bu; ilk kilise de bir fakirler birliği ve birleşen kardeşlerin meydana getirdiği bir aile» olmuştur. (s. 115-117). Renan'a göre: «Sıradan halk tarafından yaratılan en büyük eser Hıristiyanlığın kuruluşudur...» (s. 376).

İlk Hıristiyanlara *Fakir (Ebionim)* adı verilmişti.

Resullerin işleri, bize bu toplumu tasvir etmektedir.

«Bütün iman sahipleri hep birlikte aynı yerde yaşıyorlardı, onların her şeyi ortaklaşaydı. Bütün mallarını ve mülklerini satıyor ve herkese ihtiyacına göre dağıtıyorlardı. Her gün beraberdiler. Tapınağa düzenli olarak devam eder, evde ekmeklerini kırar, sevinçle, yürek sadeliğiyle Tanrının adını anarak yemeklerini yerlerdi... Bütün iman sahiplerinin bir tek kalbi, bir tek ruhu vardı: Hiç kimse sahip olduğu şeyin yalnız kendisine ait olduğunu söylemezdi, çünkü her şey ortaklaşa idi.

«Aralarında muhtaç vaziyette olan kimse yoktu, çünkü gerek tarlası, gerek evi olanlar mallarını satmakta ve bedelini Havarilere vermekte idi, sonra bu para ihtiyacı olanlara dağıtılıyordu». *(Resullerin İşleri,* II, 44-46; IV, 32, 34-35).

Sonraları Veli Pavlus'un olduğu söylenen bir metin, çalışma zorunluğunu koyuyor: «Çalışmak istemeyenin yemeğe hakkı yoktur». *(Tessalyalılara Mektup,* III, 10). Kilise bir fakirler toplumu olarak kalıyor, o zaman için kilise bir kendi halinde işçiler birliğidir.

Çok kere bu işçiler kendilerine baskı yapan ve mahkemelere sürükleyen «zenginler tarafından ezildiklerini söylemektedirler». *(Veli Jacques'in Mektubu,* II, 6).

İşte hiç bir zaman unutulmayacak olan Hıristiyan ideali, ferdin herkes için çalıştığı, iş gelirinin kardeşçe bölüşüldüğü ve herkesin basit, tasasız ve mutlu bir hayat sürdüğü bir toplum fikrinden böylece doğuyor.

V

ORTA ÇAĞDA MÜLKİYET

Feodal toprak mülkiyeti. — Ayrı ayrı zamanlarda ve ayrı ortamlarda rastlanan bir müesseseye ortaçağ Avrupa'sında da rastlanmaktadır. Bu feodal toprak mülkiyetidir.

Büyük istilâların ardından gelen karışık zamanlarda fert herhangi bir tehlikenin kurbanı olmak korkusu ile daima kuvvetli bir kimsenin himayesine sığınmıştır. Bu devirlerde fert kuvvetli ve nüfuzlu kimselere baş vuruyor, bir *seigneur*'ün bağımlısı haline gelmeyi kabul ediyor. Eğer kendi malı olan biraz toprak varsa onu da *seigneur*'e terk ediyor. *Seigneur* ise bu toprağın işletilmesini ona bırakıyor. Bu şekilde verilen mülkiyete *bénéfice* yani lütuf ve hediye (Latincesi *beneficium*) denirdi. Bu mülkiyet *«Alleu»* denilen ve Fransa'nın güneyinde rastlanan mülkiyetten tamamıyle ayrıdır.

Hatta *seigneur* bazen kuvvetine dayanarak zayıfları kendi nüfuzu ve himayesi altına alıyor ve bu bahane ile mallarına el koyuyor.

İlk zamanlarda bağımlılık ömür boyu giderdi, bağımlılığının veya *seigneur*'ün ölümüyle sona ererdi. Verilen şey verenin veya ondan yararlananın ölümüyle geri alınabilirdi.

Zamanla bu bağımlılık ve onun sağladığı kazançlar miras yoluyle geçmeye başladı. Bundan böyle bu haklara *fief* (Latincesi *feodum*, ki *féodalité* de buradan geliyor) adı veriliyor.

Mülkiyet hakkına *Seigneur*, tabiî olarak hükümdara ait olması lâzım gelen hakları da ekliyor. Meselâ adaleti yerine getirmek ve vergi almak. «Her baron kendi baronluğunda hâkimdir». Tarihçi Guizot (1787-1874) nun formülüne göre, feodalite «Hükümranlıkla mülkiyetin birbirine karışması»dır.

Asiller arasında *seigneur* ismi ancak bir *fief* sahibine verilir. «Topraksız *seigneur* yoktur). Böyle bir rejimde her şeyden evvel büyük bir karışıklık, «*fief*lerin garip bir mozaiki» vardır. Zamanla *seigneur*ler arasında, daha doğrusu sahip oldukları topraklar arasında bir aşama sırası meydana gelir: Bazı kimseler feodal rejimde «basit derebeyinden krala kadar giden karşılıklı bir bağlılık ve yardım zinciri» niteliği görmüşlerdir.

Feodal toprak mülkiyetinin temel niteliklerinden biri, aynı toprağın birbirine bağlı ve birbiri üzerinde emir hakkı olan yarı ayrı sahipleri olmasıdır.

Mülk sahiplerinin yanında yahut da daha yerinde bir değimle *fief* ismini almak hakkına sahip olanların *(tenures nobles)* yanında toprak sahibi olmayan *(tenures roturieres)* ve onu işleyenler vardır. *Seigneur* (Villa denilen) arazisini toprak ürünlerinden bir kısmını kendisine bırakmak şartıyle bu top-

raksızlara verebilirdi, ama bunlar daha başka birçok çeşit hüküm altındaydılar.

Toprağı işleyenlerin bir kısmı prensip bakımından özgür kimselerdir, toprağı istedikleri zaman bırakmak imkânına sahiptirler. Fakat bunların çoğu «*serfs*» ler, kölelerdir.

Serflik, eski devirlerdeki köleliğin devamıdır.

Serflik. — Zafer kazanan Hıristiyanlık köleliği ortadan kaldırmadı. Bossuet, *M. Jurieu'nün Mektupları Hakkında Beşinci Önsöz*'ünde (Oeuvres, Paris, Didot, V. IV, P. 404) buna işaret etmekte haklıdır. Dinî metinler kölelere köle olarak kalmalarını tavsiye ettiği gibi *(Veli Pavlus'un Korintos'lulara I. Mektubu,* VII, 20, 24) efendilerine sadakatle bağlı kalmalarını da söyler *(Veli Pavlus'un Efesos'lulara Mektubu,* VI, 5-8). Ve yine bu metinler efendilerine kölelerini azat etmelerini değil, fakat onlara iyi muamele etmelerini emreder *(Efesos'lulara,* VI, 9).

Yalnız Hıristiyanlık efendiler gibi kölelerin de Tanrının oğulları olduğunu tanımazlık edemezdi. Bir an geliyor, insana hayvan veya bir âlet muamelesi yapan böyle bir müessesenin sürdürülmesi güçleşiyor.

Köleliğin yerini serflik alıyor. Serf çok kere eski bir köledir, veya toprağa bağlı bir kölenin oğludur. Bundan böyle o bir efendinin malı olmaktan çıkmıştır, fakat hâlâ toprağa ve onun mülkiyetine bağlı kalmaktadır. Eğer kaçacak olursa efendisinin onu ko-

vuşturmaya hakkı vardır, onu yakalayıp zorla getirtebilir.

Kilise kölelik gibi serfliği de kabul etmektedir. O devrin metinlerinden biri «Tanrı insanlardan bir kısmının *Seigneur,* bir kısmının da *Serf* olmasını istedi» der. Bununla birlikte Tanrı sevgisi için efendilerinin köleleri azat etmelerini de iyi görür. Fakat efendilerin bu iyilikleri sadece bir duygudan ileri gelmemektedir.

Ortaçağ Fransa'sında tarımsal sınıflar ve toprak rejimi (Paris, Giard et Brier, 1901) adlı kitabında Henri Sée şöyle yazıyor: «Senyörlerin kölelerini azat etmesinde en çok maddî kâr rol oynar; gerçekten bir para ödemeden azat edilenler nadirdir. Köle özgürlüğü için çok kere büyük paralar öder» (253).

Köleliğin ortadan kalkması ve serfliğin zayıflaması General Lefebvre des Noëttes tarafından *Yüzyıllar Boyunca Koşum* (Paris, Picard, 1931) adlı eserinde gayet tuhaf bir şekilde açıklanmıştır: Bilinmeyen bir icatçının, atlara takılan koşumları daha iyi bir şekle sokan buluşu, insanların maddî çalışma şartlarını tamamıyle değiştirmişti. Eskiden «atların boyunlarına tıpkı bir kement gibi geçirilen yumuşak bir yular, onları her zorlayışlarında hemen hemen boğmakta idi. Böyle bir koşumla hayvanları bir dizi halinde koşmak mümkün değildi. 10. yüzyıldan itibaren omuz hamudu, koşum hayvanlarımızın yükleri bütün kuvvetleriyle çekmelerine imkân verdi. Yeni koşum usulü, köleden daha verimli ve daha iktisadîdir. Onuncu yüzyılda köle gücü son günlerine yak-

laşıyor ve hayvan gücünün devri başlıyor. Nihayet 10'uncu yüzyıldan sonra hayvan gücü köleyi serbest bırakıyor» (III, s. 178-188).

Kilise ve ortaçağda mülkiyet hakkı. — Katolik kilisesi feodal rejim ile kaynaşmıştır. Rahip ve piskopos, biri ötekinin efendisi ve hükümdarı olan feodal *Seigneur*'lerdir.

Kilise sosyal çevrenin siyasî ve iktisadî şartlarına uydukça ilk Hıristiyanlarca çok kıymetli olan komünizmden uzaklaşıyor.

İlk yüzyıllarda kilise babalarınının çoğu da, Tanrının dünyayı bütün insanların ortaklaşa kullanmaları için yarattığı inancını ileri sürmüşlerdir.

II. ve III. yüzyıllarda (160-240), Tertullian, puta tapanların ferdî mülkiyetine karşı Hıristiyanların ortaklaşa mülkiyetlerini över: «Sizde birçok anlaşmazlıklara sebep olan mülkiyet konusunda biz Hıristiyanlar kardeşizdir. Bütün gönlüyle birleşmiş olan bizler her şeyi bütün insanların sayarız. Kadınlarımızdan başka her şeyimiz ortaklaşadır. Halbuki sizde tersine olarak ortaklaşa olan şey yalnız kadındır».

IV. yüzyılda Veli Ambrosius da: «Ortaklaşa mülkiyet hakkını doğuran tabiattır, ferdî mülkiyet hakkı ise zorbalığın ürünüdür,» der.

Bir süre sonra, Veli Augustinus buna benzer bir fikir ileri sürer. Fakat meselenin bütünü üzerindeki doktrini o kadar açık değildir. Bu doktrin öylesine ayrıntılara girişir ki, söylemek istediği şeyleri açıkça söyleyemediği şüphesini uyandırır insanda.

Veli Augistinus'a göre, yarattığı şeyler üzerinde mutlak mülkiyet hakkı yalnız Tanrı'ya aittir. Kayıtsız ve şartsız olarak ancak Tanrı onları kullanabilir. Mülkiyet izafîdir, Tanrının idaresine bağlıdır. Tanrı kendine ait olan malları insanlara kötüye kullanmak için değil, iyiye kullanmak için verir.

Manes'in mezhebinden olanlar gibi bazı sapık imanlılar prensip olarak, altın ve gümüşü reddetmişlerdir.

Şüphesiz hata ettiler. Altın ve gümüş maldır, fenalık onu iyiye kullanmamaktadır. Tanrı bu malları bazı insanlara, onları kullanarak cennete ulaşsınlar diye veriyor.

«Bugünkü hayatın büyük zenginliklere boğduğu kimseler kendi kendilerini bilecek olur ve toprağı bütün insanlara vermiş olan, üstlerine güneşi doğduran, tarlalarına fark gözetmeden yağmur yağdıran —çünkü, Tanrının farksız verdiği nimetleri insanların haksızlığı, şartlar arasındaki farklar ve yoksulluk birkaç insanın tekelini vermiştir— Tanrı buyruğunu anlayacak olurlarsa fakirlerin bir çeşit vekil harcı olacaklar ve maddî servetleri kötüye kullanarak Tanrıyı kendilerinden uzaklaştıracak yerde Tanrı buyruğunu yerine getirerek hem bu dünyada hem öbür dünyada zengin olacaklardır». *(Eski Ahit üzerine sorular,* XXXII). Bu parçada eski Hıristiyanların komünizmi yaşamaktadır. Başka bir parçada da: «Bugün kendi malımız olarak sahip olduğumuz bu mallar bütün çekişmelerin, nefretle-

rin, anlaşmazlıkların, insanlar arasındaki savaşların, rezaletlerin, günahların, adaletsizliklerin, cinayetlerin başlıca sebebidir. Ortaklaşa soluk alıyoruz, güneşi ortaklaşa seyrediyoruz» (*Mezmurlar Tefsiri*, CXXXI, 5).

Gerçek Hıristiyanlık ruhunu canlandırmak isteyen bütün sapkın mezheplerde ilk kilisenin komünist eğilimi yaşamaktadır. Fransa'ya XI. yüzyılda, bir vakitler veli Augustinus'u da kendine çekmiş, ama sonra onun tarafından lânetlenmiş olan Manicheisme'i sokan güçlü Cathare ya da Albigeois tarikatlarını da harekete getiren gene bu eğilim olmuştu. Bu tarikat feci şekilde zulüm gördü ve nihayet Engizisyon tarafından yok edildi.

XII-XIII'üncü yüzyıllarda çok sevimli Veli François d'Assise (1182-1226) İsa'nın ölümünden beri bir tarafa bırakılmış olan «fakirliği», fakirliğin «mistik zevcesi» ve kendisinin «ideal sevgilisi» olarak benimsiyor. Müritlerine hiç bir mala sahip olmamayı salık veriyor. Fakirlik bir ayıp değil, mutluluğun bir şartıdır. Önce başkalarına hırs ve kin beslemenin önüne geçer. Sonra zavallılarla, bütün insanlıkla ve tabiatla birleşmenin verdiği gerçek zevki bulmaya yardım eder. «Veli François —biyografisini yazan Paul Sebaiter'nin dediği gibi— her şeye sahip olmak için her şeyden el çekti».

Bununla beraber resmî kilise Veli Aquino'lu Thomas (1226-1274) vasıtasıyle ferdî mülkiyete taraftarlığını ilân edecektir.

Aquino'lu Veli Thomas'ın tezi. — Veli Augustinus ve papazların çoğu için olduğu gibi Veli Thomas için de her şeyi yaratan Tanrı gerçek mal sahibi, gerçek egemendir. Ferdî mülkiyet nihayet zenginliklerden yararlanması için Tanrı tarafından insanlara verilen bir kuvvettir; o nihayet bir intifa hakkı, Tanrının verdiği bir *fief*'tir...

Bu ihtiyat kaydıyle, insanın Tanrı tarafından bu amaçla yaratılmış olan malları kullanmaya hakkı vardır. Kendi hayatını tehlikeye atmadan ondan vaz geçemez. Ayrıca onu başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak, yardım borcunu yerine getirmek için de kullanmak zorundadır. Toprakların işletilmesi, aynı zamanda meşru, ahlâka uygun ve zorunludur.

Ferdî mülkiyeti izah eden şey herkesin kendine ait olan mala genele ait olandan daha çok titizlikle ilgileneceği fikridir. Ferdî mülkiyet servetin üretiminde en verimli vasıtadır: Ona sahip olanlar ondan geniş ölçüde yararlanmak hakkına sahiptirler. Fakat onlar unutmamalıdır ki toprak hiç bir fark gözetmeksizin bütün insanlar için yaratılmıştır. Zengin servetinden elde ettiği kârdan başkalarını da faydalandırmak zorundadır.

Sosyal yapının temeli hizmetlerin mübadelesi olmalıdır. Herkes başkalarının emeğinden yararlanır. Bunun için, fert de bedenî, fikrî ve ahlâkî yeteneklerini topyekûn ortak hazineye vermeye mecburdur. Kamu yararı düşüncesiyle Tanrı'nın kendisine bağışladığı mevkie razı olarak ödevini yerine getirmek zorundadır.

Bu anlayış servetler arasındaki eşitsizliği izah etmektedir. İnsanlar arasında bazıları ötekilerden daha kuvvetli, daha zeki, daha namuslu ve kamuya daha çok faydalıdır: Daha büyük bir servetten faydalanmaları da gayet tabiidir. Her grup insan ve her sınıf kendi emeği ile orantılı bir duruma sahip olacaktır. Tanrı'nın huzurunda, aracılığı ile halkı koruyan papaza, silâhı ile siteyi savunan asile, ticaretiyle şehri zenginleştiren tacire, işleriyle başkalarına yardım eden zanaatçılara ve çiftçilere faydalarıyle orantılı faydalanma imkânları verilmelidir. Şüphesiz hepsi Tanrı'nın huzurunda birdir. Fakat herkes Tanrısal kuvvet tarafından kendisine verilen yeri muhafaza etmek, orada kalmak ve hizmet etmek zorundadır.

Thomasçı öğretinin önemli taraflarından biri faizle ödünç vermenin yerilmiş olmasıdır. Faizin bu inkârını ona ilham eden Aristo ile ilk Hıristiyanlarca servete karşı gösterilmiş olan nefrettir. Ekmek veya şarap satıldığı zaman artık onların üzerindeki bütün haklardan vazgeçilir. Satın alan onu keyfince kullanabilir. Fakat ekmek veya şarap borç olarak verilecek olursa kullanılmış olmalarından dolayı bir ek ile değil fakat olduğu gibi geri verilmeleri istenebilir: Kullanma karşılığı olan bu bedel, adalete uymayan bir kötüye kullanma *(usura)* «tefecilik»tir. Para da ekmek ve şarap gibi bir maldır. Onun kullanılması ancak tüketilmesi ve harcanmasıyle mümkündür. Borçlu aldığı parayı istediği şekilde kullan-

mak ve almış olduğu bu miktarı olduğu gibi geri vermek hakkına sahiptir.

Bununla beraber evini kiraya veren bir kimsenin bunun karşılığında bir bedel istemeye hakkı olduğunu Veli Thomas kabul ediyor, çünkü kiraya veren yine mal sahibidir: Bir ev para gibi tüketilemez, bir ev yakıp yıkılarak değil, içinde oturularak kullanılır.

«*Mülkiyetin iktisadî tarihi*» (Paris, Imprimerie Nationale, 1894) adlı eserinde Vicomte George d'Avenel, faizle ödünç vermeye ortaçağ tarafından verilen çözüm şeklinin garip tarafını ortaya koyuyor: «XII inci yüzyılda yaşamış olan kimseler insanı bir mal olarak kabul ettikleri halde parada böyle bir vasıf görememişlerdir... Bundan dolayı kıymetli madenlerin ticaretini yasaklıyor, fakat insan ticaretini kabul ediyorlardı» (c. 1. s. 160).

Bu özel mesele üzerindeki görüşü ne olursa olsun, Veli Thomas'ın mülkiyet hakkındaki doktrini tarihte çok büyük sonuçlar meydana getirecektir.

İnsanların eşit oldukları prensibinin ve şiddetli ahlâk kurallarının bulunmasına rağmen Veli Thomas, sonradan bütün muhafazakârlarca ele alınacak olan tezi onaylar: Ferdî mülkiyetin değeri ve servetler arasındaki farkın meşruluğu.

VI

RÖNESANS'DA MÜLKİYET

Rönesans: Mülkiyet üzerindeki etkisi. — Rönesans'ta evren uzayda genişliyor ve dünya evrenin merkezi olmaktan çıkıyor. O, nihayet insanların pusula yardımıyle etrafını dolaştıkları küçük bir gezegendir. Milletler birbirleriyle daha iyi temasa geçiyorlar. Avrupa ile hiç ilişkisi bulunmayan, içinde insanların yaşadığı yeni bir dünya keşfedilmiştir. Bu yeni temaslar sonucunda ticarette meydana gelen değişiklik mülkiyet üzerinde çok önemli bir etki yapacaktır.

Evren zaman bakımından da genişlemektedir. *Humaniste*'ler Grekçe okuyor ve Doğu dillerini öğreniyorlar. Kaybolan eserler bulunmuştur. Şimdiye kadar bilinen metinler daha iyi kontrol edilmiş ve düzeltilmiştir.

Kutsal metinler hakkında yapılan tarihî eleştiri eski Hıristiyan kilisesinin geleneksel bazı anlayışlarını bırakmak imkânını veriyor. Eflâtun'un fikirleri komünist ütopyalarında yeniden canlanıyor ve ayrıca bizimkilerden ayrı medeniyetlerin keşfine yol açıyor.

XVI'ncı yüzyılda deniz ticareti ve sömürgecilik. — Keşifler dünya deniz ticaretinin genişleme-

sine büyük imkânlar verdi. İspanyollar, Portekizliler, sonra Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlar uzak yerlere gündelik tüketim eşyası sırasına giren pamuk, ipek, baharat, şeker ve o zamana kadar henüz bilinmeyen kahve, çay, kakao, tütün, çivit ve ince marangozlukta kullanılan ağaçlar aramaya gidiyorlar.

Sömürgeleştirilmiş memleketlerde yerlilerin nesi var nesi yoksa yağma edilmiş, servetleri ellerinden alınmış ve kırbaç altında çalışmaya zorlanmışlardır. Sayıları azaldığı zaman tüccarlar esir ticareti yapar, Afrika'ya gider ve çalışacak esirlerle dönerdi. Meşhur Alman iktisatçısı W. Sombart (1869'da doğmuştur) kapitalizmin başlangıcını incelerken, «Zengin olduk, çünkü birçok ırklar, birçok milletler bizim için öldüler, kıtaların nüfusları bizim için azaldı» diyor.

Özellikle Amerika yerlilerinin ve İnka'ların birikmiş hazinelerinin yağması, her tarafta yerlilerden alınan haraçlar, Meksika ve Peru'daki madenlerin işletilmesi sayesinde Avrupa'ya kıymetli madenler, altın ve gümüş yığın halinde akıyor.

Bundan böyle taşınabilir mülkiyet gitgide önem kazanacaktır.

Para miktarı o zamana kadar görülmemiş olan bir oranda birdenbire fazlalaşıyor, ama tüketim maddelerinin miktarı yavaş yavaş artmaktadır. Fiyatlar yükselmeye başlıyor. Hayat fakirlere daha güç, altın ve gümüş sahiplerine daha kolay geliyor.

Bu para bolluğu dolayısıyle bütün mallar taşı-

nabilir kıymetler halinde ifade ediliyor ve sermaye harekete getiriliyor.

Malların değiş tokuş edildiği panayırların rolleri gitgide azalıyor, kıymetler üzerine muamele yapılan borsalar (Lyon, Anvers) onların yerini alıyor. Özellikle İtalyanlar ve Almanlar tarafından kurulan mevduat bankalarında toplanan sermaye geniş spekülâsyonların yapılmasına imkân veriyor. Doğrudan doğruya kambiyo muameleleri büyük kazanç kaynağı haline geliyor.

Devletler de ihtiyaçları dolayısıyle zenginleri himaye ediyorlar. Hükümdarlar onlardan faydalanıyor, nişanlar ve rütbeler veriyor ve tehlike ortadan kalkınca onları başlarından atıyorlar. XV'inci yüzyılda Fransa'da «kralın maliye nazırı(Jacques Coeur (1395-1465), XVI'ncı yüzyılda «maliye generali» Baron de Semblangay (Jacques de Beaune (1457-1527) bunun örnekleridir.

Sermayenin taşınır hale gelmesi ipotek edilmiş bulunan malların zamanla el değiştirmesine sebep oluyor. Her türlü belâlara uğrayan köylüler ve hatta para kıymetinin düşmesi yüzünden gelirleri azalmış bulunan senyörler para sahibi olan burjuvalara baş vurmak zorunda kalıyorlar ve borçlarını ödeyemezlerse mülklerini onlara devrediyorlar.

Sermayedarların bazıları paralarını endüstri işletmelerine yatırıyor, ve hatta içlerinden bazıları işlerin idaresini üstlerine alıyor. Belçika'nın Liége eyaletindeki çuhacılık ve kömür sanayii ile İn-

giltere'nin Yorkshire bölgesinin bazı kısımlarındaki yünlü kumaş sanayii bunun örneğidir.

Toprak aristokrasisi önemini kaybediyor, tüccar burjuvazinin yükselme devri başlıyor. Para herhangi bir kimseye «sosyal aşamalar» denen derecelerin en üstüne yükselmek imkânını veriyor.

Faizle ödünç verme ve Hıristiyan kiliseleri. — Belçikalı tarihçi Henri Pirenne'in deyimine göre ortaçağ yalnız kapitalizmi tanımamakla kalmamış, aynı zamanda ona karşı koymuştur. Prensip olarak, Katolik kilisesinin faizle para vermeyi kınadığını evvelce veli Thomas'ın sözlerinde görmüştük. Mamafih kilise bu genel yasağa istisnalar tanıyordu. Kilise, *irat mukavelelerinde*, yani gelir getiren bir toprağın kiralanması halinde faizi kabul eder. Öte taraftan *kısır* ve *verimli ikrazlar'ı* birbirinden ayırarak verimli ikrazlardan elde olunan kâra iştirakî meşru görür.

Netice itibarıyle, Rönesans ruhunu din alanına uygulayan reform, Katolik kilisesinin gelenekçi görüşlerine uymaya yanaşmıyor. Reformun en büyük temsilcilerinden bazıları manastırlarda işsiz ve boş geçen hayatı ayıplıyor, herhangi bir mesleğin gönülden yapılmasını iyi karşılıyorlar ve karşılık bir gelir sağlamayı da meşru buluyorlar. Nihayet faizle ikraz prensibini de tanıyor ve kabul ediyorlar. Bu özellikle Calvin'in tezidir. Netekim şöyle yazıyor: «Hiç bir geliri olmayan bir tarlanın mal sahibi tarafından bir bedel karşılığı icara verilmesini kabul ettikten

sonra, para sahibi bir kimsenin parasından bir fayda sağlamasına neden müsaade etmeyelim?»

Protestanlık kendinden sonraki kapitalizmi haklı çıkarmaya yarayacak olan prensibi de böylece koymuş oluyor. Anvers ve Lyon gibi o devrin mühim ticaret merkezlerinden bazıları bu sosyal ve dinî telakkileri gayet iyi karşılıyor. Sonradan bazı *Puritain*'ler bir kısım Musevîlerle beraber modern kapitalizmin faal birer ajanı olacaklardır.

Thomas More'un ütopisi. — «Yüce Eflâtun» ile ilk Hıristiyanların hatırası, uzak, yeni medeniyetlerin keşfi Thomas More veya Morus'un parlak komünist utopyasını uyandırıyor. İngiltere krallığının bu yüce yürekli şansöliyesi kralın yersiz arzularına kendisini kaptırmamak cesaretini gösteriyor, papanın kararlarının zaferi için çalışıyor ve 1835 tarihinde azizler mertebesine eriyor.

1516'da yayınlanan başlıca eseri *«Utopya adası veya cumhuriyetlerin en iyisi»* adını taşımaktadır.

Sir Thomas More, bu eserini, Americo Vespuci ile birlikte yolculuk eden ve kendini tarıma vermek için ondan ayrılan, bu suretle de Utopya Adası'nı keşfeden gemici Raphael Hythlodee adında hayalî bir kişinin ağzından yazar.

Hythlodee Avrupa toplumlarından, onların milletleri yıpratan savaşlarından ve orada hüküm süren yoksulluktan nefret etmiştir. «Özel mülkiyetin yürürlükte olduğu, ve paranın her şeyin ölçüsü olduğu bir yerde refah ve sosyal adaletin hüküm sürmesi

sağlanamaz; iyi olan her şeyin, alçaklara ait olduğu, toplumsal bir düzende adaletin, bir avuç adamın bütün servetleri paylaştığı, en büyük konfordan faydalandığı ve geriye kalan bütün insanların derin bir yoksulluk içinde yaşadıkları bir memlekette refahın bulunduğu söylenemez» der ve ardından: «Utopyalıların çok aziz ve saygıya değer kurumlarını» hatırlatır ve eşitliğin, bölüşmenin herkesi bolluk içinde yaşatmaya elverişli olduğu bu toplumu canlandırmaktan zevk alır (s. 97-98).

Thomas More *Utopya*'lıların hayatını bütün ayrıntılarıyle anlatıyor. Orada herkes günde altı saat çalışmakta ve geriye kalan zamanını kültüre ve temiz eğlencelere vermektedir.

Gümüş ve altına tapmanın diğer milletlerde gösterdiği tehlikeyi bildiklerinden *Utopya*'lılar bu madenleri lâzımlık, köleliğe mahkûm edilenlere zincirler, alçaltıcı cezalarla cezalandırılanların takmaya mecbur oldukları halkalar, kolyeler, yüzükler yapımında kullanırlar.

Campanella'nın Utopyası. — İtalyan papazı Thomas Campanella (1568-1639) vatanı olan Kalabriya'yı İspanyol hükümetine karşı ayaklandırmaya kalkıştığından 28 sene hapishanede yatıyor. Bu hapislik esnasında da, 1623'te yayınlanan *«Güneş beldesi»* adlı kitabını (1602'de) yazıyordu.

Cenovalı bir kaptan bir dünya seyahatinde sihirbazların zulmünden kaçarak birlik ve beraberlik içinde filozofca hayat sürmek isteyen, Hindistan'dan

gelenlerin meydana getirdiği bir toplumda gördüklerini anlatıyor.

Güneş Kenti'nin en önemli niteliklerinden biri malların, aynı zamanda kadınların ve çocukların (bu son nokta üzerinde Campanella Thomas Morus'u geçmekte ve daha fazla Eflatun'a yaklaşmaktadır) ortaklaşa oluşudur. İngiliz ve İtalyan *Utopya*'larının başlıca karakterlerini ben «*Sosyalizmin gelişmesi: Eflatun'dan Lenin'e kadar*» adlı kitabımda özetledim.

Güneş Kenti'nde oturanlarda evler, odalar yataklar: Herşey ortaklaşadır. Her altı ayda bir hâkimler herkesin oturacağı odayı tayin ederler ve o kapının üstüne ismini yazarlar.

Hiç kimsenin kendisinin olan bir şeyi olmadığından herkes aynı şekilde fakir veya zengindir. «Eşyayı kullanıyorlar, fakat onun esiri olmuyorlar».

İş eşit olarak bölündüğünden herkes günde dört saatten fazla çalışmıyor.

Et, sebzeler, sütten yapılan yiyecekler, hurmalar, her şey *Güneş Kenti*'nde boldur. Yemekler birlikte yenir. Bir delikanlı kitap okur. Gençler ihtiyarlara hizmet ederler. (*Güneş Kenti*'nde oturanlardan birçoğu yüz yıldan iki yüz yıla kadar yaşamaktadır). Ücretle çalışan hizmetçi yoktur. Herkes karşılıklı olarak birbirine hizmet etmektedir.

Ne hırsızlık, ne cinayet, ne de eş aldatma vardır. Suç olarak kabul edilen şeyler yalnız nankörlük, nezaketsizlik, yalan —ne güzel şey!..—, keder ve sıkıntıdır.

Güneş Kenti'nde oturanlar güneşi yüceltiyor ve Tanrıya tapıyorlar. Onlar «Hemen hemen Hıristiyanlığı önceden keşfetmişlerdir.»

Özetle, onların toplumu Eflâtun'un ve Hıristiyanlığın idealine uygundur.

VII

XVII. VE XVIII. YÜZYILLARDA MÜLKİYET

XVII veXVIII'inci yüzyıllarda toprak mülkiyeti. — XVII ve XVIII'inci yüzyıllarda mülkiyet büyük değişikliklere uğramadan eski şekilde devam ediyor: Meselâ Fransa'da devrim'in yıkacağı feodal toprak mülkiyeti; bu devrin sonlarında kuvvetlenecek olan küçük köylünün mülkiyeti ve loncalar halinde birleşen zanaatçıların mülkiyeti.

Bununla beraber, İngiltere'de XVIII'inci yüzyılın yarısında geçinmek için kendi malları olan tarlalarda çalışan mülk sahibi köylü sınıfı azalıyor ve nihayet ortadan siliniyor, toprakları, birbirine karışmış parsellerden meydana geliyordu. Yılın belirli zamanlarında bu parseller ortak mera olarak kullanılırdı, herkes oraya hayvanlarını otlatmaya gönderebilirdi. Onların yanında kamu malı olan *Komünün malları* bulunurdu. Toprakların sınırlarını belirtmek ve ayırmak için çıkan kanun zorunluğu «büyük spekülatörlerin» hem küçük arazi sahiplerinin topraklarına, hem de ortak araziye el koymalarına fırsat veriyor, böylece İngiltere «büyük arazi mülkiyetinin klasik vatanı» oluyordu. Şatosu, küçük toprak sahiplerinin şehre sığınmak üzere vaktiyle terk ettikleri bir bölgede yükselen Comte de Leicester, pek nükte-

li bir tarzda «Ben bir efsane deviyim: Bütün komşularımı yedim» der.

Artık küçük sayıda toprak lordları Büyük Britanya topraklarının yarısından fazlasına sahiptirler.

1789'da Fransa'da köylüler şikâyet dilekçelerini yazdıkları zaman asillerden ve zenginleşerek köyün *seigneur*'ü haline gelen burjuvalardan şikâyet ediyor, onların kamu malı toprakları bölüştüklerinden ve meralardan herkesin faydalanması hakkını kaldırmaya çalıştıklarından yakınıyorlardı. Fakat burada genellikle değişiklik köylülerin lehine oluyor. Sonunda kilise ve *seigneur*'lük tarafından alınan öşürden kendilerini kurtarmaya, vaktiyle asillere ve kiliseye ait olan fakat şimdi millî emlâk haline gelmiş bulunan araziden bir kısmını almaya muvaffak oluyorlar. Özetle köylü sınıfının, daha doğrusu hali ve vakti yerinde olan köylülerin lehine mülkiyette önemli bir değişiklik meydana geliyor.

Taşınabilir mülkiyetin gittikçe artan önemi. — Ticaretin genişlemesiyle kıymetli madenler akınının XVI. yüzyılda geliştirmeye başladığı taşınabilir mülkiyetin daha sonraki iki yüzyıl zarfında öneminin gittikçe arttığını görüyoruz.

Büyük *bankalar,* —Amsterdam, Hamburg ve Londra bankaları— gittikçe daha önemli bir rol oynuyorlar: Büyük para stokları vücude getirmek suretiyle iktisadî hayatı ticarîleştiriyor ve sembolik *kâğıt paralar'ı* yürürlüğe sürerek onu şahsî olmaktan çıkarıyorlar.

Eshamlı şirketler çalışmalarını arttırıyor, mese-

lâ 1602'de kurulan «Felemenk Doğu Hindistan Kumpanyası» hissedarlara % 15, % 25, ve daha sonra % 166 kâr dağıtıyor, yine XVII'inci yüzyıl başlarında kurulan «İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası» % 30'dan % 380'e kadar yükselen kârlar dağıtıyor.

Fransa genellikle bir tarım memleketi olduğu halde XVII'nci yüzyılda büyük mülk sahipleri Nantes ve Saint-Malo'dakiler gibi armatörlerdir; krallık hazinesine avanslar veren mültezimler bazı vergilerin alınması hakkını elde etmeye muvaffak oluyorlar, ordu müteahhitleri zenginleşiyor.

XVIII'inci yüzyılda onlara büyük tüccarlar, maden imtiyazcıları, sermayelerini endüstri işletmesine yatıran fabrikatörlerle zanaatçıları kendi hesaplarına çalıştıran imalâtçı tüccarlar da katılıyor.

Endüstri devriminin başlangıcı. — XIX'uncu yüzyılda mülkiyet rejimini tamamıyle altüst edecek olan önemli bir olay XVIII'inci yüzyılda kendini göstermeye başlıyor: Ayrı memleketlerde, meselâ Fransa'da ve özellikle İngiltere'de büyük endüstrinin doğuşu görülüyor. Bir İngiliz sosyoloğu, Arnold Toynbee'nin endüstri devrimi dediği şey budur. Sir William Ashley ise buna daha ziyade «hızlı ve önüne geçilmez bir evrim» denmesini istiyor.

Yeni doğmakta olan bu büyük endüstriye yatırılan sermayenin kaynağı ticarettir. XVIII'inci yüzyılda İngiltere'de *trade* (ticaret) kelimesiyle Fransadaki ticaret kelimesi bazı endüstri işletmeleri için kullanılıyor. «XVIII'inci yüzyılda endüstri devrimi» *(İngiltere'de büyük sanayiin ilk adımları üzerine de-*

neme) (Paris, Société nouvelle de librairie et d'édition, 1906) adlı ünlü kitabında Paul Mantoux şöyle diyor: «İktisat bakımından endüstri devrimi sermayenin az elde toplanması ve büyük ekonomik işletmelerin meydana gelmesiyle başlıyor, ve bu müesseselerin işlemesi az görülen bir olay olacak yerde endüstrinin normal şekli olmaya yöneliyor. Bu merkezleşme.... *ticarî nitelikte bir olaydır*. Bu, yavaş yavaş tüccar sınıfının endüstri alanına el koyması demektir. Eski devirlerin zanaat erbabıyle zamanımızın büyük endüstri sahipleri arasındaki tarihî aracı bugün *tüccar* dediğimiz kimsedir.» (s. 500).

XIX'uncu yüzyılda ekonomik gelişmenin değiştirdiği mülkiyet rejimine ait kısmının incelenmesinde XVIII'inci yüzyılda doğan büyük endüstrinin başka nitelikleri de görülecektir. Mamul maddelerin satıldığı pazarların genişlemesi, önceleri basit aletlerin kullanıldığı fabrikalarda, tekniğin meydana koyduğu makineler ve kimyevî usullerin kullanılması, iş bölümünün meydana gelmesi gibi... Patron ve işçinin küçük atölyelerde yan yana çalıştıkları devirde bulunmayan ve sonradan işçilerle kapitalistleri birbirinden ayıran sınıf ruhunun ortaya çıkmasına da ayrıca işaret etmek lâzımdır. Paul Mantoux bu konu üzerinde ilk belgelerden biri olarak *«Çuhacının Sefası»* ismi verilen bir halk türküsünden söz eder. Bu türkü kendilerini sümüren patrona işçilerin yordukları gizli fikirleri onun ağzıyle itiraf ettirmektedir: «İngiltere'deki bütün zanaatlardan hiç birisi yoktur ki adamını bizimki kadar bol bol beslesin. — Ti-

caretimiz sayesinde şövalyeler kadar iyi durumdayız. Hiç çalışmadan kazanır, neşeli bir hayat süreriz. — Hazineler biriktirir, büyük servetler kazanırız. — Zavallı fakir fukarayı eze eze, onların suyunu çıkararak...»

İngiltere'de, büyük endüstri pamuk, yün, demir ve kömür alanlarında doğmaya başlıyor. İşletme başarı kazanınca sonunda büyük mülkiyetler meydana geliyor, Sonradan dokumacı olan kendi halinde berber Arkwright (1732-1792) ölümünde mirasçılarına bir hükümdar serveti bırakıyor.

Bu gelişme Fransa'da da meydana geliyor, fakat daha yavaş ve daha küçük ölçüde: Dauphiné, Provence, Languedoc'ta ipek eğiriciliği, Alsace'te basmacılık, Anzin, Alais, Carmaux ve öteki şehirlerde buhar makineleriyle kömür madenlerinin işletilmesi.

Servet ve para. Bezirgânlık. — Özet olarak açıklanmış olan ekonomik nitelikteki olaylar mükiyet meselesi üzerinde karışık meselelerin ve değişik nazariyelerin doğmasına sebep oluyor.

XVII'nci yüzyılda kıymetli madenlerin Avrupa ülkelerine taşınmasında bulunan, ya da öyle kabul edilen faydalar devletin gerçek zenginliğini para haline koyarak gümüş ve altından farz eden *Mercantilisme*'i doğurdu. Bunu elde etmek için dışarıya fazla mal satmak, muhafaza etmek için de mümkün olduğu kadar dışarıdan az mal satın almak lâzımdır. Eğer halk dışarıdan satın aldığından daha fazla satarsa ticaret dengesi lehtedir. Bu akımın en dikkate değer temsilcisi Colbert (1619-1683) dir.

Büyük bankaların ve kullandıkları kâğıt değerlerin gelişmesi büyük gelecek vaat eden yeni bir anlayış doğuruyor: Gözü pek malikeyi Law (1671-1726) ve onun hizmetinde çalışan yazarlar işi böyle görüyorlar. Maden para yalnız mübadele için lüzumlu değildir. O aynı zamanda emeğin ücretini ödeme aracıdır. Para bollaştıkça çalışacak işçi de artar. Para olmadığı takdirde memleketin gerçek servetini meydana getiren üretimci kuvvetler çalışmaz bir halde kalacaklardır. Para, kıymetini madeninden değil, üstündeki damgadan, yani devletin garantisinden alıyor. O halde devlet kâğıt parayı da garanti edebilir. Mülkiyet bu gibi kıymetlerin toplanmasıyle de meydana gelebilir.

Toprak ve servet. Physiokrates'ların tezi. — Para adamlarının menfaatlerinden doğan *Mercantilisme* tarım erbabının temsilcileri olan *Physiokrates*'ların, meselâ Quesnay (1694-1774) ve Turgot (1726-1781) nun muhalefetleriyle karşılaşıyor. Onlara göre servetin biricik kaynağı topraktır, ve verimli olan iş de çiftçinin emeğidir. Bütün servet, bütün kullanılabilen eşya, ya doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak topraktan gelir. Zanaat erbabı, endüstri ve ticarette çalışanlar çiftçi sınıfının ücretle çalıştırdığı kimselerdir. Bu sınıf kendi ürününden bir miktarını az çok onlara bırakmaktadır.

Millî gelirin beşte ikisinin araziyi işleyenler tarafından toprak sahiplerine verilmesi de *physiokrates*'lara kötü görünmez. Çünkü araziyi işlemekte

olan kiracı ve yarıcılar toprağı kendileri yapmış değildirler: Onlar toprağı sahibinden almışlardır. Bunun için arazi sahibi asıl işleyen sınıftan önce gelmektedir. Çünkü bütün servet Tanrı'dan sonra ona verilmiştir... Bu mülk sahipleri araziyi ilk işleyen veya onu işleme hakkına sahip olanlardır. Ve dolayısıyle gelir sağlayanlar da ellerindeki kullanma vasıtalarını onlara borçludurlar (Charles Gide et Riste, *Histoire de doctrines économiques,* Paris, Receuil Sirey, 4. éd. 1922, s. 27-28).

Mülkiyet ve emek. Locke'un tezi. — Mülkiyet hakkı üzerinde düşünen bazı düşünürler gerçek açıklamanın ancak emekte olabileceğini kabul ederler. Meselâ büyük İngiliz filozofu ve *Traités sur le Gouvernement civil* isimli iki ciltlik eserin yazarı John Locke (1632-1704) bunlardan biridir.

Eşyanın mülkiyeti bahsinde Locke prensip olarak toprağın Tanrı tarafından bütün insanlara ortaklaşa verilmiş olduğunu söyler. İlk çağlarda, yani toplumsal hayatın olmadığı zamanlarda, şahsî mülkiyet yoktur. Bir ferdin toprağın gelirinden faydalanması onun bir kısmına sahip olmasıyle mümkündür. Bu mal edinme nasıl meydana geliyor? Emekle. Herkes kendi kendine aittir, elinin emeği kendisinindir, bu emeğin ürünü de yine onun malıdır. Toprağın meyveleri, onları toplamak zahmetine katlanan içindir, fakat bir ferdin kendi emeği ile elde ettiği şey-

lerin dışında kalanlar başkalarının mülkiyetine girebilir.

Toprak onu ilk açan ve ekene ait olmalıdır. Şayet bir kimse toprağını işletmeden bırakacak olursa bir çitle çevrilmiş olsa bile o sahipsiz bir arazi farz edilebilir ve başkalarının malı haline gelebilir. İnsan bozulabilen ürünleri çürüyebilen maddelerle değiştirebilir, -meselâ elmayı cevizle— bu maddeleri diğerlerinin hakkını çiğnemeden muhafaza edebilir. Hatta onları para karşılığında değiştirebilir. Paranın varlığını herkesin kabul etmesi ondan meydana gelen sonuçları da haklı kılar: Servetin birkaç elde toplanması ve bazı eşitsizlikler gibi.

Bununla beraber mülkiyetin esası daima insan emeği olmalıdır.

Mülkiyet, tabiat hali ve toplum hali. — XVIII inci yüzyılda Fransa'da bazı düşünürler *tabiat hali* adını verdikleri hayatı överler. En önemli üstünlüklerinden biri olarak da, orada ferdî mülkiyetin yokluğunu gösterirler.

«Supplément au voyage de Bougainville» isimli eserinde Diderot (1713-1783) özellikle Otaiti'de kadınların ve çocukların ortaklaşa olmalarının faydaları üzerinde durmaktadır. Öte taraftan malların ortaklaşa olmasındaki faydalara da işaret etmektedir. Bougainville'i koğan ihtiyar ana şöyle diyor: «Biz günahsız kimseleriz, mutluyuz, sen ise bizim mutluluğumuzu yıkabilirsin. Biz tabiatın temiz yolunda yürüyoruz, halbuki sen bizim ruhumuzdan onun güzel niteliklerini silmek istedin. Burada her-

şey herkesindir. Sen ise bize *benimki, seninki* diye birtakım farklar öğretmeye kalktın... Gerekli ve iyi olan şeyler bizde var. Gereksiz şeylerin ihtiyacını duymuyoruz diye hor görülmeye mi lâyık olacağız? Aç olduğumuz zaman yiyeceğimiz, üşüdüğümüz zaman giyeceğimiz var... Şayet bizi ihtiyacın her sınırını aşmaya kandırırsan işimizi gücümüzü ne zaman bitireceğiz?...»

Bununla beraber mülkiyetin toplum halinde yaşamadan doğduğunu ve «medenî kanunlar» olmazsa devam edemeyeceğini kabul eden bazı düşünürler, bu görüşte onu reddetmeye bir sebep bulamamaktadırlar.

Netekim XVII'inci yüzyılda *Politique tirée de l'Ecriture Sainte* isimli eserinde (livre. 1, art. 111, IV e propos) Bossuet (1627-1704) nin görüşü de budur: «Devleti kaldırınız, göreceksiniz ki toprak ve bütün mallar insanlar arasında hava ve ışık gibi ortaklaşa olacaktır. Tabiatın bu ilkel kanununa göre hiç kimsenin herhangi bir şey üzerinde kişisel bir hakkı yoktur ve her şey herkes içindir... Genellikle her hak kamu gücünden gelmelidir.»

Kanunların Ruhu (Liv. XXVI, chap. 15) adlı eserinin ünlü bir parçasında Montesquieu (1689-1755) de aynı fikri ileri sürmektedir: «İnsanlar siyasî kanunlar altında yaşamak için tabiî bağımsızlıklarından vaz geçtikleri gibi, medenî kanunlar altında yaşamak için de tabiî mal birliğinden feragat ettiler. Bu kanunlardan birincileri onlardan özgürlüğü, ikincileri de mülkiyeti aldı».

Prensibi bu şekilde ifade ettiği halde Montesquieu toplumun mülkiyet üzerinde oynaması gereken rolü sınırlandırmak istiyor. Cicero'ya da dayanarak ortaya muhafazakâr bir tez atmaktadır. «Kamu yararı medenî kanunların herkesin mülkiyet hakkını muhafaza etmesindedir. Cicero, arazi kanunlarının fena olduğunu iddia ediyordu, çünkü site herkesin kendi mallarını muhafaza edebilmesi için kurulmuştu. O halde temel kural olarak şunu ortaya koyalım ki, kamu yararı hiç bir zaman ferdî malından yoksun etmekte veya onun bir kısmını herhangi bir kanun veya siyasî bir kararla almakta değildir. Buna göre, mülkiyetin koruyucusu olan medenî kanunlara olduğu gibi uyulmalıdır».

Montesquieu— sonradan Fransız devriminin ilân edeceği gibi— kamu yararı düşüncesiyle mallarının bir kısmını alınan kimselere devletin tazminat vermesini ister: «Bu bakımdan kamu diğer bir fertle alışveriş eden bir fert durumundadır».

Mülkiyeti toplum hayatının doğurduğu hakkındaki tez XVIII ve XIX'uncu yüzyıllarda yaşamış olan ünlü İngiliz filozofu Jeremie Bentham (1748 - 1832) tarafından kuvvetle savunulmuştur.

Bentham'e göre (*Traité de législation,* ed. Bruxelle, t-II, t-33):«Tabiî halde mülkiyet yoktur. Mülkiyet yalnız kanunun eseridir. O nihayet mal edinildiği söylenen şeylerden bazı faydalar elde etmek için bir bekleme esasından ve sonuç olarak bu beklemeye konu olan şeyler arasındaki bağlardan baş-

ka bir şey değildir. Mülkiyeti meydana getiren bir bağı ifade edebilecek gözle görülür bir kanıt veya renk yoktur. Çünkü o maddî olmaktan ziyade metafiziktir. O tamamıyle görüşe bağlıdır. Mülkiyet fikri, yer etmiş beklemede, durumun gereğine göre şu veya bu şekilde faydalar sağlaması kanısından ibarettir. Şimdi bu kanı, bu bekleme ancak kanunun eseri olabilir. Bu ancak benim olarak kabul ettiğim şeye, o kanunun bana garanti ettiği sürece güvenebilirim... Kanunları kaldırınız, mülkiyet yoktur.»

Jean Jacques Rousseau'nun tezi. — Mülkiyet hakkında Jean Jacques Rousseau (1712-1778) nun tezi şimdiye kadar gözden geçirilenler arasında en karışık olanıdır. Onun tezi mülkiyetin çeşitli unsurları ve hatta birbirine zıt görülenleri bile kapsamaktadır. Bununla beraber onun tezi ilk bakışta bir bütün gibi görülebilir. Fakat filozofun esas fikri ortaya konunca açık çelişmeler derhal kendini gösterir: *Tabiat halinin toplum halinden üstünlüğü ve sosyal yaşayış halinden tabiata dönmenin gerekliliği.*

Rousseau'ya göre tabiat hali insanın öteki insanlarla herhangi bir temasta bulunmadan yaşayabilmesi halidir. Rousseau bunun soyut bir fikir olduğunu itiraf eder: Bu nihayet onca bütün olayları izah eder gibi görünen nazarî bir varsayımdır.

Rousseau'ya göre, tabiat halinde insanlar hür ve eşittir. Toplum haliyle beraber mülkiyet ortaya çıkınca her şey değişiyor. *Eşitsizlik hakkında Nutuk*'un

ikinci bölümünün baş tarafında en ünlü söyleve rastlıyoruz: «Toprağı bir çitle çeviriverince bu yer bana aittir demenin kolayını bulan, etrafına da bu söylediğine inanacak kadar bön kişiler toplayabilen kimse sosyal hayatın gerçek kurucusu oldu. Kazıkları söküp hendekleri doldurarak öteki insanlara: Sakın sahtekârı dinlemeyin; bütün meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın da hiç kimseye ait olmadığını unutursanız mahvolursunuz! diye haykıranlar olsaydı, insanoğlunun işlediği günahlar, cinayetler, girdiği savaşlar, düştüğü sefalet ve fecaatler meydana gelebilir miydi?»

Ferdî mülkiyetle beraber bir eşitsizlik ve baskı rejimi de yerleşiyor. İnsanların toplum halinde yaşama alışkanlığının elverdiği ölçüde tekrar tabiat haline —tabiatın özgürlük ve eşitliğine— dönmek lâzımdır. *Sosyal anlaşmanın konusu* budur.

Sosyal hayatı, esas şartlarından biri «her üyenin bütün haklarıyle kendini topluma vermesi» olan bir antlaşmaya dayandırmak lâzımdır.

Topluma girerken insan bütün varını yoğunu bıraktığı gibi bütün *tabiî hürriyetler*'inden de vaz geçer. Fakat buna karşılık devletten, yani *egemen-milletten* medenî hürriyetler alır: Başkasının menfaatlerine aykırı olmayan hürriyetler. Toplum da bu hakların her türlü saldırıya karşı korumayı üzerine alır. Böyle bir anlaşmaya dayanan bir toplumda tabiat halinin aşağıda belirtilen faydalarına tekrar kavuşulur.

Hürriyete: çünkü fert bu hakların nelerden iba-

ret olduğunu tayin eden egemen-milletin üyesidir: «İnsanın kendi kanununa uyması da hürriyetidir» Eşitliğe: Çünkü hakları belirten kanun herkes tarafından yapılır, ve hiç fark gözetilmeden herkese uygulanır.

Antlaşmadan evvel kuvvetten veya ilk işgalden doğan bir tasarruf olabilirdi. Antlaşmadan sonra müspet bir esasa ve bir hakka dayanan *mülkiyet* vardır.

Rousseau demokratik düzenin yaşayabilmesi için gerekli olan şartları tespit etmektedir.

O gerçekleşmesi imkânsız mutlak bir eşitlikten çok, fazla zenginliğin ve fazla fakirliğin bulunmadığı bir denge rejimi istemektedir. «Hiç bir vatandaş ötekini satın alacak kadar zengin, hiç biri de kendini satacak kadar fakir» olmamalıdır.

Devlet özellikle yolsuzlukların önüne geçmeye gayret etmelidir: «Esasen yoksulluklar daima eşitliği bozmaya eğilimli olduğu için daima eşitliği muhafazaya çalışmalıdır (*Contrat Social*, livr. 11, chap. XI).

Rousseau'nun gizli eğilimi (*Korsika için Anayasa Projesi* - Projet de la Constitution pour la Corse) eserinde kendini göstermektedir: «Amacım şahsî mülkiyeti mutlak olarak kaldırmak değildir; çünkü bu imkânsızdır, fakat ben onu dar sınırlar içine almak, bir ölçü ve bir kaideye bağlamak; zaptedilebilmesi, idare edilebilmesi, itaat altına alınabilmesi ve daima kamu yararına bağlı bulundurulabilmesi için bir fren bulmak istiyorum».

Böylece, yalnız Rousseau'nun değil, aynı zamanda XVIII'inci yüzyılın birçok düşünürlerinin, meselâ Mably (1709-1785) nin, anlayışı da ortaya konmuş oluyor. Ortaklaşa mülkiyetten vaz geçilmese ve özel mülkiyet kurulmasa iyi olurdu, ama mademki mülkiyet denilen bir şey vardır, o halde, onu toplumun sıkı kontrolu altına almak ve herkes arasında eşit olarak dağıtmak lâzımdır.

Fransız devrimi sırasında filozofların prensipleri, kendi çıkarları için, mülkiyetin el değiştirmesini isteyen kimselerin isteklerine nazarî yoldan hizmet edecektir.

Bununla beraber bazı politikacılar büyük bir samimiyetle yeni bir toplum ve yeni bir toplumsal demokrasi kurmaya gayret edeceklerdir. Bu fikir ve hareket adamlarından en önemlisi Maximilien Robespierre'dir (1758-1794).

Robespierre'in tezi. — 1791'de Kurucu Mecliste Robespierre vasiyet hakkı üzerinde yapılan bir tartışmaya katılıyor ve bu hakkın değerini inkâr ediyor. Ona göre gerçek özgürlük ve kamunun mutluluğu eşitliğe dayanır. Mutlak eşitlik imkânsızdır, fakat kanunlar servetler arasındaki farkı kaldırmak suretiyle yeni bir eşitliğin gelişmesine yardım etmek zorundadır. Mülkiyet ömür boyunca bir hak olmalı ve devam etmemelidir. Ölümden sonra mallar kamu mallarına katılmalıdır.

1793'de Robespierre Jakoben'lere bir anayasa projesi sunuyor. Siyasî birliğin amacı tabiî hak-

ların muhafazasıdır. Temel haklar varlığın ve özgürlüğün muhafazası haklarıdır. Bu hakları tanımak şartıyle mülkiyet kabul edilebilir. *«Mülkiyet her vatandaşın kanunun güvenliği altına aldığı mallardan yararlanması ve onları kullanabilmesi hakkıdır»* (madde: VII) Bir şahsa verilmiş olan mülkiyet hakkı başkalarının haklarıyle, yaşamak haklarıyle, özgürlük ve mülkiyet haklarıyle sınırlandırılmıştır.

Kamu yararı için gerekli olan her şey toplumun ortaklaşa malı olmalıdır. Bunun dışında kalan şeyler ise ferdî mülkiyetin konusu olmalıdır. Herkese toprağın ürünlerinden yaşayabilecek kadarını sağlamak lâzımdır. Yalnız geriye kalacak kısım serbest ticarete bırakılacaktır.

«İnsanoğlunun eğitmeni» adını verdiği Rousseaunun fikrini açıklayan Robespierre'le mülkiyet hakkı mutlak bir hak olmaktan çıkıyor ve toplumun iradesine, bütün milletin kararına bağlı, göreli bir hak haline geliyor.

Babeuf'ün teşebbüsü. — Fransız devrimi, işçilerden önce burjuvaların ve köylülerin isteklerini yerine getirmişti. İşçiler 1792'de yoksulluğun etkisi altında kendilerini sömüren ve aç bırakan toplumun değişmesini istemeye başladılar. Temsilcileri mülkiyet hakkına karşı iş hakkını, yaşama hakkını ileri sürüyorlar.

Bazıları yeni bir devrim yapmadan işçilerin durumunu düzeltmeye imkân olmadığını söylüyor. Gracchus Babeuf adı ile tanınan François-Noël

(760-1797) ve arkadaşları, eşitler, böyle düşünmektedirler. Onlar toplumsal devrimin amacını tespit ediyorlar. Tabiat halinin eşitliği üzerine bir toplum kurmak söz konusudur. Toprak herkesindir, güneş herkes için parlamaktadır. İş ve mallar kamu yararı için ortaklaşa hale konulmalıdır.

Ayaklanma başarı kazanamıyor, Babeuf ölüme mahkûm ediliyor ve guillotine'le öldürülüyor. Eşitlerin ortalığı dehşete veren suikastı mülkiyet haklarını ve mülkiyeti koruyabilecek kuvvetli bir rejim arzusunun doğmasına sebep oluyor. Sosyal devrimin bu yarı kalan teşebbüsü Bonaparte'ın başarısına yardım ediyor.

«La Philosophie sociale du XVIII. siécle et la Révolution» (Paris, Alcan, P. 100) adlı eserinde ünlü Fransız sosyoloğu Espinas (1844-1922), «Tabiatın kanunu, ilk madde olarak mülkiyet hakkının kaldırılmasıyle kaleme alınıyordu; ama sonunda medenî kanun yapıldı» diyor.

Mülkiyet ve medenî kanun. — XVIII'inci yüzyılın sonunda ve XIX'uncu yüzyılın başlangıcında, 24 Thermidor yıl VIII de, (12 ağustos 1800) bir komisyon bir medenî kanun projesi hazırlamakla görevlendirildi. Kanun 21 mart 1804'de yayınlanıyor ve eylül 1807'de *(Code Napoléon)* Napolyon kanunu adını alıyor.

Bu kanunun esas konusu Fransız devriminden doğan mülkiyet rejiminin muhafazasıdır.

İnsan hakları Bildirisi «Mülkiyet» i «özgürlük»

ile «Güven» arasına «İnsanın tabiî ve zaman aşımına uğramayan hakları» arasına sokuyordu. (Madde: 2).

Medenî Kanunu yazanlar da aynı ruhla hareket etmektedirler. Louvet, «kanunun önemli ve başlıca konusunun mülkiyetin esaslarını ve haklarını tayin etmek» olduğunu söyler *(Le législation civil de la France,* t. p. 169). Portalis gerekçe lâyihasında: «Şahısların mülkiyet hakları kutsal olduğu ve hükümdar tarafından bile saygı gösterilmesi lâzım geldiği için bunun bir temel ilke olarak alındığını» söyler (Locre, t. VIII, P. 156).

Medenî Kanun 516'ncı maddesinden 1110'uncu, ve 1582'nci maddesinden 1778'inci maddelerine kadar mülkiyetten bahseder. Roma hukukunun anlayışına göre onu mutlak bir hak haline getirmektedir: «Mülkiyet kanun ve kararların yasakladığı yeni bir işte kullanmamak şartıyle faydalanmak ve eşyayı istediği gibi kullanabilmek hakkıdır.» (madde: 544)

Bütün uyuşmazlık hallerinde Medenî Kanun mülk sahibinin hakkını himaye eder. Meselâ mülk sahibi, intifâ hakkı sahibi tarafından arazisi üzerinde yapılan islahatın bedelini ödemek zorunda değildir. (Madde: 599). Ticarette Medenî Kanun, müşteriyi, yani zilyedi korur; bu da malların tedavülünü kolaylaştırır ve onların kıymetini arttırır.

Muhakeme Usulleri Kanunu'nun esasında, mülkiyetin faydasını göstermek için, şu düşünce vardır: «Usuller... mülkiyetin ve güvenin müeyyideleridir» (Locré, t. XXI, s. 35).

VIII

XIX. VE XX. YÜZYILLARDA MÜLKİYET

Kapitalizmin gelişmesi ve büyük mülkiyet. — Vikont Georges d'Avenel «*Histoire de la fortune Française*» (Paris, Payot 1927, P. 124) adlı eserinde: «Bütün kanunlara eşitliği koyan XIX'uncu yüzyıl, servetler arasında eşitsizliğin arttığına şahit olmuştur.» diyor.

Servetlerin dağılımında gittikçe artan bu eşitsizlik XVIII'inci yüzyılda başlamış olan endüstri devriminin ve kapitalizmin yeni çevrelere ve yeni alanlara doğru el uzatmasından ileri geliyor.

Büyük endüstrinin XVIII'inci yüzyılda İngiltere ve hatta Fransa'daki, yukarıda işaret ettiğimiz niteliklerine XIX ve XX'nci yüzyıllarda daha belirli bir şekilde rastlanır, bundan başka bu nitelikler başka birçok memleketlerde özellikle Almanya ve Amerika'da görülür.

Endüstri daima genişleyen bir pazar için bol üretim yapıyor: Demiryolları, vapurlar, telgraf, uçaklar, balonlar, telsiz telgraf küçük gezegenimizin bütün bölgelerini birbirine yaklaştırıyor...

Devletler, daha iyi durumda olan milletlerin rekabetlerinin yapacağı etkilerden korkarak, yapma

gümrük setleri meydana getirmiş olmasalardı, gerçekten uluslararası bir pazar meydana gelmiş olacaktı.

Büyük ölçüdeki işletmelerin kurulması ve işletilmesi için sermaye yalnız büyük kapitalistlerden değil, iradiyle yaşayan halk tabakasından da isteniyor. *Hisse senetli şirketler* gittikçe çoğalıyor.

Büyük bir işçi kitlesi fabrikalara dolmaktadır. İş bölümü son hadde varmıştır. Ulaştırma araçlarının ilerlemesine çok büyük hizmette bulunan teknik, makinelerin, fizikî ve kimyevî usullerin de ilermesine yardım ediyor. Elektrik ve su enerjisinin kullanılması vaktiyle ticaretin meydana getirdiği kadar önemli değişiklikler yapıyor.

Birçok alanlarda, büyük endüstri yalnız zanaatçının değil, aynı zamanda küçük ve orta endüstrinin de yerine geçiyor. Büyük endüstri işletmesi topraktan ve binadan, en fazla kullanacağı makinelerden, daha iyi şartlarla sağladığı sermayeden, daha iyi bir şekilde yapılan iş bölümünden tasarruf ediyor. Büyük endüstri başarı kazanıyor, çünkü daha ucuza mal etmektedir. Merkezleşmenin faydası büyük işletmelerin *kartel*'ler yahut *Konzern*'ler teşkil etmesidir. Kartel ham maddelerin alış fiyatlarını, üretim şartlarını, ve mamul maddelerin fiyatlarını tespit eden geçici bir güç birliğidir. (Coalition). Konzern belirli bir endüstriye bağlı bulunan, ham madde üretiminden mamul maddenin satılığa çıkarılmasına kadar olan bütün teşekkülleri içine alır. Kartel *yatay,* Konzern *dikey bir merkezleşmedir.*

Bazen «büyük sermayeye sahip» kapitalistler, bir endüstri alanındaki bütün teşebbüslere el koyarak onları temsil eder ve üretimi tekeli altına alabilir Bu durumda *Trust* (tröst) meydana gelmiştir.

Geniş, fakat sınırlı miktardaki fabrikalarda üretimi toplamak ve işçi sayısını azaltmak suretiyle tröst genel masrafları düşürür, ham maddeden, onların taşınmasından, idare masraflarından ve reklâmdan tasarruf eder. İşçileri sıkı bir disiplin altına alır, ve tüketiciye istediği fiatı dayatır.

Kapitalizm egemenliğini ticarî hayata da uzatıyor. Çok kere büyük ticaret küçük ticareti ezmektedir. Büyük ticaret topraktan, binadan, mobilyadan, sermayeden, çok miktarda satın alabileceği mallardan ve daha az kullanacağı memurdan tasarruf eder. Çalışmalarını şehirlere, banliyölere ve köylere kadar uzatabilmesine imkân verebilecek olan taşıtlara sahiptir. Büyük mağazalar dükkânların zararına genişliyor. Bazı perakendeciler ancak büyük işletmelerin imal ettiği eşyaları satmak suretiyle yaşayabiliyor ve böylece onların birer satış şubesi haline geliyorlar. Tarım genellikle kapitalizmin doğrudan doğruya olan etkisine daha az uğramaktadır. Toprağa bağlı olduğundan o daha fazla dayanıklıdır. Bununla beraber, büyük arazi mülkiyetinin hüküm sürdüğü bölgelerde ve iktisadî gelişmenin ilerlediği yerlerde tarım endüstrileşiyor, büyük makinalar ve bol miktarda kimyevî gübreler kullanılıyor. Büyük tarım küçük tarıma göre daha iyi şartlarla üretim yapabilmekte ve küçükleri ezmektedir.

Büyük mülkiyet özellikle İngiltere gibi gelenekçi memleketlerde esas mülkiyet şekli haline gelmekte devam ediyor. Fakat genel olarak ve bilhassa birleşik Amerika gibi bazı memleketlerde taşınabilir şekilde en büyük mülkiyet, tröstleri, kartelleri, konzernleri kuranların, bazı sanayi erbabının ve bazı bankerlerin mükâfatı imiş gibi görünüyor.

Yirminci yüzyıla milyarderler yüzyılı denebilir.

Yukarıda adı geçen *«Historie de la fortune française»* adlı eserinde —servetleri 1927 kâğıt frangına çevirerek karşılaştıran— d'Avenel, saklananları bir tarafa bırakarak veraset beyanlarına göre Fransa'da 1914'den evvel 15 milyondan yukarı servete sahip olmak üzere 945 milyonerin bulunduğunu ve bunlardan 280'inin 50, 70'inin de 250 milyondan fazla servete sahip olduklarını tespit eder.

Bu rakamlara az çok yaklaşan mülkiyetten istifade eden yüksek burjuvazi az çok geniş ölçüde kapitalist rejimden yararlanıyor. Şunu görmek gariptir ki mülkiyet muhafazakâr çevrelerde bile tam bir takdirle karşılanmıyor. Orta sınıfın fikrini daha iyi anlamak için *«Etude sur les institutions politiques et sociales modernes considérées dans leur rapport avec la propriété et avec l'agriculture»* (Paris, Aug. Durand, 1868) adlı üç ciltlik bir eserin sahibi olan, ikinci planda bir adama, Budot de Challaye'e baş vuralım. Farmasonluğun ve bütün gizli derneklerin kaldırılması konusunda 1870 Kurucu Meclisine verdiği bir önergede, (Saint Etienne, Freydier, 1873) bu ya-

zar 1789'dan önceki burjuvayı modern burjuva ile karşılaştırır: «Kısmen tüccarlarla sanayicilerin korporasyonları arasında bir yeralan; asillerle halk arasında bulunan eski burjuvazi tüccar ve sanayicilerin sarsılmaz namusunu muhafaza ediyor ve asillere has yüksek şeref hissi ile ruh asaletini taşıyordu. Modern burjuvazi eskisinin yalnız adına sahip gibidir: O hemen hemen baştan başa yenilenmiştir. O, zamanın, güç ve devamlı çalışmanın, faziletin evlâdı değildir. O, başlangıcını Fransa'da zaman zaman meydana gelen rasgele işlere, spekülasyonlara, borsa oyunların, ticarette ve endüstride haddinden fazla verimli olan birkaç seneye borçludur. Çünkü iş artık bir meziyet sayılmıyor, o daha ziyade herkesin kabul ettiği tek maksat olan servetin biran evvel elde edilmesi için bir vasıtadır.» (s. 81-83).

Orta ve küçük mülkiyet. — Büyük mülkiyet ekonomik hayatın yeni şekillerinden doğuyorsa da, orta ve küçük mülkiyet daha fazla eski yüzyıllardakine benzemektedir. Başta, sahibi bulundukları toprakları ailenin bütün fertleri ile beraber işleyen köylülerin toprak mülkiyeti gelir. (Çok yayılmış bir efsanenin aksine olarak küçük köylüler Fransız arazisinin ancak dörtte birine sahiptirler.) Üretim araçlarının sahibi bulunan zanaat erbabı ile küçük atelyelerinde çalışan küçük sanatçılar da böyledir. İyi ücret alan işçilerle, kamu kurumlarında çalışan memurlar ve serbest meslek sahipleri de bunlardandır.

Hangi toplumda olursa olsun ihtiyacın daima kendini duyuracağı; bu son zümrenin dışında kalan orta sınıfın —yani hem mal sahibi ve hem de çalışan sınıfın— temsilcileri eski tipteki mülkiyetlerini kapitalizmin tehdit etmekte olduğunu görüyorlar. Büyük endüstrinin çok kere orta ve küçük ticareti ezmekte nasıl başarı gösterdiği anlaşılmıştır. Küçük ve orta ziraat sanayileşen büyük tarımın baskısına daha iyi karşı koyuyor. Bununla beraber arazi sahibi köylüler ürünlerin satılması, üretim için gerekli aletlerin sağlanması için büyük tahıl tüccarlarının, değirmencilerin, makine ve kimyevî gübre satanların ağır şartlarını kabul etmek zorunda kalıyorlar. Onlar çok kere borçlanmakta, mallarını ipotek etmektedirler.

Proletarya. — Proleter terimiyle hiç bir mülkü bulunmayan ve yalnız ellerinin emeğiyle geçinen kimseleri göstermek âdet hükmüne girmiştir. Proletarya küçük endüstri işçilerini, az gelirli küçük işçileri, toprakta çalışan gündelikçileri ve çiftlik uşaklarını kapsamaktadır. Az olan sermayeleri daima mahsulün keyfine tabi bulunan küçük çiftçileri de bunlara eklemek mümkündür.

Proleter sermaye sahibi olmadığından yaşamak ve ailesini geçindirmek için çalışmak zorundadır. O, ancak, toprak sahiplerinin, üretim araçlarına sahip olanların, hizmetine girmekle iş bulabilir. Açlıktan ölmek tehlikesi karşısında onların şartlarını kabul etmek zorundadır

Büyük endüstrinin başlangıcında fabrikada çalışan işçilerin çoğu kadın ve çocuklardan ibaretti; durumları korkunçtu. Sonradan sendikalar halinde birleşen işçiler ücretlerin artırılmasını, iş saatlarının daha az olmasını, çalışma şartlarının iyileştirilmesini sağladılar. İşçi sınıfının devlet üzerinde yaptığı baskı da hükümetleri, işçiler lehine bazı koruma tedbirleri almaya götürdü.

Böyle olmakla beraber *«Coolis des machines»* (1) denen ve uzman olmayan işçilerle, *«Sweating System»* alın teri sistemine bağlı olarak evde çalışan kadın işçiler ve özellikle uzun bir işsizliğin kurbanı olanlar feci bir hayat sürmekte ve çok kere yoksulluk içinde kıvranmaktadırlar.

XX'nci yüzyılın başlangıcında mülkiyetin bölünüşü ve dağılımı. — XX'nci yüzyılın başlangıcında, Fransa'da büyük, orta ve küçük mülkiyetle, mülkiyetin bulunmadığı hallerin yaklaşık oranı nedir?

Bu meselenin çözümünde veraset vergisine ait bilgilerden faydalanmak yerinde olur. Bu bilgiler gelir vergisine ait olanlardan daha anlamlıdır. Çünkü küçük gelirlerin önemli bir bölümü çok kere vergiden muaf tutulduğu halde, prensip itibarıyle, her veraset vergiye tabi tutulmaktadır. Gerçekten de maliye önemsiz veraset beyanları üzerinde fazla dur-

(1) «Coolis» kelimesi İngilizce olup, bu dile de Hindistan'da konuşulan Urdu dilinden girmiştir. Türkçede «kul» demektir. Burada «makinenin kölesi ve kulu» anlamındadır.

muyor, fakat buna rağmen miktarları yine bilinmektedir. Başlıca güçlük kaçakçılığın veraset ve intikal beyannamelerinde oynadığı önemli rolden ileri gelmektedir. Yukarıda adı geçen eserinde d'Avenel, servetlerin dörtte birinin veraset vergisinden kaçırıldığını söyler. Soğukkanlılıkla şöyle yazıyor: «Önüne geçilmesi imkânsız olan kaçırmalar, formalitelerden ve kanun adamlarından çekinmeden, elden ele geçen büyük servetlerde olduğu kadar küçük sermayelerde de meydana gelmektedir.» (s. 110)

1914-1918 harbinden evvelki veraset istatistikleri 25.600.000 Fransızm ölürken dikkate alınacak derecede bir servet bırakmadıklarını, millî gelirin % 30 unun 12.700.000 ve %70'inin ise 500.000 Fransıza ait olduğunu göstermektedir. Bu eşitsizlik çeşitli şekillerde yorumlandı. Netice itibarıyle XIX ve XX'nci yüzyıllarda kapitalist rejimin doğurduğu fenalıklar birçoklarını mülkiyet müessesesini ve hatta bazen ferdî mülkiyeti kınamaya götürmüştür.

Özgürlük ve mülkiyet. Fichte'nin tezi. — Çok büyük bir geleceği olan nazariyelerden biri de Rousseau'nun etkisi altında kalmış büyük filozof Kant (1724-1804) ın öğrencisi filozof Cottlieb Fichte (1762 - 1814) ye ait olandır.

Fichte'ye göre devletin başlıca rolü herkesin özgürlüğünü korumaktır. Fakat mülkiyetsiz gerçek özgürlük yoktur. Özgürlüklerin koruyucusu olan devlet herkese bir mülk sağlamak zorundadır. Mülkiyet hakkı yalnız insanlarla eşya arasındaki ilişkilerden

değil, aynı zamanda öteki insanların da gönül rızasıyle yaptıkları bir feragatten, insanlar arasında bulunan ve devlet tarafından garanti edilmiş bir anlaşmadan doğmaktadır.

Devlet herkesin çalışarak mülk sahibi olmasını sağlamalıdır. O, emeği teşkilâtlandırmak ve vatandaşları çeşitli iş grupları arasında dağıtmak zorundadır: Çiftçiler, zanaatçılar, tüccarlar ve memurlar. Bundan başka devlet üretilecek eşyanın miktarını, mamul eşya fiatlarını, paranın kıymetini tespit ve malların üretim ve değiş tokuşunu lonca halindeki birliklerle düzenlemek zorundadır.

Serbest mübadele rejimi halinde mamul maddelerin ihracı bunların miktarını azaltacak, ithal edilen malların doğurduğu rekabet de memleket mallarının kıymetini düşürecektir. Sonuç olarak devletin *Kapalı bir ticarî devlet* olması lâzımdır. (bu isim Fichte'nin bu meseleye ayırdığı ünlü eserin adıdır.)

Fichte'nin fikirleri yalnız —biraz sonra izah edilecek olan— Ferdinand Lassale'in doktrinini değil, aynı zamanda Alman nasyonal sosyalizminin sosyal programını da ilham etti.

Mülkiyet ve miras: Saint-Simon ve Saint-Simon'cuların tezi. — Dahi bir Fransız düşünürü, Claude Hendi de Rouvroy, Comte de Saint Simon (1760-1825), Fransız devriminden beri anarşi içinde kıvranan toplumun yeniden kurulmasını ileri sürüyor. Bu yeniden teşkilâtlandırmaya götürecek olan sosyal felsefenin prensiplerinden biri de, ortaklaşa ça-

lışmanın tek mantıkî amacının, herkes için faydalı şeyler üretimi oluşudur. «Mülkiyet, sahiplerini üretimi mümkün olduğu kadar geliştirmeye sevk edecek şekilde yaratılmalıdır.

Halbuki feodal mülkiyet zorlama ve sömürme üzerine tesis edilmiştir. Yeni hâkim sınıfın, yani endüstri erbabının mülkiyeti ise iş üzerine kurulmalıdır. Mülkiyetle ehliyeti, sahip oluşla yeteneği birbirinden ayırmayı bırakmalıdır. «Herkesten kabiliyetlerine göre alıp herkese ortaya koyduğu eserlere göre vermeli.»

Üstadın yolunda yürüyenler onun mülkiyet rejiminin geçmiş ve gelecek hakkındaki görüşlerinden ilham almışlardır.

Saint-Simon'cu Bazart (1791-1832) a göre bugünkü işçiler doğrudan doğruya kölenin, plep'lerin ve *serf*'in mirasçısıdır. *Yoksulluğun da bir mirası* vardır. İnsan üretim araçlarına sahip olmadıkça sömürülür: Bu yüzden onun, emeğinin gerçek karşılığını almasına imkân yoktur. Geçmişte insanın insan tarafından sömürülmesi daima olagelmiştir.

Yoksulluğun mirasının karşısında daima bir *zenginlik mirası* vardır. En büyük rezalet baskı yapan serveti devam ettiren, mülkiyeti yetenekten ayıran, üretimde bulunmaksızın tüketime müsaade eden mirastır. Mülk sahibi miras sayesinde mülksüz insana, işçiye, yenenin yenilen üzerindeki haklarını kullanır.

Bu sebeple, ikinci derecedeki hısımlara miras yoluyle mülkiyetin geçişini (birinci derecedekiler dışında kalanlara) ortadan kaldırmak ve doğrudan

doğruya veraset üzerinden de ağır vergi almak ve devleti genel mirasçı haline getirmek lâzımdır.

Mülkiyetin Proudhon tarafından eleştirisi. — Ailesi köylü olan ihtilâlci bir sosyalist, mülkiyet hakkına dair olan eleştirileri yüzünden ağır ceza mahkemesine kadar sürüklenmiş, sonunda beraat etmiştir: Bu Pierre Joseph Proudhon (1809-1861) dur.

1840'da yazdığı *Mülkiyet Nedir?* (Yeniden basılış, Paris Rivière 1926) adlı eserinde şimdiye kadar mülkiyet hakkını izaha yarayan bütün delilleri yok etmek ister.

Mülkiyet işgal üzerine kurulamaz, meselâ tiyatroda yerimi işgal ediyorum diye, oranın mülkiyeti benim değildir. Esasen iki yeri birden işgal edemem. Eğer bütün toprak işgal edilmiş olsa idi, hiç bir şeye sahip olmayanlar nasıl yaşayacaklardı?

Mülkiyet emek üzerine de kurulamaz. Emek araçlara değil, ürünlere, toprağa değil gelire sahip olmaya hak verir. Av balıkçıya, denize değil, avladığı balıklara sahip olmak hakkını verir. İşçi yarattığı kıymetin sahibi olmalıdır. İşten doğan bütün ürüne sahip olmak onun hakkıdır. Fakat birikmiş sermaye sosyal bir mülkiyet sayılmalıdır; hiç kimse onun üzerinde ayırıcı bir hakka sahip olmamalıdır, hiç kimse üretim araçlarına sahip olmamalıdır.

Mülkiyet özgürlüğün şartı mıdır? Öyle ise adalet herkesin mülk sahibi olmasını emreder; çünkü herkesin eşit olarak özgür olması lâzımdır. Bunun sonucu, mülkiyet bugünkü haliyle zulmü doğurur. Mil-

let birkaç aksiyonerin hükmettiği eshamlı bir şirkettir. Kuvvetliler zayıfları esir olarak kullanmakta, mallarını, karılarını ve kızlarını ellerinden almaktadırlar.

Kamu yararı mülkiyeti meşru gösterebilir mi? Emeğin ürününe hakka uygun olarak ortak olmaksızın milletin zahmet çekmesi acaba kamu yararı gereği midir? O, ne dokuduğu kumaşlardan, ne yaptığı en güzel evlerden ve ne de en iyi gıda maddelerinden faydalanabilir. Mülk sahiplerinin kiralarını ödemeyen çiftçilere yol vermeleri, onları ayaklanmaya zorlamaları kamu yararına uygun mudur?

Proudhon fikrini bir formül halinde topluyor: Mademki «esir kullanmak katilliktir» deniyor, o halde «mülkiyet nedir» sualine de *«hırsızlıktır»* cevabı verilebilir.

Bununla beraber, o komünizme taraftar görünmüyor, onu az bilimsel ve hayalî bulmakta ve özel bir kıymet verdiği aile hayatıyle de bağdaşabilir gibi görmemektedir. Boş ve çalışmadan kendi geliri ile geçinen kimsenin mülkiyetini bir hırsızlık olarak kabul ettiği halde toprağını kendi işleyen köylünün mülkiyetini reddetmiyor. Kendi evlerinin hâkimi, kendileri ve yakınları tarafından üretilen maddelere, şartsız sahip olan, özgür çiftçilerden meydana gelen bir millet tasarlıyor.

Kazanılmış hakların eleştirisi. Lasalle'in tezi. — Ferdinand Lasalle Alman sosyalizminin büyük hukukçusu idi.

Ona göre hukuk kurallarının bütün toplumlarda ve her zaman birbirinin benzeri olduğunu söyleyen soyut ve genel fikirlerden vazgeçmek, mülkiyet ve mirastan değişmez ve yalnız bir şekli olan bir şey gibi bahsetmemek lâzımdır.

Hukuk, genel kişiliksiz medenî kanunlarla kendini gösteren iradenin kaideleşmiş ifadesidir. Ferdî haklar bu genel iradeden doğarlar. Bu haklar değişirler, ve genel irade değiştikçe onlar da değişmek zorundadırlar.

Her hak, hatta eşya üzerindeki bir hak bile, daima değişebilen bir andlaşmadan doğar. Bunun için mülkiyet hakkı da değişmez ve ebedî bir hak gibi anlaşılmamalıdır.

Gerçekte sözleşmelerde, kanunlarda, anayasalarda, andlaşmalarda gösterilen tarihî veya müspet hukuk daima kuvvetin ifadesidir. Bunun için o değişir, söz konusu kuvvetler değiştikçe kendisini tespit eden kanunlarla beraber o da değişmek zorundadır.

Kazanılmış haklarla, kazanılacak haklar arasında zorunlu olarak uyuşmazlık vardır. Kuvvet, o zamana kadar, ideal halinde kalan isteğin müspet hukuk haline gelmesine yardım eder.

Bir devrimin esası sosyal andlaşma prensiplerinde meydana gelen bir değişiklik ve kanunî haklarda olan derin bir değişmedir; meselâ gayri meşru sayılarak mülkiyetin veya miras yoluyle geçişinin kaldırılması gibi.

Geçmişte insanın insan tarafından sömürülmesi iş bölümü ile başladı. Ortaklaşa çalışma tek bir kimsenin çalışmasından daha verimlidir.

Fakat bazılarının kuvvetli, kurnaz olması ötekilerin zaafı ve bilgisizliği bir takım kimselerin, ortaklaşa çalışmanın ürünü olan kârları tekel altına alması sonucunu doğurdu.

Kölelik devrinde bir insan başka bir insanın malıdır. İşçiler mülk sahibine aittir; bundan böyle işçilerin çalışmalarından elde edilen gelir ona aittir. Verilen ücret ancak yaşamaya yetecek derecededir.

Üreticiler kölenin taşıdığı şartlara tâbidir. Proleter, açlıktan ölmek tehlikesi altında başlıca metaı olan emek gücünü kapitaliste satmak ve kendisini efendisinin iradesine bırakmak zorundadır. O daima en aşağı ücreti almaktadır, aldığı ücret kölenin yaşayabilmesi için aldığı ücretin aynıdır.

Netekim işçilerin tümü, ücretlilerin toplamı ile işin bütün gelirini satın alamazlar. Bu gelirlerin en büyük kısmı kapitalistlere gitmektedir. Laselle üzerinde büyük tesiri olan meşhur iktisatçı Rodbertus'ün (1805-1875) bir formülüne göre: «Sosyal emek mülkiyet sahipleri için çalışır.» Kapitalistler ise ücretinden başka bir şeyi olmayan işçilerden sonsuz daha fazlasına sahiptirler.

Bazı nazariyeciler sermayenin ferdin kendi tüketimi üzerinde yaptığı tasarruftan doğduğunu iddia ettiler. Hayır. Sermaye işçilerin çalışmasından yapı-

lan tasarruftan doğuyor. Sermayenin emekten doğduğu şüphesizdir: Başkalarının emeğinden meydana geliyor.»

Lasalle şöyle bitiriyor: «Sosyalizm mülkiyeti kaldırmak istemiyor; bilâkis emek üzerine kurulmuş olan ferdî mülkiyetin meydana gelişini en başta isteyen odur.»

Mülkiyet ve sınıflar mücadelesi: Karl Marx'ın tezi. — Alman sosyalizminin diğer büyük bir nazariyecisi olan Karl Marx (1818-1883) başka bir yoldan mülkiyet üzerinde aynı sonuca varıyor.

Marx'a göre: «İnsan toplumunun bugüne kadar olan bütün tarihi bir sınıflar mücadelesi tarihidir.» Sınıf deyimiyle aynı esas ekonomik göreve sahip, yani üretimde aynı rolü oynayan ve genel olarak aynı hayatı süren ve aralarındaki bağlılık şuurunu kazanabilmiş olan bir insan grubu kastedilir. Sınıfların üretimin düzenlenmesi ve mülkiyet rejiminin devamı veya değiştirilmesi için mücadele ettikleri bir gerçektir.

Zamanımızı burjuva devrinden ayıran ayırdedici nitelik sınıflar arasındaki düşmanlıkları basitleştirmiş olmasıdır. Toplum gittikçe birbirine zıt iki geniş kampa, birbirinin doğrudan doğruya düşmanı olan iki büyük sınıfa, burjuvazi ve proletaryaya ayrılmaktadır.»

Emek üretim araçlarına sahip olan burjuvaların sermayesini arttırdığı zaman işçiler ancak iş bulabiliyor.

İşçiler —kapitalizmin gelişmesiyle işçileşen unsurlarla çoğalarak— kendilerini sömüren burjuvalara karşı zorunlu bir mücadeleye girişmektedirler. Onlar, kapitalist toplumu ortadan kaldırmak ve yeni bir toplum kurmak istiyorlar. Marx komünizmin kelimesiyle proletaryanın zaferini hedef tutan sosyal doktrini kastediyor.

Meşhur *Komünist Beyannamesi*'nde (1848) Marx komünizmin mülkiyeti ortadan kaldırmak istediği fikrine itiraz ediyor. «Komünizmin ayırdedici niteliği mülkiyeti değil, burjuva mülkiyetini ortadan kaldırmasıdır.» (P. 36) «Komünizm ortaklaşa mallara sahip olma hakkını kimseden almıyor, fakat başkasının işine sahip olmakla onu kendisine emir kulu haline getirmek hakkını ortadan kaldırıyor» (s. 42).

Marx en önemli eseri olan *Kapital*'de burjuva toplumunun kişisel emeğe dayanan ferdî mülkiyetin inkârı olduğunu söyler. Komünizm burjuva toplumunun inkârıdır. Fakat iki menfiden bir müspet çıkar. O halde komünizm şahsî emek üzerine kurulmuş ferdî mülkiyetin olumlamasıdır.

Marx'a göre Paris Commune'ü istimlâk edicilerden istimlâk ederek «ferdî mülkiyeti bir hakikat haline getirmek istiyordu.»

Komünizmin özel mülkiyeti kaldırmak suretiyle bütün faaliyeti durduracağı söyleniyor. Fakat burjuva toplumunda «zenginleşenler, çalışanlar değil, çalışmayanlardır.»

Marx'ın istediği devrim üretim araçlarının herkesin malı olmasını gerçekleştirecektir.

«Proletarya burjuvazinin elinden bütün sermayeyi ve üretim araçlarını yavaş yavaş alarak, devletin, yani idare edenler sınıfı haline gelmiş bulunan işçilerin elinde toplamak, en çabuk şekilde üretimci kuvvetleri arttırmak için elindeki siyasî üstünlüğü kullanacaktır.»

Toplumun bir devrimle değiştirilmesini amaç edinen proletarya kuvvetlendiği ölçüde memleketlere göre değişecek olan geçiş dönemine ait bir takım yenilikler uygulanacaktır. Marx bunlar arasında gelirlere el konulmasını, ağır ve artan bir vergiyi, mirasın kaldırılmasını, bankaların, ulaştırma araçlarının ve bütün endüstrinin millîleştirilmesini ve herkes için çalışma zorunluğu kurulmasını vb. saymaktadır.

Bu «devrimci evrim», ancak elbirliğiyle kullanılabilecek olan üretim araçlarının kamuya ait olmasına kadar gidecektir. Sermaye «Toplumun bütün üyelerine ait olan bir ortak mülkiyet haline gelecektir.»

Bu proletarya diktatörlüğe geçiş devresi bir kere sona erdi mi, artık ne sınıf ne de sınıf mücadelesi kalacaktır.

Adophe Thier ve Fréderic Bastiat tarafından ferdî mülkiyetin savunulması. — XIX'uncu yüzyılın ortalarında, sosyalizm ve komünizm taraftarlarına karşı mülkiyeti *«La propriété»* (1848) isimli eseriyle politikacı Adolphe Thiers *«Harmonie economique»*

(Paris, Guillaume, 1850) adlı eserinde de Fransız iktisatçısı Fréderic Bastiat savunmuşlardır.

Locke'un görüşünü benimseyen Thiers'e göre: «Mülkiyet hakkının yıkılamayacak temeli emektir... Büyük bir zahmetle yakaladığım balık, büyük bir emekle elde ettiğim şu ekmek kime aittir?... Şüphesiz bütün insanlık bunların bana ait olduğunu söyleyecektir.»

Bastiat'ya gelince, o mülkiyeti bazen kendini lirizme götüren bir heyecanla savunuyor. Diyor ki: «Ben mülkiyetin bir gerçek ve hatta adaletin kendisi olduğunu ve bünyesinde sakladığı şeyin ilerleme ve hayat prensibi olduğunu göstermek istiyorum.»

O mülk sahiplerinin ve boş vakti olanların bazen vicdan azabı duymalarına şaşıyor: «İşte ütopyaların güzel kokulu ama zehirli nefesi varlığınızı tehdit ediyor». Hakları için tasalanan bu mülk sahiplerine Bastiat: «Hayır sizler Allah'ın lütuflarını gaspetmediniz. Belki siz yalnız kendinizi düşündünüz, fakat şahsî menfaatiniz bile son derece ileriyi gören bilge bir alınyazısının vasıtası olmuştur» diyor.

*«Harmonies Economiques»*in başına Bastiat şu hayret veren cümleyi koymuştur, «Digitus Dei est hic» (Allah'ın parmağı buradadır.) Ferdî mülkiyet lehindeki mücadelesini göstermek için kalemin ucuna gelen söz haçlıların dinî deyimidir.

Harmonies économiques'in bazı parçaları Bastiat'ın iyimser tezini gayet açık olarak ortaya koymaktadır: «Allah yeryüzünü yarattı. Altına ve üs-

tüne insanın ihtiyaçlarını giderecek faydalı şeyler koydu... İnsanı bu maddeler ve kuvvetlerle karşı karşıya bıraktı. Onları kendisine bedelsiz olarak verdi.»

«İnsanlar bu maddeler ve kuvvetler üzerinde çalışmaya başladılar ve böylece karşılıklı hizmetlerde bulundular. Alış veriş sırasında karşılaştırılan bu hizmetler değer fikrinin, değer de mülkiyet fikrinin doğmasına sebep olmuştur».

Böylece herkes bu hizmetler ölçüsünde mülk sahibi oldu. Fakat başlangıçta, Allah tarafından insana parasız verilmiş olan kuvvetler ve maddeler şimdi de öyledirler; bedava olarak devam ediyorlar ve insan çalışmaları devam ettikçe de daima öyle kalacaklardır; çünkü mübadelelerin ortaya çıkardığı değer biçmelerine esas olan Allah'ın lütufları değil, insanların hizmetleridir.» (P. 340)

«İnsanlar, beraberce, tam bir eşitlik içinde bazı nimetlerden, yer çekiminden, temiz havadan, ışıktan, akar sulardan, bedava olarak faydalanırlar.» Ama hizmetlerin mübadelesi halinde bu hizmetlere bir kıymet biçmemek, yani bu hizmetlerin gerektirdiği az çok masrafa malolan kuvveti dikkate almamak, faydalanana tasarruf ettirdiği zahmetleri saymamak imkânsızdır; böylece ferdî mülkiyet zorunlu olarak ortaya çıkıyor. «Her mülkiyet bir değer, her değer bir mülkiyettir.» (s' 333). «Birbirlerine göre insanlar ancak değerlerin mülkiyetlerine sahiptirler, değerler de nihayet karşılaştırılan ve serbestçe alınmış olan hizmetlerdir.» (s. 303).

Bu nazariye servetler arasındaki ayrılığı izah

ediyor ve onu haklı gösteriyor: «Eğer kazanılmış olan sosyal servet pahalı değerler yaratıyorsa, bir kelime ile mülkiyet eşitsiz olarak dağıtılmış bulunuyorsa buna haksızdır denemez; çünkü mülkiyet herkesin hizmetleri oranındadır ve bu da hizmetlerin değerlendirilmesinden başka bir şey değildir.» (s. 327).

Ölüm döşeğinde Bastiat çömezlerine şu son direktifleri vasiyet ediyor: «İktisadı, tüketiciler bakımından incelemek lâzımdır». Üretimi tüketiciler kendi isteklerinin yönüne çevirir: Meselâ alkol gibi zarar getirici ürünlerin sorumluları onlardır. Fakat genellikle üretimcinin tüketimciye bağlı bulunmasının sebebi kişisel çıkarın kamu çıkarına bağlı olmasıdır. Üretimci yalnız kendi çıkarını düşünür: Onu harekete getiren sebep mülkiyet arzusudur. Fakat daha fazla kazanmak için çalışmakla başkalarına da hizmet eder: İstemediği halde bencillik onu özgeciliğe yöneltir. Herkesin kendisini düşünmesine karşılık, Allah herkesi düşünür.»

Bütün tarih boyunca üretimcilerin kendi kârlarını arttırmak amacıyle icat ettikleri usuller fiatların düşmesine sebep olmuş, bundan da tüketimciler faydalanmışlardır. Ve mülkiyet hissi «insan zekâsını uyuşukluktan kurtarıyor, tabiî ve gizli kuvvetler elde etmeye zorluyor»: «Mal edinilen arazi» «ortaklaşa arazi»ye katılıyor. «Tabiî olan bu sosyal düzenin gerçekten harikulâde ahengi karşısında.» insan ancak eğilebilir.

Bununla beraber bütün nazariyeciler, toplumumuzda tabiî malların herkese karşılıksız verildiği fik-

rini kabul etmiyorlar. Bu çok iyimser anlayışa karşı bazıları özellikle tenkit ettikleri arazi mülkiyetinin varlığına karşı koymaktadırlar.

Arazi mülkiyetinin eleştirisi. Henry George'un tezi. — Amerikalı Henry George (1839-1897) kendisine ün kazandıran *(İlerleme ve yoksulluk)* adlı bir kitap yazmadan önce sırasıyle gemi tayfası, matbaa dizgicisi, ve gazete direktörü olmuştur. Çok hareketli geçen hayatında San-Fransisco'nun ve o dolayların hızla yükselişini görmüş, altın arayıcılarının akınıyle taşıtların ve civardaki tarım işletmelerinin gelişmesi ile arazi kıymetlerinin son derece arttığını görmüştü. Bu gözlem onun nazariyesine hareket noktası oldu.

Henry George'a göre sosyalistler sermayeyi toptan eleştirmede haksızdırlar: Emek ve sermaye birbirine bağlıdır. Fenalık yalnız özel toprak mülkiyetinden geliyor. Nüfus artışının, ulaştırma ve üretim araçlarındaki ilerlemenin topluma sağladığı kârlardan, meydana getirdikleri tekel sayesinde, yalnız toprak sahipleri faydalanmışlardır. Toprak emek için gereklidir; ama özel mülk sahipleri tarafından ele geçirilmiş bulunduğundan işin üretim gücündeki her artma toprak iradını yani güçlerini kullanabilmek iznini kazanmak için işin ödeyeceği fiatı yükseltmiştir; böylece ilerleme sayesinde elde edilen bütün faydalar toprak sahiplerinin elinde kalmıştır.

Mülkiyet sahibinin geliri ile beraber genel se-

falet de artmaktadır: En koyu fakirlikle en ileri zenginliğin yanyana yürüdüğünü görmekteyiz: Henry George şaka yollu bize mali bir öğütte bulunuyor ve büyük bir merkez haline gelecek olan yeni bir memlekette arazi satın almamızı salık veriyor: «Bir parça arazi satın alarak mülk sahibi olunuz. Arka üstü yatarak piponuzu içebilirsiniz; Napoli'nin Lazzaroni (1) leri gibi güneşte yatabilirsiniz; bu toprağın üstünde balonla uçabileceğiniz gibi, toprakta açılmış bir çukurda da uyuyabilirsiniz. En ufak bir iş yapmaksızın, ortaklaşa servete hiç bir şey katmadan on yıl içinde zengin olursunuz. Yeni kurulacak şehirde sizin bir sarayınızla toprağı olmayan sefiller için bir bakım evi yapılır.»

En sonunda Henry George toprağın millileştirilmesini ileri sürer. Üstattan yana olanların «yüce gerçekler» adını verdikleri fikirleri yaymak amacıyle bazı memleketlerde, özellikle Anglo-Sakson memleketlerinde birçok dernekler kurulmuştur.

Paul Leroy - Beaulieu'nün irsî mülkiyeti savunması. — XIX'uncu yüzyılın ikinci yarısında ferdî mülkiyetin miras yoluyle geçmesini özellikle Fransız iktisatçısı Paul Leroy-Beaulieu (1843-1916) «*Traitè thèorique et pratique d'economie politique*» (Paris-Guillaurin, 1896) adlı eserinde savunmuştur. Bugünkü mülkiyet rejiminden yana büyük bir ça-

(1) Napoli'de halk tabakasının en aşağısına «Lazzaroni» derler.

bayla ortaya konulmuş olan birçok kanıtları bu eserde aramak gerekir.

Mülkiyet hakkı için önce tarihî bir kanıt ileri sürmek mümkündür. Tarih: Mülkiyetin gittikçe genişlediğini gösteriyor. Özel mülkiyet başlangıçta yalnız kadınlar, köleler, hayvanlar ve insanın doğrudan doğruya kullandığı eşya üzerinde yürürlükte idi. Sonraları ev, ocak, ve toprağı da kapsadı. Arazi mülkiyeti uzun zaman, yavaş yavaş ortadan kalkan feodal haklar gibi kolektif mükellefiyetlerle, sınırlandırılmıştı. Mülkiyet hakkı sonunda edebiyat ve sanat gibi maddî olmayan yaratışları da kapsamına aldı. Böylece yavaş yavaş mülkiyet rejiminin bugünkü «Tam ve mutlak» biçimi belirdi:

Tarihî kanıttan sonra psikojik kanıt geliyor. Eğer mülkiyet her türlü kayıttan kurtulmuş ve gittikçe de geniş bir alan kaplamış bulunuyorsa bu insanın tabiatında saklı derin bir içgüdüye cevap vermiş olmasından ileri gelmektedir. İnsanlarda ihtiyaçlarını gidermek için gerekli olan şeylere sahip olma isteği vardır, o hiç bir şeye sahip olmadıkça kendini gerçekten özgür duymaz.

Ahlâkî kanıt daha kesindir. Mülkiyet ahlâk bakımından iş ve tutum üzerine dayanır. İnsan emeği ile meydana gelen eşya, kişiliğin bir devamı olur; o halde, o da kendisini türetenin şahsı gibi saygıya lâyıktır. «Her mülkiyetin kaynağında, pek nadir istisnalar dışında, daima biraz tutum ve iş vardır.» (c. 1. s. 548).

Fakat en esaslı kanıt sosyal çıkar kanıtıdır. Toplum ferdin emeğine muhtaçtır. Bunu da ancak tek bir uyarıcı ile (stimulnat) elde edebilir: Mülkiyet. Mülkiyet bu uyarıcı güçlerin en iyisidir. Fertlerin tasarruf etmelerinde yani sosyal sermayeyi artırmalarında toplumun çıkarı vardır: Tasarruf ettiklerine sahip olmalarına toplum müsaade etmek zorundadır.

Fertleri, zorlamadan, çalıştıran ve onları tutuma doğru iten biricik sosyal düzen, mülkiyettir.

Ferdî mülkiyet ilkesinin haklılığını böylece açıkladıktan sonra, Paul Leroy-Beaulieu verasetin haklılığını açıklıyor.

Önce bu, mülkiyet hakkının mantıkî bir sonucudur. Sahip olunan şey yok edilebilir. Veya başkasına verilebilir; o halde, ölümden sonra başkasına da bırakılabilir.

Sonra veraset ahlâk bakımından da haklıdır: Çünkü o, aileyi güçlendirir. Çocuklarına bir şeyler bırakabilmek umudu babaların çalışmalarında kendilerine bir destek olmaktadır.

En sonunda veraset sosyal bakımdan da yararlıdır. Veraset kabul edilmezse belirli bir yaştan sonra insanlar çalışmayı bırakacak veya evvelce biriktirdiklerini harcayacaklardır. «Toplum, bereketli bir üretime ihtiyacı olan, bütün ilerleme ve uyarıcılardan yararlanan bir kişi olarak tasarımlanırsa, ferdî mirası en çok yine o kazanmış olur.» (c. 1. s. 622)

Mülkiyetin eşit olmayarak bölüştürülmesi de böylece anlaşılmış oluyor. Bazı kimseler tembel ve

müsriftirler; bazıları çalışkan ve tutumludurlar. Çalışkanlardan birtakımı ürettikleri maddeleri hemen tüketirler; öbürleri onları saklar ve sermaye haline getirirler. Tek bir kuşakta büyük ayrılıklar kendini gösterir. Fakat servet çocuklara kalır, aynı zamanda veraset, taklit ve eğitim yolu ile çalışmak, biriktirmek zevki de onlara geçer. Böylece servet belirli ailelerde toplanır; başka birtakımında da fakirlik sürer gider. O halde mülkiyetin eşit olmayan bir yolda bölüşülmesi gerekli ve haklıdır.

Bu mülkiyet rejiminin gerekli sonucu bugünkü adalete uygun üretim rejimidir. Kapitalistin müteşebbisten (bir teşebbüsü düzenleyen kimseden), ödünç verdiği sermaye için bir faiz alması haklıdır. Ödünç alan kimse ödünç aldığına, üretilen maddelerden bir kısmını vermek zorundadır, çünkü ödünç verilen sermaye ile teşebbüsün üretimi artmıştır.

Ayrıca vücut ve fikir işçilerine müteşebbisin bir ücret veya maaş vermesi de doğrudur. İşçi tatmin edilecek acele ihtiyaçları bulunmasından ve hiç bir şeye sahip olmamasından dolayı ücretini almak için teşebbüsün kâr vermesini bekleyemez. Teşebbüs başarıya ulaşsın ulaşmasın, onun, derhal sabit bir ücret almak hakkıdır.

Kapitalistin faizi ile işçilerin ücretlerini ödedikten sonra müteşebbisin geriye kalan kısmı, kâr olarak saklaması hak ve adalete uygun olur. Esasen bu kâr onun çektiği zahmetin, yaratıcı, kurucu ve idare edici değerli emeğinin armağanını meydana getiren bir ücrettir.

O özellikle «üretimin ruhu» olan müteşebbise ekonomik kanunların sağladığı yerinde bir armağandır, çünkü onun yaratıcı zekâsı ve gerçekleştirici gücü bütün topluma son derece hizmet etmektedir.

O halde mülkiyetin ve üretimin bugünkü rejimini korumak gerekir. Aslında onu, sunî olan kanunî tedbirlerle, değiştirmeye imkân da yoktur. Çünkü o, gerek iktisatta ve gerek başka birçok bilimlerde bütün gücuyle yaşayan kanunlara dayanıyor: Cezasını görmeksizin bu kanunlar asla inkâr edilemez.

Sosyal bir görev (fonction) olarak dikkate alınan ferdî mülkiyet. Auguste Comte'un tezi. — Verasetle geçen ferdî mülkiyetten yana olanlarla ona karşı olanlar arasında onu meşru gösterecek ama özellikle sosyal bir görev çerçevesinden düşünecek olan bazı düşünürleri saymak mümkündür. Bunlar Pozitivist'lerle Sosyal Hıristiyanlardır (Chrétiens sociaux).

Pozitivizmin kurucusu olan büyük Fransız filozofu Auguste Comte (1798-1857) mülkiyet hakkmdaki teorisini «*Système de politique positive*» (Paris, Crès, 4'üncü baskı, 1912'de) isimli eserinde açıklıyor. Büyük sanayiin başlamasına tanık olarak «baş ile kollar» arasındaki ayrılışın günden güne arttığını görüyor ve buna üzülüyor. Atölye şeflerinin yerini aldıkları halde seçkinliğin gereklerini anlamayan ve işçileri susturmak için yalnız kuvvete başvuran mü-

teşebbislerin bencilliğini reddediyor. Burjuvazi «Ekmek isteyenler için zındanlar kuruyor.»

Öte yandan Comte komünistlerin «yanlış düşüncelerini» ve «acaip projelerini» de red eder ve çürütür. Sosyalistler özel mülkiyetin kaldırılmasının istenecek ve mümkün bir şey olduğuna inanmakla aldanıyorlar. Hayal ettikleri toplum bireylere baskı yapacak, sorumluluğu ortadan kaldıracak ve böylece insanların değerini azaltacaktır. İlgisiz bir topluma kulluk, hayatı çekilmez bir hale koyacaktır. «İşte gerçek özgürlüğü düzensiz bir eşitliğe veya aşırı bir kardeşliğe feda eden bütün ütopyaların büyük tehlikesi.»

Ferdî mülkiyet sürdürülmelidir, fakat herşeyden önce onun sosyal bünyesini anlamak gerekir. «Hiç bir mülk cemiyetin zorunlu bir elbirliği olmaksızın yalnız sahibi tarafından meydana getirilemediğine, hatta bir yerden başkasına nakledilemediğine göre, onun kullanılması da tamamıyle ferdî olmamalıdır» (c. 1, s. 155). Mülkiyet «her kuşağın kendinden sonraki kuşağa ait işleri hazırlayan sermayeyi meydana getirmesi ve yönetmesi için gerekli sosyal bir görev olarak dikkate alınmalıdır» (c. 1, s. 156).

Bir mülke sahip olanlar onu bir imtiyaz değil, sosyal bir görev saymalıdırlar. Görevlerini daha iyi anlamalıdırlar. Komünist kargaşalıklarına karşı kullanılacak olan «ilâç» özellikle ahlâksal olmalıdır. «Başkaları için yaşamak» gerekliliği positivist kuralını herkese telkin etmek bir eğitim meselesidir.

Sosyal Hıristiyanların tezi. — Sosyal kullanılışı ile haklı gösterilen ferdî mülkiyet anlayışına sosyal Hıristiyanlarda, Katoliklerde, ve Protestanlarda rastlanır.

Sosyal Katolikler, tezlerinin yararına olarak İncil'den, kilise babalarından ve papazlardan, Bossuet ve Bourdaloue gibi vaizlerden parçaları ileri sürmektedirler.

XIX'uncu yüzyılın sosyal Katolikleri arasında, aileyi ön plana alarak özellikle veraset üzerinde duran Frèderic Le Play'i (1806-1882) ve yüce gönüllü Renè La Tour du Pin Chambly'i (1836-1924) sayabiliriz.

Vaktiyle topraklarını gezerken babasının tekrarını çok sevdiği bir cümle La Tour du Pin'in bütün hayatına hâkim olmuştur: «Sen bu toprağı, ancak orada oturanlar için yöneteceğini daima hatırla.»

«Vers un ordre social Chrètien» isimli eserinde Jalons de Route, La Tour du Pin'in (Paris, Nouv. Lib. Nation., 1907), mülkiyet hakkındaki hem sosyal hem ferdî bir karakter taşıyan iki taraflı tezini açıklar: «Mülkiyet hakkı yaşamak hakkından doğar, ve bundan dolayı da, tabiî hukuka dayanır; bu yalnız fertler için değil, aynı zamanda aileler, birlikler, loncalar, dinî dernekler için de böyledir» (s. 303).

Mülk sahibi mülksüzlere yardım zorundadır: «Bütün verimliliği ile toprak Allah'ın bir vergisidir; fakirlere yardım yapılmamakla kendisine karşı gösterilen haksızlığa katlanmaz.»

Devlet, mülkiyeti savunmak ve daha doğrusu aile arazisi mülkiyetini yeniden teşkilâtlandırmak, aile reisinin çocuklarından birinin yararına vasiyette bulunabilmesi özgürlüğünü artırmak, ve ailenin son ferdinin ölümüne kadar serbestçe kuşaktan kuşağa geçebilen aile malları meydana getirmek ve böylece aileyi yeniden kurmak zorunluğunda olmalıdır». Bir yanda doğum azlığı üzerinde bağırılıp çağırılıyor; oysaki öte yanda yuvalar ve evler yıkılıyor. «Bundan başka ortaklaşa malları çoğaltmak ve loncaları tekrar meydana getirerek kalıcı gelirlere sahip olmalarına yardım etmek gereklidir. Bu ortaklaşa mallar ferdî mülkiyete kolayca sahip olamayacakları tatmine yarayacaktır. «Eğer mülkiyet toplumun temellerinden biri olarak görülüyorsa, bu ancak bir şartla doğru olur, o da, mülkiyetin şu, ya da bu şekilde, toplumun bütün sınıflarınca erişilebilecek bir şekilde olması ve artık, modern düzenden doğma mülk sahibi ve proleter diye bir bölünüşün ortadan kalkmasıdır» (s. 28).

Zamanımızın katolik yazarlarından biri olan Emanuel Mounier, adının bütün ruhunu özetlediği küçük bir eserde, *«Kapitalist mülkiyetinden insan mülkiyetine»* (Paris, Desclèe de Brouwer, 1937). de buna benzer bir fikir ileri sürer. Bu eserde: «sahip oluş - zaferi», «sahip oluş - zevki» ve «sahip oluş - rahatlığı» arasındaki farkları ayırt etmekte ve «kabul olunmuş mülkiyet»den «hak sayılan mülkiyet»e geçilmenin mantıkî olduğunu açıklamaktadır.

Emanuel Mounier'ye göre: «Mülkiyetin esası

onun kullanılış sebebinden ayrılmaz. Kişisel teşebbüs ve onun sonucu olan kişisel sorumluluk malların ve görevlerin düzenlenmesinde başlıca role sahip olmalıdır. Yalnız, şayet bir kimse kişisel isteğinin gerçekleşmesini çevresinde bulunan birliklerin (aile, meslekî birlikler vb. gibi) yardımı ile elde ederse o vakit mülkiyet meselesi bu birlikler göz önünde bulundurulmadan söz konusu olamaz. Şu halde ortada bizim için ne tam manasıyle ferdî bir mülkiyet, ne de ortaklaşa bir mülkiyet vardır. Mülkiyetin ferdî ve sosyal olmak üzere çoğu zaman iki yönlü bir fonksiyonu vardır denir. Ben kişisel ve kollektif denilmesini tercih edeceğim.»

Amerika'da sosyal protestanlar arasında, Hıristiyanlar için tam anlamıyle fikrî bir özgürlük isteyen, fakat ona bütün sosyal adaletsizliklere ve özellikle sefalet ve acı ıstırapların kaynağı olan ekonomik rejime karşı mücadele etmek görevini yükleyen asil Channing (1780-1842) i: Almanya'da Hıristiyan ve millî bir sosyalizmden yana olan papaz Frederic Naumann (1860-1919) ı: Fransa'da Papaz Wilfred Monod (1867 doğumlu) yu saymak mümkündür.

Wilfred Monod özel mülkiyeti gayet alaylı bir tarzda tarif eder: «Haktan yoksun eden mülkiyettir.» Devam ederek: «Hıristiyanlık büyük bir keşfin arifesinde bulunuyor: Çünkü Ruhulkudüs Hıristiyanlardan mülkiyet meselesinin çözümünü istiyor... Hıristiyanlık üzerine bir âyin yasağı çöküyor; çünkü o sefaletin kaldırılmasını ciddiye almadı... Günümüz-

de ücret düzeni, düşünce, vicdan ve tarih önünde mahkûmdur.» «*La fin du Christianisme*» (Paris, Fischbacher, 1903, s. 179-180).

Alman nasyonal sosyalist denemesi. — Ferdî mülkiyeti kamu yararına bağlamak için XX'nci yüzyılın ilk yarısında bazı memleketlerde büyük çabalar harcandı. En önemli denemelerden biri taşınmaz mülkiyet ile taşınabilir mülkiyeti aynı zamanda ele alan Alman nasyonal sosyalist denemesidir.

15 mayıs 1933 tarihli Prusya kanunu ile 29 eylül 1933 tarihli Alman kanunu yeni bir mülkiyet tipi meydana getiriyor. Alanı elli ar ile yüz yirmi beş hektar arasında olup, özel bir kütüğe yazılı bulunan, işlenebilir araziye «irsî tarla» denir. Bu toprakların sahibi tarafından, hiç işçi kullanmaksızın, akrabalarının veya bir iki hizmetçinin yardımıyle, işlenmesi lâzımdır. Bu topraklar parçalanmaz ve başkasına verilmez; bunlar mülk sahibinin çocukları arasından seçeceği birine miras yoluyle geçer. Çiftçi ürününün en büyük kısmını mahallî bir federasyona vermek zorundadır; ancak artanını serbest piyasaya sürebilir. Kârı % 6 veya % 8'i geçemez; artanı kollektif teşkilâtın masraflarına ayrılır.

Taşınabilir mülkiyete gelince, o önemli bir karşılığı olmayan dahilî bir para üzerine dayanır. Klasik ekonominin karşılıksız sayacağı ödeme vasıtalarıyle devlet, özellikle işsizliği ortadan kaldırmak için büyük işlere girişmek zorunda kaldı. Çünkü yeter derecede ne altını, ne de yabancı dövizi vardı. Bir

memleketin hakikî serveti hakkındaki yeni görüş de buradan doğuyor. Bir memleketin servetini ne altın, ne de yabancı dövizi meydana getirir. O doğrudan doğruya aynî mallardan (toprak, binalar, ham maddeler, aletler, her türlü tesisler ve mamul maddeler) ibarettir. Aynî mallar da işin yardımıyle Alman milletinin zenginliğini arttırdıkları oranda servettirler. Çeşitli şekilleriyle gerçek ve biricik servet iştir. Para kendine mahsus değerini kaybetmiştir. Onun rolü yalnız malların değiş tokuşuna yardımdan ibarettir. Bu, mülkiyet ile altın arasındaki ayrılığa bir başlangıçtır.

Yeni mülkiyet rejimi, büyük ihtilâlci sanatkâr Wagner (1813-1883) in Nibelungen'in yüzüğü'nde dramatik bir tarzda tasvir ettiği altının fenalıklarından uzakta kalmaktadır.

Sovyet Rusya,da mülkiyet. — 1917'de Sovyetlerin iktidarı ele aldıkları sırada, başka memleketlere göre daima yoksul ve geri kalmış olan o uçsuz bucaksız Rus ülkesi üstelik hem dış savaşlar, hem de iç savaş yüzünden tamamıyle harap bir haldeydi.

İdareciler, bütün işçilerin gönüllü disiplinine dayanan, eşitlikçi komünist bir toplum teklif ettiler. Lenin: «Biz, ferdin, zorlayıcı hiç bir teşkilât bulunmadan, kendi sosyal ödevlerini yerine getirmeye alışacakları ve kamunun yararına olan emeğin bedava oluşunun genel bir kural olacağı bir düzene komünizm diyoruz.» demekteydi.

26 ekim 1917'de bir emirname ile, karşılığında

hiç bir tazminat verilmeksizin bütün büyük arazinin mülkiyetleri ilga edildi ve kilise ve manastırlara ait topraklar da millileştirildi. Bu emirname, köylülerin bizzat işledikleri toprakların müsaderesini yasaklamaktaydı.

19 nisan 1918 tarihli toprak kanunu, toprağı işleyenlere sadece intifa hakkından başka bir hak tanımamaktaydı.

Ama köylülerin toprağı, eğer daimi şekilde kendilerine ait olduğuna güvenmezlerse, iyi işlemedikleri meydana çıktı. Aynı şey, doğmakta olan endüstride de görüldü: İşçiler, eğer faydasını hemen görmezlerse, üretim zahmetlerine zorlukla katlanmaktaydılar. Bu yüzden, 1921-1922 yıllarında Lenin *Yeni bir toprak siyaseti* (N.E.P) i ilân etti ve bir sosyalist kadro içinde ferdin çıkarlarına daha geniş imkânlar verdi.

1922 toprak kanunu tarımlarını genişletmek için girişecekleri işlerde köylülere mülkiyet hakkı tanıyor ve onları, topraklarını en uygun görecekleri yolda işletmekte onları serbest bırakıyordu.

22 mayıs 1922'de bir kanun bütün vatandaşlara ticarî ve sınai teşebbüslere girişmek, mal mülk kazanmak, başkasına verebilmek ve bir miras hakkı (10.000 altın ruble karşılığına kadar) tanımıştı.

Ama 1928 haziranında Stalin: «Dağınık ve geri köylü işletmelerinden, modern araçlara sahip ve ilmî bir şekilde yönetilecek büyük işletmelere geçmek» gerektiğini bildirdi.

Böylece, yan yana çeşitli mülkiyet tiplerinin sürdüğü bir toprak rejimi meydana geldi; bu tiplerden birinin ötekisine göre önemi son otuz yıl içinde değişikliklere uğradı.

Bunlar arasında *şahsî çiftlikler* vardır, bunlar miras olarak kalabilen toprak parçalarıdır; büyük şehirlerin çevresindeki *küçük işletmeler*, işçilere aittir, bu işçilerin çoğu köylü ailelerindendir.

Çok daha fazla sayıda *kollektif çiftlikler*, ya da *kolhozlar* vardır, bunlar çok geniş topraklara yayılabilirler. *Kolhozlar* uzun zaman *Makina ve Traktör İstasyonu* adındaki devlet teşekkülüyle iş birliği yapmışlardır. Büyük işleri bu teşkilât üzerine almıştı. 1958'den beri *kolhozlar* kudretli üretim araçlarına sahip olma hakkını almışlardır; bu da onların bağımsızlığını artırmıştır. Öte yandan *kolhozcular* bir parça toprağa şahsen sahiptirler ve bunu istedikleri gibi kullanabilirler.

Gittikçe daha artan sayıda devlet çiftlikleri veya *Sovhozlar* da vardır. Bunlar da bölgenin makina ve traktör istasyonuyle işbirliği halindedir. 7 ağustos 1932'de çıkan bir kararname: «Devlet, ortaklama mülkiyeti (Devlet işletmesi, kolhoz, kooperatif) sovyet rejiminin temeli sayar: Bu mülkiyet her türlü tecavüzden masun ve kutsaldır» demektedir.

Sovyetlerin ilk marksist toprak kanuncuları kongresinde bir teorici, Larine, tarımsal teşebbüslerin şekilleri ile tarım tekniklerindeki değişmeler arasında ilginç bir ilişki kurmuştu: «Nasıl saban bütün ferdî tarım işletmelerinin, traktör bütün orta

çapta kollektif teşebbüslerin önde gelen şartı ise, makine ve traktör istasyonu da, üretim bakımından öylece, kitle halinde kollektifleşmiş bölgelerin dev çiftliklerinin ilk şartıdır.»

Devlet bundan başka bütün ticarî ve sınaî teşebbüslerin, bütün maden ocaklarının, demiryollarının, ırmak ve deniz ulaştırma araçlarının sahibidir.

Böyle bir başarıyı gerçekleştirmeye imkân veren istisadî rejime övgü olarak Kouibychev 1935'te şunları yazıyordu: «Onunla Dineperstroy'u, Magnitogorsk'u, traktör, otomobil, rulman, sentetik azotlu bileşikler fabrikaları ve başka geniş çapta teşebbüsleri başardığımız Sovyet parası, dünyanın en sağlam dövizidir.»

Günümüzdeki İsrail devletinde mülkiyet. — Günümüzdeki İsrail, gezegenimiz üzerindeki en eski devletlerden birini yeniden canlandırmaya çalışmaktadır. Buna göre, bu devletin bazı kurumlarının en eski insan geleneklerinin etkisi altında kalmasını tabiî görmek lâzımdır. Beri yandan, özellikle iktisadî bakımdan günümüzün bütün dileklerine uyması da gerekmektedir.

Birbirinin tamamıyle karşıtı olan bu iki düşünce, bu devlette mülkiyetin çok çeşitli tiplerinin yan yana bulunacağını anlatır.

Toprağın en büyük kısmı *Keren Kayenneth Leisrael* adını taşıyan (K.K.L.) kurulun mülküdür. Bu organizasyon, millileştirmek üzere toprak satın almak işiyle uğraşır. K.K.L. özel veya tüzel kişilere

topraklarının intifa hakkını verir, ama en çoğunda intifasız mülkiyeti kendisi için alıkoyar.

Kibbuz, kolektif bir köydür. Erkekler ve kadınlar gelirlerini ve emeklerini ortaklaşa harcarlar. *Kibbuz* onların bütün ihtiyaçlarını sağlar. Bunlar ücret almazlar, ama *kibbuz*'un bütün ortak tesislerinden faydalanırlar: Yemekhane, çocuk yuvası, okuma salonu, duşlar... vb. Eğer bir seyahate çıkacak olurlarsa, yol için küçük bir para da verilir onlara. Ama *kibbuz*'un içinde üyeler arasında para kullanılması yasaktır. Bunlar *kibbuz*'un zenginliklerinden ortaklaşa faydalanırlar veya onun yoksulluğunu paylaşırlar. Essenî'ler (Yukarıda bunların sözü geçmişti) gibi, *kibbuz* üyeleri bir çeşit kardeşlik meydana getirirler.

Ama İsrail öncülerinin kurdukları bu kolektif köylerde, devletin nüfusunun ancak beşte biri yaşamaktadır. İşçi gruplaşmalarının başka şekilleri de vardır. *Mochav* kooperatif şeklinde bir köydür; her aile, kendisi için işletebileceği bir hektar kadar toprağa sahiptir. Satın almalar kooperatif tarafından yapılır; kamu işlerinde kullanılan binaların bakımı ve ürünlerin satışları da gene kooperatifin işidir.

Mochav'larla *kibbuz*'lar arasında bunların ortası bir şekil daha vardır: Bütün topraklar ortaklaşa ekilir ve derilir, ama elde edilen kâr bütün çalışanlar arasında eşitlikle üleştirilir.

Memleketin en büyük işvereni, merkezî bir sendika *(Histadruth) dır.* Yapı kooperatifleri ve işlet-

melerinin aracılığıyle bu sendika büyük işleri, yol yapımı, vb. sağlar.

Bu kolektif ya da kooperatif organızasyonların yanında her şekliyle özel mülkiyet de vardır. Böyle, aynı toprakta, en koyusundan kolektivist organizasyonların yanında ve onlarla hiç çekişmeden, kapitalist şirketlerin kartel ve tröstleriyle yaşamakta oluşu, İsrail'in en ilginç taraflarından biridir.

IX

FRANSA'DA MÜLKİYETİN BUGÜNKÜ DURUMU

Bugünkü Fransa'da ferdî mülkiyetin devamı ve genişlemesi. — Bu tarihî incelemeyi bitirirken hâl ismi verilen yakın geçmişe de göz atmak gerekiyor. Mülkiyetin durumunu Avrupa'nın her yanında açıklamak mümkün olmadığından, okuyucuların çoğunu ilgilendiren bir memleketteki, sadece Fransa'daki, durumu açıklamakla yetinilecektir.

Bugün Fransa'da önde gelen rejim 1804 medenî kanunun tespit ettiği ferdî mülkiyettir. Bu kanun, mülkiyetin elde edilmesi, hayatta iki kimse arasında veya vasiyetle yapılan bağışlama veya ölünün vasiyetname bırakmaması halinde veraset yoluyle geçiş şeklini belirtir.

Mülkiyet yalnız mülk ve arazi üzerinde değil, aynı zamanda bu mallara karşılık olan tahviller ve taşınabilir servetler hakkında da yürürlüktedir. Daha az maddî olan eşyayı da kapsamaktadır. Kanun fabrika markalarını ve bunların ayırıcı belirtilerini de korumaktadır; ayrıca fabrika resim ve modelleri yeni olmak şartıyle kanunun himayesinden yararlanırlar, bundan başka ihtira beratı verilebilecek ve sanayide kullanılabilecek olan buluşları da yine ka-

nun korumaktadır. Taklit yasaklanmıştır. Uluslararası hukuk da devletlere ihtira beratını korumak hususunda anlaşma imkânları vermiş bulunuyor.

Uluslararası hukuk ile tamamlanmış bulunan millî kanun edebî eserlerle sanat eserleri üzerindeki mülkiyet hakkını da korumaktadır. O, sanat eserlerinin basılışını düzenler; yazarın çıkarına zarar verecek şekilde eserinden uzun parçalar alınmasını yasaklar. Hak sahiplerinin iznini almamış olan tiyatro temsillerine engel olur.

Bazıları edebî eserlerle sanat eserleri üzerinde olduğu gibi fennî eserler üzerinde de millî ve uluslararası fennî mülkiyet iddiasını ileri sürmektedirler. Kanun, fennin keşif ve buluşlarını endüstriyel bir kâr sağladıkları andan itibaren korumaya başlar. Fikrî çalışma erbabı konfederasyonunun *«Confederation des travailleurs intellectuels»* (C.T.I.) 1923 senesinde sunduğu bir projenin prensibi, 1924 senesinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulunun Cenevre'de yaptığı dördüncü toplantısında kabul edilmiştir.

Edebî eserlerle sanat eserleri üzerindeki mülkiyetin, mal edinmenin yeni bir çeşidini meydana getirdiği muhakkaktır. Yazar hayatta iken bu haktan yararlanıyor, ölümünden sonra mirasçıları elli yıl süre ile bundan yararlanıyorlar. Fakat bu tarihten sonra eser kamunun malıdır; artık hiç bir telif hakkı vermeden onu bastırmak kabildir. Burada söz konusu olan mutlak ve sürekli bir mülkiyet olmayıp ba-

gıntılı ve geçici bir mülkiyettir. Bazıları bu şekilde mülkiyetin her alanı kapsamasını istemektedirler. Fert toplumun himayesinde ortak fen ve tekniği kullanarak elde ettiği maddelerden yararlanacaktır. Kendisinin veya evlâtlarının ölümünden sonra toplum yaratılmasına yardım ettiği geçici olarak üzerlerindeki bütün haklardan vazgeçtiği eşyayı tekrar geri alacaktır.

Ferdî mülkiyetin sınırlandırılması. — Daha şimdiden ferdî mülkiyet birçok sınırlandırmalara uğramıştır. Önce devletin koyduğu kayıtlar var; devlet vergi yolu ile kişisel servetlerden günden güne artmakta olan bir kısım almakta ve ayrıca kamu yararı adına bir kimsenin mülkünü istimlâk etmektedir. Meselâ 1919 tarihli bir kanun gemi işlemesine uygun olsun olmasın bütün akarsuları kamu malı saydığı gibi sudan elektrik istihsalinin tekelleşmemesi için çağlayanların istimlakini kabul etti. Yine 1919 tarihli diğer bir kanun imtiyaz sahibinin bir maden üzerindeki imtiyaz hakkını doksan yıl ile sınırlandırmakta ve ayrıca kârdan devlete ve işçilere belirli bir pay verilmesini şart koşmaktadır.

Ferdin, bazı sanat eserlerini, bunlar kendinin malı dahi olsalar, harap etmeye hakkı yoktur. Bazı ithalât gibi, ihracat da yasaktır. Bazı tarım yasaktır veya kontrola tabidir.

Mallarını dağıtan bir müsrif hacır altına alınır.

Fransız vatandaşları ölürken malları üzerinde istedikleri gibi tasarruf edemezler. Miras hukuku is-

tedikleri gibi davranmalarına engeldir. Devletin kanunu onları mallarından bir kısmını mirasçılarına bırakmaya zorlar.

Komşuluk haklarıyle geçit hakkı emlâk ve arazi sahiplerinin haklarını sınırlar. Kanun mülk sahibine türlü türlü ödevler yükler; meselâ yıkılmak tehlikesini gösteren binaların onarımı veya yıkılması, inşaatın aynı hizada ve belirli yükseklikle olması ve çitlerin belirli ölçüde bulunması gibi.

Birçok durumlarda, işsizlik zamanlarında veya savaştan sonra, kanun kiraları indirmektedir. İşçinin korunması amacıyle alınan bütün tedbirler fabrika sahibinin özgürlüğünü sınırlamaktadır.

Medenî kanunun egemenliği altında bulunmasına rağmen mülkiyet hakkı eski Roma hukukçularının hayran oldukları biçimde mutlak ve ebedî olmaktan çıkmıştır.

Kolektif mülkiyet. — Toplumumuzda ferdî mülkiyet yanında bazı ortaklaşa mülkiyet de yaşamaktadır, —Komünlerin, vilâyetlerin ve devletin mülkleri gibi.— XIX'uncu yüzyılın sonunda bunların Fransız arazisinin onda birine sahip oldukları söylenir.

Toplumumuzda bu ortaklaşa mülkiyetin oynadığı önemli rol çoğu zaman unutulmaktadır. İngiltere'de fabien'ler adı verilen (çünkü bunlar yatıştırıcı Fabius'un taktiğini benimsemişlerdir) ılımlı sosyalistlerden birinin, Sidney Webb'in (1859-1947) arası için yazdıkları Fransız hayatına uygulanabilir: «İndivi-

düalist belediye üyesi belediyenin havagazı ile aydınlatılmış, onun süpürgeleri ve suyu ile temizlenmiş ve ona ait olan kaldırım üstünde yürür. O belediye pazarındaki saata bakarak belediye tımarhanesi ile şehir hastahanesinin yanında, belediyenin okulundan gelecek olan çocuklarına rastlamak için henüz erken olduğunu görerek onlara, demiryolları üzerindeki devlet kontrolünü artırma konusunda yakında belediye encümen salonunda söyleyeceği nutkunu hazırlamak amacıyle bazı millî yayınları incelemek üzere şehir kitaplığıyle müzeye bitişik olan belediyenin okuma salonunda kendisini bulmak için şehir bahçesine değil, belediyenin tramvayı ile gelmelerini söylemekte devletin telefonundan yararlanır.»

XIX'uncu yüzyılın sonlarında ve XX'nci yüzyılların başlangıcında büyük Fransız yazarı Anatole France (1844-1924) fertlerin ortaklaşa mülkiyetten elde ettiği yararlar üzerine dikkati çekmektedir. O, kızı Pauline'e hitap eden Profesör Bergeret'yi şöyle konuşturuyor:

«Bizim toplumumuzda bile vaktiyle krala ait olan en tatlı, en muhteşem nimetlerin, yolların, ırmakların, bir vakitler Kralın olan ormanların, kitaplıkların ve müzelerin herkese ait olduğunu görmüyor musun? Uzak bir heyulâ gibi kendisinden korkulan kollektif mülkiyet bize yabancı gelmeyen çeşitli şekilleriyle etrafımızı çevirmiş bulunuyor. Söylendiği zaman adı bizi kuşkulandırıyor, fakat sağladığı nimetlerden şimdiden yararlanıyoruz. *(Monsieur Bergeret à Paris, Calman-Lévy,* 1901, p. 252-253).

SONUÇ

Mülkiyetin tarafsızca yapılmış bir tarihi bu büyük sosyal olayın ortaya koyduğu bütün meseleleri, hiç şüphesiz çözümlemeye yetmez. Bununla beraber böyle bir inceleme, bu bakımdan alınacak kararların, iyi bir kavrayışla dürüst olarak alınmasına yarayan ve bilinmesi gereken bazı gerçekleri ortaya koyacaktır.

Tarihin her döneminde ve sürekli bir yolda mal edinme ihtiyacının bütün insanlarda, hayvanlarda ve hatta bitkilerde —korunma içgüdüsü— var olduğu görülür. Hayvanlar aleminde bir çeşit ferdî mülkiyete rastlanır —avı yakalayanın ona sahip olması ve kendine mahsus bir barınak gibi— bundan başka bir çeşit aile mülkiyetine de rastlanır: Bir yuvaya sahip olmak gibi; karınca veya beyaz karınca yuvası, arılara ait bir kovan gibi ortaklaşa bir mülkiyet. İnsan da fert olarak veya bir topluluğun üyesi niteliğiyle yaşamak için bazı şeylere sahip olmak zorundadır.

Mülkiyet bütün maddî ihtiyaçları ve hatta bazı ruhsal eğilimleri yatıştıran tek araç olarak görünüyor. Mal edinme isteği hemen bütün bilinçler üzerine büyük bir etki yaptı ve yapmaktadır.

Mal sahibi genellikle mallarına sımsıkı bağlıdır.

Hiç bir mala sahip olmayan ise daima mal edinme isteğiyle tutuşmaktadır.

Her türlü zevkler, acılar, kaygılar, hayaller, düşünceler, dilekler ve kararlar bu eğilimin etrafında toplanırlar...

Mal edinme içgüdüsü bütün insan gruplarında toplumlaşmaktadır. Mal edinme olayının yerini mülkiyet hakkı almakta ve daha başka bir deyimle ona eklenmektedir. Bu hak her yanda kanunlara uygun olarak düzenlenmiştir. O, her yanda belirli bir toplumun birbirlerinden çok ayrı olduklarından mülkiyet deyimi altında toplanan ekonomik ve hukukî kurallar arasında büyük ayrılıkların bulunduğu kendiliğinden anlaşılır.

Bundan şu önemli gözleme varılır, mülkiyet deyimi kullanılması tehlikesiz olmayan soyutlama karşılığıdır. «Mülkiyet yoktur. Fakat mülkler vardır». Bu bakımdan tarih «mülkiyet»e bağlı bütün felsefe teorileri hakkında yerinde kuşkular uyandırabilir.

Mülkiyetin emeğin haklı bir armağanı olduğu söylenebilir mi? Hayır, çünkü bazı mülkler asla ferdî emek ürünü değildir. Mülkiyet bir hırsızlıktır denebilir mi? Hayır, çünkü birçok mülkler namusluca harcanan ve aynı zamanda hem kişinin hem de kamu yararına uygun bir emeğin ürünüdür Mülkiyet mutlak bir hak mıdır? Hayır, çünkü o bazen görelidir ve birçok kayıtlara bağlıdır. Mirası babadan evlâda kalan mülkiyet hakkının mantıkan zorunlu sonucu

saymak mümkün müdür? Hayır, çünkü edebî eserlerle sanat eserleri üzerindeki mülkiyet gibi bazı mülkiyetler, vârislere ancak geçici bir zaman için yararlanma imkânı vermektedir.

Tarih bize değişen kurumlara bağlı bulunan mülkiyet hakkının sürekli olarak değiştiğini gösteriyor. Bu hak ahlâkî ve dinî inanışlarla onların ilham ettiği örfler, ailenin ve devletin teşkilâtı, fennin ve tekniğin değiştirdiği üretim ve mübadele rejimiyle birlikte gelişir. Geçmişte gelişen mülkiyet rejiminin gelecekte gelişmeye devam etmemesi için sebep yoktur.

Acaba hangi yönde gelişmeyi istemelidir? Bu sorunun cevabı vicdanın yüksekliğine ve kalbin yüceliğine göre değişir.

İnsanların günün birinde herkese gerekli olan malların üretimine emeklerini katmalarını ve kamunun emeğiyle meydana getirilen mallara eşit ve haklı olarak katılmalarını istemek yersiz olmasa gerek...

SON

K Ü L T Ü R S E R İ S İ

Batı ülkelerinde, en güç konuları ve sorunları bile herkesin anlayabileceği bir dilde ve ölçüde anlatan çeşitli kültür kitapları yayınlanır. Böylece bilimsel çevreleri her gün biraz daha genişletmek başarısına ulaşılmaktadır. Ayrıca, toplum hayatında halkın gerekli birtakım kuralları öğrenmesi, insanın kendi kendisini yetiştirmesi için baş vurabileceği kılavuz kitaplarla mümkün olmaktadır.

Türkiye'de bu düşünce ile yalnız tarafımızdan hazırlanan ve uzun yıllardan beri Türk aydınlarına faydalı olmaya çalışan KÜLTÜR SERİSİ'nin gittikçe genişleyen bir ilgi ile karşılanması, serideki eserlerin çoğalmasına çalışmak üzere bizi teşvik etmektedir.

KÜLTÜR SERİSİ tek başına bir kütüphanedir. Onun bütün kitaplarını bir arada toplamak kendinize ve çevrenize yapacağınız en büyük hizmettir.

REMZİ KİTABEVİ

Fiyatı 300 Kuruş